

Новото начало.
Година
шестдесет
и осма
брой 3
2024 г.

ПЛАМЪК

Списание-алманах за литература,
изкуство и публицистика
Издание на Съюза на българските писатели
Основано от Гео Милев

СЪДЪРЖАНИЕ

НОВА БЪЛГАРСКА ПОЕЗИЯ

5	Ивайло Терзийски	СТИХОТВОРЕНИЯ
9	Галина Вълчева	СТИХОТВОРЕНИЯ
16	Иванка Павлова	СТИХОТВОРЕНИЯ

ПОЗИЦИЯ „ПЛАМЪК“

20	Атанас Капралов	КРУШЕНИЕТО НА ЕДИН ГОЛЯМ ЛИТЕРАТУРЕН ПРАЗНИК
----	-----------------	---

НОВА БЪЛГАРСКА ПРОЗА

24	Бисер Тошев	ДВА СПОМЕННИ РАЗКАЗА
28	Иван Ванков	СЛАДОЛЕД. Разказ
32	Бойко Беленски	ПРЕД ИКОНОСТАСА НА ЩАСТАЛИВЕЦА. Откъс от едноименния роман

ИНТЕРВЮ „ПЛАМЪК“

41	Огнян Стамболиев	СЛЕДЮБИЛЕЕН РАЗГОВОР С ПОЕТА ГЕОРГИ КОНСТАНТИНОВ
----	------------------	---

ПАМЕТ

47	Лалка Павлова	ЛЮБОВТА – „ДУША В ДУШАТА“ ВЪВ ВСЕЛЕНСКАТА СПИРАЛА НА ЖИВОТА. За поемата „Любов“ от Миряна Башева)
----	---------------	--

ЮБИЛЕЙ

60	Ахмет Емин Атасой
на 80 години | НОВИ СТИХОТВОРЕНИЯ |
|-----------|-----------------------------------|--------------------|
-

ПАМЕТ

65	Прогрум Димов	ПРИНОСЕН ТВОРЕЦ В
ЛИТЕРАТУРНАТА НИ ИСТОРИЯ
(90 години от рождението на
Иван Сарангев) |
|-----------|---------------|--|
-

НОВА БЪЛГАРСКА ПОЕЗИЯ

70	Иван Бързаков	СТИХОТВОРЕНИЯ
72	Росица Василева (Rossi Vas)	СТИХОТВОРЕНИЯ
77	Елисавета Шанкарева	СТИХОТВОРЕНИЯ
-

ЛИТЕРАТУРНА КЛАСИКА

80	Лалка Павлова	БЪЛГАРСКИЯТ ОБЩЕСТВЕН
ЖИВОТ ПРЕЗ ПОГЛЕДА НА
ЛЮБЕН КАРАВЕЛОВ (190 години
от рождението и 145 години от
смъртта му) |
|-----------|---------------|---|
-

ХОРИЗОНТИ

93	Атанас Рогозов	ОТНОШЕНИЯТА МЕЖДУ
„РАЗУМА“ И „ЧУВСТВОТА“, ПО
ПРИМЕРА НА РОМАНА „ТЕС“ ОТ
ТОМАС ХАРДИ
97	Елиас Канети	ТОЛСТОЙ – ПОСЛЕДНИЯТ
РОДОНАЧАЛНИК
-

КИПЪРСКА ПРОЗА

101	Христос Хаджунанас	КАЖИ, ЧЕ НЕ Е ВЯРНО. Разказ
-

КРИТИЧЕСКИ ОТЗИВИ

104	Георги Н. Николов	„АЗ ПИСАХ СТИХОВЕ И ПЕСНИ...“
108	Иван Д. Христов	ВЪЛНУВАЩИ ПЪТЕПИСНИ
СТРАНИЦИ
-

ПИСМО ДО РЕДАКЦИЯТА

110 Лена Гоцева, Благоевград Проф. КОСТАДИН ДИНЧЕВ
на 90 години

114 Галина Рулева ИЗ ДЕБРИТЕ НА
САМОПОЗНАНИЕТО:
„Хоризонти на диалога“
от Спартак Паскалевски

БЪЛГАРСКИ ПЪТЕПИСИ

117 Рони Райк (Радослав Райков) ГУРМЕ МАРШРУТИ. Откъс от
бъдещата книга
„Шест континента и един
бележник“

На корицата:

Спартак Паскалевски, „Художник и муза“

*Броят е илюстриран с творби на художника
Спартак Паскалевски*

Спартак Паскалевски • Графичен лист от серия
за Априлското въстание

Ивайло Терзийски
СТИХОТВОРЕНИЯ

СЯКАШ ЩЕ ОБИЧАШ ЗА ПОСЛЕДНО

Казваха ми, кой да ме е лъгал,
кой е бил наполовина искрен,
че обичаш, ала не по-дълго
и от заблуден в гората изстрел.

Може прах върх прах да не остане,
но нали в сърцето всяка вечер
ще нахълтва като гост неканен
горкият ти смях и глас проблечен.

Може да боли, да ми е мъчно,
да заглъхнат всички земни страсти,
с тон спокоен утре да ти връчи
някой друг рецептата за щастие.

Можеш да прегръщаш с хладни длани,
да целуваш сляпо и изкусно,
но не можеш да изсвириш Вагнер,
без да те споходи светло чувство.

И Шопен – без намек за раздяла,
без онази нотка безнадеждност.
Затова заставай зад рояла,
сякаш ще обичаш за последно.

ЕДИНАДЕСЕТ МИНУТИ ЗАКЪСНЕНИЕ

Закъснява с цели единадесет минути,
този влак не идва. Иде дъжд!
Пътниците – в нетърпение обути.
Псува и кондукторът – подобно хъш.
Душно е в купето – пренатъкан пъкъл.

Смизва ти веднъж младежът голобраг.
И ще си науми, кой не се е лъгал,
че ще слезе с тебе в следващия граг.
Ти невъзмутимо гледаш през стъклото.
Мамят те пейзажът, хоризонтът свеж.
И очи притваряш, може би защото
в куфара си носиш среща и копнеж.
Натоварен с цели единадесет минути
влакът пъшка като крантав кон.
Ако от въздишки гарата се срути
и сълза от радост ще ни стане дом...

ВЕЗУВИЙ

От другите жени е по-различна.
Мирише на подправки от Египет.
И с тънката си кожа ме обича
като змия – настръхналия припек.
Тя не харесва сресаните думи,
изпросения жест и флирта глупав.
Обича тишината помежду ни –
планински сняг – когато ни затрупа.
И гърбом във притихналата стая
пред мен се разсъблича най-несръчно.
Смехът ѝ всеки път е тъй нетраен –
разплискан звук на потрошени грънци.
О, нравът на жената е ужасен,
усмихва се напук и се преструва,
и гасне всяка вечер край мъжа си
самата тя – отломка от Везувий.

КАК БЕТОВЕН СИ ВЪРНА СЛУХА

И се върнах, подобно Бетовен, изгубил слуха си,
за красивата музика в мене подслон да намеря.
Колко нощи и дни се оказаха дяволски къси
за голямата страст, дето в двама ни хвърли хайвера.
Нито форми триделни, ни ноти Животът извика.
И когато при отчето грешна душа изповядах,
аз видях да изтръгваш на старо пиано езика,
на последната твоя усмивка цъфтежа сподобен.

Като камъни остри от връх на могила откъснати
 как лежаха телата ни в пясъка, гневно побити.
 И растяха отвъд планини от задъхани пръсти,
 и горяха отвъд недостъпните тайнства –
 очите ти.

Сякаш хладна вълна – утринта ни заля и разпръсна.
 Бе светът залюлян изведнъж в две треперещи
 устни.

И за пръв път гочух: „Остани“, и завърнах слуха си,
 а красивата музика в мене филизи разпусна...

СОНАТА ЗА ЧЕТИРИ РЪЦЕ

Запомни: аз не съм от онези мъже
 с плът безкръвна или пък с походка унила,
 дето някой е водил на късо въже...
 Кой видя в нас да гремят Самсон и Далила?!
 Аз не съм се нагпивал до днеска със груг –
 не понасям измамната сладост на спирта,
 но все пак се събудих с горчив махмурлук
 след фаталната доза от лудост на флирта.
 Бях ли в онзи хотел, и щастлив, и сломен,
 с тъмна стая, зла ревност, с надежди разбити.
 И видях как отмина животът край мен
 както стар трафикант през портала на митница.
 И макар че заблуди в очите ти прах
 ще захвърлят, любима, далеч не отивай.
 Запомни онзи миг, в който аз те държах
 и скимтях като хрътка, намерила дивеч.
 Ако бях музикант, с туй безсънно сърце,
 или вятър, надул тази нощ окарина,
 бих написал – за четири млади ръце
 и соната, с три ноти в сърцето: и-(ри)-(на)...

СРЕДНОЩЕН БЛУС

Без тебе тези улици наникъде не водят
 и съска жегата – като змия погонена.
 Подобно заблуден турист в градчето търся сгода
 да шракна снимки и да купя сувенир за спомен.

Дали да не поръчам в ресторанта, с тон разпален
за двама ни вечеря, да си побъбрим вкусно.
Оркестърът, по-уморен и от пристанищен хамалин,
съдбата ни да вземе във ръце и да изсвири блус.

Но на такива блусове не винаги докрая се отива –
поне ще запознаем ли една със друга своите обувки?
По-късно вечерта след нас ще премете ревниво
раздуханата пепел на целувките ни.

Каква безгънна нощ – като уста на пещера дълбока,
бездомници ще търколят луната по баура.
Ако не спиш и ти, грасни по небесата с нокът,
да знам, че от внезапната ни самота не се умира.

БИЛЕТ ЗА ПАНАИРА НА ТЪГАТА

Благодаря на Бог, загето най-накрая ме остави
между една и две, и три утихващи като вулкан
любови.

Тъй проумях: не съм единствено от кал направен,
а и от глъхнещия вик на разума: живеј виновен.

И зад опоскания хоризонт на паметта ни къса,
където нашата съдба като река изтича,
тревите няма да разрежат въздуха с върха си
или плътта на крехкия възторг – да сме обичани.

Да замълчим и реещите се съблазни да отпъдим
тъй както косове от гроздето в градината
на лятото.

Тръгни на път, сърце, багажът ти е толкова оскъден:
перо от паднал ангел и билет за панаира на тъгата.

Блещукат ярко заливите на нощта, в които
се върнаха разбитите флотилии с илюзии,
затуй за гривата на спомена се гръж и не залитай
под залповете от ранима светлина и музика.

Приемај тайнството на близостта; и хладината,
на цветето и на пчелата съзаклятието гревно:
да има на кого да разгадеш от аромата си
и от звънтящата си мекота, и от мега
на всяка ревност.

Галина Вълчева
СТИХОТВОРЕНИЯ

СЛЕД ПОРОЯ

Беше внезапна и някак нелепа
погранилата пролетна буря –
изведнъж заваля и задуха свирено,
цветовете обрули.

След пороя намерих една пеперуда,
удавена в калната локва –
над нея навярно е пърхала луго
с крилцата си мокри.

А после е паднала, вече без сила,
в канавката мръсна край пътя,
но даже и мъртва бе украсила
водите ѝ мътни.

ПОД КАМЪКА НА ЗЛОТО

В последния ден на април заваля. И се кротна –
тъй безшумно вали, както майката ходи на пръсти
покрай бялата люлка, в която заспива синът щ
и насън се усмихва, с беззъба уста, на живота...

Под зеления пулс на дъжда ми е толкоз уютно,
сякаш пак съм дете. И не искам да бъда голяма.
Нямам спомени, вещи, не зная какво е измама –
имам само онази безкрайно протяжна минута
между сън и реалност – едно съвършено безвремие,
във което светът с русокоси мечти е изпълнен.

Даже злото е бебе и мъчат го млечните зъби,
както мен ме измъчват хиляда и треста съмнения:

дали да се върна, на пръсти, обратно в живота
или пък невръстното зло от съня да приспивам –
да го скрия под камък в зеления дъжд на април и
да излъжа света, че е мъртво завинаги злото...

ГЛУХАРЧЕ

И откърмил във нас любовта
(камо вой на вълчица,
камо пух от глухарче,
което на вятър трепти),
камо малка сачма под крилото
на падаща птица,
ни улучи животът.
И изстрел
след изстрел
свисти...

Ти защо не избяга от моята
стръвна порога,
от духа ми безсънен,
наострил свирепи уши,
а осъмваш край него,
макар че си всъщност свободен
до сърна да се спреш,
дето мъжките болки теши?

Аз неволно преброгих
безкрайните ловни полета
и, оголила зъби,
от хрътките пак се спасих...

По следите ми пресни ще стигнеш
до всичко, което
във душата си хищна,
в очите си вълчи
укрих.

Ще утихна, откърмила обич,
заг хълма куршумен,
ще те чакам с луната,
макар че ти гадох властта
да раздухаш сърцето на звяр

само с няколко думи –
като пух на глухарче,
от вятър превито
в пръстта...

АЛБИНОС

Вродена ми е рядката мутация,
повреда в генетическия код –
излюпих се в гнездо на лястовици,
но за безкрил живот.

Чупливи са крилата и опашката,
перата ми са бели като сняг –
за чуждите съм просто лесна плячка,
за своите съм враг.

И в ятото едва ли ще остана
наесен, щом отправи се на юг –
поне да можех като бяла врана
да презимувам тук.

Да бях родена като бяла мишка –
обект на строг научен интерес,
та опитите с мене да се впишат
в световния прогрес...

Не зная чудо или аномалия
е да си лястовица-албинос,
но като изгнаник в птиче тяло
съществувам под въпрос.

ОБЛАЧНА ИМПРЕСИЯ

Небето спуска вечер, като котви,
смрачените си облаци в очите ми,
а после висините му се кротват
и сгушени заспиват в дълбините ми.
Безсънният ми поглед ги люлее
в златисто-розовите им пижами,
догето сънищата им се слоят

с далечни брегове на океани,
населени с туземните човечества,
които още с лъкове ловуват
из джунглите на гревните отечества,
където боговете съществуват...
Но щом морето тръгне да възлиза
към утринното слънце зачервено,
повити във сребрилата му риза,
отплават облаци новородени.
Издърпват нависоко плитчините му
със снежнобелите си платноходки,
а в млечното зелено на очите ми
заражда се, горчив от сол, животът им
за синьото си облачно пътуване
из джунглите на гнешните човечества,
където богове не съществуват,
а храмове са чуждите отечества,
населени от хора неродени,
безсънни, безнадеждни и самотни
пред мъртвите очи на времето,
в които небесата са закопвени.

МИЛОСТ

Не си тръгвай все още от мене, море,
не ме пускай от теб да си ида!
Ти навярно не знаеш как мъчително мре
всяка твоя изхвърлена мида,
как приижда тържествено в нея смъртта,
цяла в слънце и водорасли,
и се рони, и съхне полека плътта
като сол върху жълтия пясък...

Ето, нося черупката крежка в ръка –
защити я от топлия вятър,
нека пак на море да ухае така,
както детето – на лято.
Нека тя не угасва на плажа сега,
както твоята пяна горчива
се топи и изчезва, щом докосне брега...
Ти към нея бъди милостиво!

Не оставяй напразно днес да умре
случайно изхвърлена мида –
не я давай на алчната суша, море,
не я пускай от теб да си иде!

Приюти я отново в своите древни води,
нека бъде от теб съживена...
А пък после залей моите кратки следи
покрай твоето тяло зелено.

ЧУДО

Покрай морето – кипариси
и вечно млади, и зелени.
Високите им обелиски
почти в небето са опрени.

Насред полето две тополи
се извисяват като църкви.
Но само птици там се молят
и над кубетата им пърхат.

Сред снеговете в планината
живеят борове – олтари,
които с векове земята
крепят под корените стари.

В града ни, на тепето стръмно
расте бреза – като икона,
подобно ореол над хълма
трепери нейната корона...

Но бързат презглава тълпите
към божието чудо в храма,
а то само бодя очите...
Там, дето богомолци няма.

БЛАГОВЕЩЕНИЕ

Аз не помня дали съм сънувала тази картина...
 Във уютта на своята стая с прозорец квадратен
 чувствах как приближава поредната зима
 и от студ е настръхнала, все още топла, земята.

Като тъмен чадър се навдеси небето ревниво
 над изящия връх на отсрещната тънка топола –
 чувах вятър в листата щ тънко да съска и вие,
 виждах как се огъва снагата щ, стройна и гола...

После сви над съседската стара череша
 тази сляпа вихрушка, прекършвайки нейните клони.
 Връхлетя под стрехата и праните бебешки грешки
 разпиля и понесе, като пухчета, от балкона.

„Ето на, си помислих, от моя прозорец квадратен
 до хвърчащите грешки навън нямам време да стигна –
 ще ги пръсне сега по земята свирепият вятър,
 ще ги валя в прахта и бог знае къде ще ги вдигне!“

Ала той ги пое, полюля и... гневът му утихна.
 И, вместо снежинки, пеленки заваляха на долу –
 сякаш белите божи ангели там закръжиха –
 под изящия връх на отсрещната
 тънка топола...

* * *

Ето дългите комини, старият фабричен склад
 и познатите картини в малкия ми роден град.

Ето зимните улуци, пресните следи от кал,
 купищата от боклуци край ръждясал самосвал.

Ето черната пътека и горичката от бор,
 и площадката, където вечер нашият отбор

побеждаваше на топка „вечния“ противник свой.
 Ето гумената лодка, във която (камо Ной)

струпваше се всяко лято и „потегляше на път“
бандата от махалата. И не можеха да спрат

възрастни или рогнини неуморната ни чета...
Ето всичките години, ето бившите момчета,

а след тях и аз, сама, тичам и крещя през плач:
„Чакайте ме, у дома ме оставиха пазач!“

Ето, сякаш е на кино детството ми в този град...
Кой в проклетата кабина връща ролката назад?

Спартак Паскалевски • Рисунка

Иванка Павлова
СТИХОТВОРЕНИЯ

СВЕТЪТ – И ГРОЗЕН, И КРАСИВ

ЧОВЕКЪТ

С ръце и с ум е сътворил
неща, които се родяат
с най-висшето на този свят.
Дарен със слово, любопитен,
мъдрец, мечтател и скептик,
домогва се до дълбините
на океани и на клетки.
Следи остави на Луната.
Към Марс се готви да лети.
Но се бои. Страхът обсебва
духа му. В луда надпревара
с човеците по цялата земя,
открива средства за взривяване.
Би предизвикал даже урагани.
Вулканите би впрегнал да му служат.
И овладял поредна мрачна тайна
на видимото и невидимото, той
подготвя с волско твърдоглавие
и чуждата, и собствената смърт.

Не зная как да съвместя
в едно възхита и презрение.

* * *

На един непознат

Устата ти мълчи. Очите ти говорят
дори и за това, което криеш ти.
Загадка е за мен човешката ти същност.
За нея съдя аз по твоите черти.

Долавям наглостта, природата на хищник,
 на лицемер добър – изкусен, обигран.
 Ти с поглед-острие душата ми пронизваш.
 Да би могъл, би скрил лицето си-екран.
 Но то ще бъде с теб – портрет неръкомворен:
 жесток и справедлив. Ти сам си го създал.
 Не с четка и бои, а с мисли и постъпки
 без милост и любов – един живот-провал.

ТРЕВОГА I

Април. Овошките цъфтят.
 Взриви се всяка тяхна пъпка
 и всяко клонче нежна тръпка
 усети за пореден път.

Но ни една пчела наг тях.
 Опивам се от аромата,
 преглъщайки горчивината,
 че златен облак не видях.

Какво го чака този свят?
 Навярно ще потрябва скоро
 като в Япония от хора
 да се опрашва цвят по цвят.

Грехът на Ева е простим.
 Не сме прогонени от рая –
 живеем в него, но накрая
 като че ли ще го взривим.

ЕДНО ОТ ЧУДЕСАТА

Съвършена кралска пеперуда!
 Кой художник я е сътворил?
 Гледам я прехласната, в почуда
 аз, човекът. Бог ме е дарил
 със способността да забелязвам
 красотата в грозното дори.
 Миг прекрасен – за душата празник:
 той я вдъхновява да твори.

Смайва ме едно от чудесата
в този ненагледен божи свят:
не се раждат хората крилати,
но с духа си могат да летят.

ОСОБЕН ИЗБОР

В България да си поет,
е като рана нелечима.
Дори в най-ведрия куплет
следа от болката му има.

Какво че вече е издал
гузина стихотворни книги?
Не е натрупал капитал,
а плаща. Някак го постига.

Печатат го без хонорар
в списания и алманаси.
Не вярва в книжния пазар –
за продан нищо не занася.

Дарява книги всеки път
на свои близки и познати
с надежда да ги прочетат –
това е тяхната отплата.

Занася своите творби
в читални и библиотеки
отново в дар, че може би
ще са достъпни там за всеки.

Тревожи се. Като че ли
поезията е излишна,
но въпреки че го боли,
до сетния си гръх той пише.

* * *

Когато от беда си сполетян,
когато си безпомощен, тогава
изглеждаш сякаш в себе си си взрян,
но всъщност изненадващо съзнаваш:
страданието шества по света –
война на север и война на изток.
Изпепелява болката плътта.
Спокойствие и мир душата иска.
Едва ли е утеха мисълта,
че участи човешка е такава,
но ти помага да се справиш – тя
в такива дни по-милостив те прави.

* * *

Едно дете дарява доброволно
за трети път косите си – така
на някое момиче онкоболно
протяга то приятелска ръка
за съпричастност, толкова красива,
че трогва и коравото сърце.
Разстроена съм. Дълго не заспивам.
Представям си усмихнато лице
на малка омагьосана принцеса
с перука върху голата глава –
дар от дете. Изглежда твърде лесно,
но аз способна ли съм на това?
Каква зашеметяваща плесница!
За отрицателите цяр горчив.
Духът човешки е с крила на птица
и само в полет истински е жив.

Атанас Капралов
**КРУШЕНИЕТО НА ЕДИН ГОЛЯМ
ЛИТЕРАТУРЕН ПРАЗНИК**

Прочетох преди време едно интересно изявление в социалните мрежи от общински съветник в сегашния димитровградски местен парламент: „...ще направя, каквото мога, за да издигна нивото на националната литературна награда „Пеньо Пенев“...“. Приех го с дбуяко чувство. От една страна – с искрена симпатия, защото заг тези думи се криеше безкористна амбиция за добротворство. От друга страна – със скептична усмивка, защото не виждах реална среда и хоризонт за постигането на подобна идеалистична цел в този момент.

Всеизвестен факт е, че в последните години Димитровградските дни на поезията „Пеньо Пенев“ от голям национален празник се превърнаха в незначително местно събитие. Каква е повтарящата се вече второ десетилетие картина? Пристига бъдещият лауреат, избран на сектантско-приятелски принцип, заедно с двама-трима съзаклятници от заверата си, кметът му връчва съответните материални благинки пред свръхограничена и с доказано лоялни сетива местна публика, хапва, пийва с някой от градските „величия“ и... това е. Празникът приключва, преди въобще да е започнал!

А някога (първите ми спомени са от моето юношество!) Димитровград без всякакво преувеличение се превръщаше в столица на съвременната българска поезия в началото на май. Да напомня, че 7 май е рождената дата на автора на драматичната поема „Дни на проверка“. Пристигаха поети и ценители на словото от цялата страна и заедно с огромното приобщено множество от града правеха тържествен преход от музея на Поета до неговия паметник в едноименния парк. Там се награждаваха ученици, читалищни дейци, звучаха специално подбрани за случая стихове и песни, целият парк притихваше и благоговееше пред извисилия се над всички и всичко глас на Пеньо Пенев, записан (не)случайно преди смъртта му.

А в спортна зала „Младост“ се събираше тогавашният цвят на съвременната българска поезия и пред 1500 души озарена публика протичаше парадът на високото слово. Рециталите продължаваха и през следващите дни в местните предприятия, училища, читалища, театъра – навсякъде! Градът се одухотворяваше от този дългоочакван празник и запазваше красив спомен от преживяното. Докосналите се до високите послания на водещите поети юноши и девойки сверяваха ценностната си система и мечтаеха за подобни върхове в живота си!

Мечтаеше и моето тръпнещо сърце, разбира се... Постепенно с времето се включих в тези тържества – писал съм сценарии, съчинявал съм

статута на международната и националната награда, журирал съм с други колеги немалка част от следващите лауреати, водил съм ги по творчески срещи и литературни четения, самият аз съм намирал отзвук на думите си пред почти винаги многобройна и благодарна публика.

Впрочем, публиката беше многобройна до един момент. През 2010 г. новоизбраната местна власт реши да сложи ново начало на този празник и да покаже, че той би могъл да гържи високо ниво без участието на доказани в организацията хора. Авторитетът на току-що изгзелите политици-слънца не трябваше да бъде засенчван от разни нежелатели да им целунат ръка личности. „Резултат“ наистина имаше – т.н. „празници на поезията“ до такава степен „се извисиха“ и капсулираха, че тогавашната лауреатка Екатерина Йосифова беше посетена на срещата си с местната културна общественост в зала „Гросето“ от – забележете! – седем души публика! Сред които – трима организатори, трима журналисти и седмият бях... аз! Не се съържах и написах обстоен материал тогава, в който се опитах да обясня на новата власт защо се е стигнало до тази трагикомична ситуация.

Имах моралното основание да го направя, защото едни от най-знаковите и запомнящите се празници на поезията „Пеньо Пенев“ са се случвали именно с моята експертна намеса. За всеки що-годе грамотен литератор беше ясно, че иначе добра поетеса като Екатерина Йосифова (светла ѝ памет!) няма място в списъка до другите лауреати на наградата, защото тя не е от кръвната група на Пеньо Пенев. На нея ѝ отиват съвсем други награди, примерно – Дора Габе, Биньо Иванов, тази – никак!

Уви, това недомислие се превърна по-нататък в „трагедия“. Нещо повече – през следващите години се случиха куп безобразия и съвсем се приноси и маргинализира въпросният престижен навремето приз. Махалото се люшваше ту в едната крайност, ту – в другата. Самонаграждаваха се местни самозванци или столични величия, нямащи никакви допирни точки с автора на „Добро утро, хора“. И скандалите се редуваха непрекъснато, за да се стигне до сегашния неприет и отново разкритикуван в социалните мрежи лауреат – Петър Чухов. Смутен от надигналата се вълна срещу него, той гори смело декларира в тържественото си слово, че имал намерение да се откаже от приза!

Но разстоянието от намерението до действието понякога е такова, каквото е от смъртта до безсмъртието! Ще си позволя един простичък пример. Последните трима наградени, докато аз имах някакво влияние върху празниците, бяха съответно Иван Динков, Петко Брадинов и Ивайло Балабанов, а първият носител на международния приз – Булат Окуджава... След това нивото рязко „скочи“ и се стигна до ред неподозирани „висоти“! Не че всички от новите лауреати са без качества. Напротив – самият Чухов не е бездарен автор, аз гори съм го отличавал в други подхождащи на поетиката му конкурси. Спестявам констатирания в случая конфликт на интереси при избора му – подобна „хигиена“ очевидно не е задължителна при въпросната случваща се пред шепата хора проява! Но сценариите за тържествата се пишат на парче, определеното с кметска заповед жури е нещо като „затворен клуб по интереси“, наградените попадат в доскоро

престижния списък хаотично, без задълбочаване и търсене на логични закономерности, без цялостна визия за съвременния литературен живот, без опити за приобщаване на националната и местна културна обществено-ност към тържествата, без да се прави необходимото за популяризиране творческото дело на самия Пеньо Пенев. Впрочем, той отдавна е изхвърлен от учебните програми, защото излиза извън матрицата на новата конюнктура и младите хора почти нищо не знаят за него – освен някоя скандална жълтевина от съответните по цвят издания...

Не съм наивник и осъзнавам, че нещата трудно биха могли да станат кой знае колко по-отворени и заслужаващи аплаузи в сегашния момент. И тясно скроената власт, и оредяващата културна общественост в града нямат на този етап нито интелектуален, нито морален потенциал, за да върнат на литературните празници стария духовен блясък. Само някой от тях да не си помисли, че пиша всичко това защото не съм лауреат на наградата – отдавна можех да я имам, но за мен поезията е мисия, а не някаква си там сметка. Имах гоблестта да кажа „не“ и на други предлагани ми отличия, защото правя разлика между награда и разменна монета! Смешно е да бъда погодизиран и в носталгия към разни отречени епохи – не бях от галениците им, дори съм сред малцината спирани от тоталитарната цензура автори заради тогавашните си авангардни позиции. Но не съм сляп и се съмнявам във възраждащата сила на новите постмодерни ветрове, духащи от северозапад. Самата конюнктура в България, а и по света, изтласква поезията и поетите в периферията на публичния интерес днес. Ние сме малка, зависима страна и случващото се в литературния ни живот е следствие от глобални процеси, които определят провинциалния ни статус. Не е тайна, че слугинският манталитет може да роди само обслужващи продукти – обикновено краткосрочни! Разделението в литературните ни среди е толкова крайно и антагонистично, че двата официоза „Словото днес“ и „Литературен вестник“ сякаш се издават в две паралелни държави – за два почти вражески народа! Всеки здравомислещ българин сам би се досетил: на кого върши работа този режисиран по вносен сценарий абсурд?

Да, намират се все още острови, като Дебеляновите празници в Копревщица, където словото е на почит и събира на едно място жадни за духовно извисяване и национално единение днешни българи. Но подобно място от доста години не е вече нито Димитровград, нито поетичните празници „Пеньо Пенев“. Бих могъл да дам и още болезнени примери с други градове – случващото се с бургаската награда „Христо Фотев“ също е предмет на спорове и неприемане поради крайни залитания. Авторът на „Литургия за делфините“ имаше по-задълбочена представа за истинската поезия, познавах го отблизо и в трудни моменти от живота му не съм стоял безучастен. Даже самото отличие „Пеньо Пенев“ стигна до него през 1994 г. именно с моята обосновава и твърда подкрепа в тогавашната комисия. Попитах живата легенда на бургаските творци Недялко Йорданов: защо са допуснати тези крайни залитания в днешната „почит“ към Фотев, но и той в случая (логично за нравите ни!) се оказа в изолация...

Страшното е, че тези тъжни факти тревожат все по-малко хора – и то все такива, които са безсилни да направят каквото и да било по въз-

роса. А онези, в чиито ръце са средствата за целта, т.е. властените, гледат на подобни „въздухарски“ прояви с насмешка и презрение. Друго си е да пипнеш някоя апетитна обществена поръчка, някоя сериозна комисиона – сегашният свят е изцяло комерсиален за тях...

И градовете ни стават все по-сиви, все по-бездуховни, все по-безлични. Лицата на хората – все по-угрижени, все по-отчаяни, все по-нешасти... Само слепец би противопоставил розовия си сън на тази констатирана и в социологически проучвания реалност. Ще ми се да вярвам, че подобна опасна тенденция рано или късно ще бъде коригирана с общата ни воля. Нарушеният баланс между духовното и материалното начало поставя на карта не само бъдещето на един литературен празник, а на нещо далеч по-голямо и по-важно, без което земното ни съществуване съвсем ще се обезцени и обезсмисли.

Дано го проумеем и притъпените ни защитни рефлексии заработят, преди да е станало безвъзвратно късно!

Април 2024

Спартак Паскалевски • Антични мотиви

Бисер Тошев
ДВА СПОМЕННИ РАЗКАЗА

ТИ ЛИ СИ, ИВАНЕ?

На Иван Динков

Преди много, много години се случи незабравимо една от редките ми срещи със Светлината. Бях в кабинета на Коста Андреев в редакцията на вестник „Земя“ в Полиграфическия комбинат. Като млад репортер слушах свито наставленията на главния редактор. Някой прекоси с енергични стъпки стаята на секретарката. Вратата се отвори, появи се една бяла глава с ореол и помещението се изпълни със Светлина. Беше Големият Поем Иван Динков. Онемях. Те си размениха няколко гуми, Коста ме представи на Поема, а аз не можех да изрека името си от възмущение. Когато си казаха, каквото имаха да си кажат, Иван Динков ей така, най-спонтанно на тръгване ме хвана за ръка като стар и отдавна небиждан приятел и без гуми ме поведи с него нанякъде. Подчиних се и го последвах като в просъница. В масивния коридор ходех притеснено една идея след Него. Стъпките му отекваха наоколо, а в мен звучеше онова неговото: *...„Ти ли си, Иване? Откъсни ги тия твои пръсти, но свири! От далечни пътища и книги дните си отново събери...“*

Докакто крачех в светлината му и рецитирах мислено, ненадейно се пренесох в тунела на една друга Светлина...

Преди много, много години, грагата на село бе изкопала огромни трапове в пясъците край реката. Дунав още ни бе твърде дълбок, а Цибрица – плътка, и в изкопите търсехме прохлада и забавление. Дъното бе кално и неравно и рязко ставаше дълбоко. Аз още не умеех да плувам, но следвах големите пред мен. Внезапно потънах. Започнах да губя хоризонта пред себе си. Гълтах гъстата като боза вода, глезените ми заглъзваха в калта и мрака на безгната бавно ме поглъвяше. Приятелите ми се опитваха да ме спасят, но не успяваха...

Изведнъж паниката изчезна и започнах да гледам с една особена лекота тялото си от високо. Чувах вълшебна музика и виждах един тунел с омайна светлина, по който всеки момент щях да поема. В този миг изневиделица се появи баба ми. Переше в коритото на двора една дълга черга с домашен сапун на ръка и нареждаше с гуми нещо забързано под носа си. Изведнъж се събудих на брега с главата надолу. Бяха ме спасили, а аз като че ли изпитвах някакво разочарование. Липсваше ми Светлината, в която не бях успял да се забърна...

И ето ме сега, крача в коридора зад Иван Динков и изпитвам онова, същото Светлинно усещане, леко ми е и в мен прогължава да се подрежда стихът му...

*„...Страшно ли е? Няма нищо страшно.
Всяка ода става реквием.
Спомените носят патрондаши,
за да можем лесно да умрем...“*

Сягаме в ресторанта. Водките угват. Иван разпитва, разказва, рецитира, а аз мълча, отпивам и потъвам във все по-гълбокото на зениците му и в светлината на ореола му. Отнякъде угват Дончо Цончев, Никола Радев и Янко Станоев. С вечния си смях се появява и Васил Сотиров. Бачо Кольо ни разписва по една книга. Тя се казва „Когато Господ ходеше по земята“. Иван Динков му отговаря с неговата прекрасна, мемоарна „Време пог линия“. И аз имам и двете. Нагписани. Стускам ги в ръцете си, а в съзнанието ми продължава да се дописва онази Иван Динкова „Лурика“:...

*„...Пък и всичко е до знак набрано...
Пък и всичко прави равен сбор...
След смъртта на Димчо Дебелянов
ангелите вече нямат хор.
Ти ли си, Иване? Откъсни ги
тия тъмни пръсти, но свири!
От далечни пътища и книги
дните си отново събери...“*

Осъмваме. Няма умора, нито махмурлук. Само онази блажена лекота от общението, която понякога толкова липсва...

Всичко това беше, като че ли, в просъницамата на някакъв друг живот. Отдавна поежа по пътя си Иван Динков, Никола Радев и Дончо Цончев. Скоро ги последва и Янко Станоев. С Васил Сотиров понякога си спомняме на чашка за всичко това. Времето нанася своите шрихи по спомена, докато животът ни отдалечава от преживяното и тихо ни запраща към кътчетата на заника. Но понякога нечие познато изражение, изречена фраза или мил поглед те докосват с финото си гежа вю и те отнасят в незабравимите мигове сред любимите хора. И ти пак чуваш гласовете и чувстваш близостта им. И ти се струва, че нищо не е свършило. И отново усещаш Светлината. И присъствието...

Ето, след толкова години внучката на Иван Динков, Лора, представя поетичната си книга на панаира на книгата в НДК. Стихосбирката се казва „Внезапни сънища“. Талантливата Лора е сединала между професор Иван Станков и Митко Новков на сцената и е леко притеснена. Интересът е голям, гледат я много очи. Проекторите са насочени към нея, тя четее с детинското си гласче, запъва се свенливо в собствените си думи, а отгоре я обвива светлината на един ореол. Потръпвам. Защото усещам познато Присъствие...

Автографите приключват, книгата е изчерпана. Спускаме се с Лора по стълбите към „Кривото“ в подлеза на НДК. Навън е студено и вали. Дочувам нечии стъпки зад себе си. Обръщам се, но няма никой. Спирам, за да ги изчакам. Лора ме гледа учудено. Стъпките ни настигат и заедно поемаме надолу. А на мен ми се струва, че отново се спускаме с дядо ù по стълбите на клуб „Журналист“...

Сядаме. Лора ми надписва книжката, изпаренията на чая разкривяват почерка ѝ и го правят твърде познат отнякъде. Виното и приглушената музика смесват времената.

*„Ти ли си, Иване? Откъсни ги
тия тъмни пръсти, но свири...“*

Лора разлютва нежно стихосбирката и плахо зачита откъс от нея:

*„...Едно дете открехва щората,
светът потъва във забрава.*

*Дъждът вали, но има минало,
което свети и остава...*

...а ние с теб

вървим разплакани –

мълчим и светим в тъмнината...“

Нощта е настъпила неусетно. Зима е. Навън е страшно. Изпуснал съм всички автобуси. Крача мокър в студа и ми е волно и хубаво. Нося се по едно омайно дежа вю, а един познат глас продължава да ми нашепва:

„...Страшно ли е? Няма нищо страшно.

Всяка ога става реквиет.

Спомените носят патрондаши,

за да можем

лесно да умрем...“

БЕЛИЯТ ГЪЛЪБ

На Дончо Цончев

Когато не намираш гуми за някой отишъл си твоят близък, тогава разбираш колко много ти липсва все още този твоят близък. На днешният ден е роден ДОНЧО ЦОНЧЕВ. Днес щеше да навърши 91 години. Преди пет дни пък се навършиха 14 години от неговата кончина. А аз все още не приемам, че това се е случило. И едва събирам смелост да напиша няколко реда за него...

„Синко, ще видиш каква пропаст ще зейне пред теб, когато най-близките на сърцето ти хора си отидат. Ще затънеш в самота го шията, от която няма измъкване.“ Това ми каза големия Дончо Цончев преди години. За мен той никога не си отиде. Винаги е с мен. И около мен. И никога не ми е самотно. Приятелството ни бе дългогодишно, пълноценно и пословично. Съдържахаш всичко. До пълно сливане. Случвало се е с геноноция непрекъснато да си говорим, а неизреченото у нас да не свършва и все повече да клокочи и да извира. Така си е и го ден-днешен...

Разговорите и гумите ни се застъпваха. Прекарвали сме геноноция в кръчми, у тях, у нас, на гостимата или в редакции. Веднъж, в наивната си младост, си бях позволил да повиша тон. Класикът ме изчака търпеливо, посочи ми кривиците и ми каза кротко: Бисо, на нашата маса има едно

плахо, бяло гълъбче. Много трябва да внимаваме да не го прогоним с лоша дума, интонация или каквато и да е глупост...

След погребението на Дончо, срещам Тошо Мамата и още един от верните му някога приятели. Бяха грохнали. От мъка и старост. Вземам ги в таксито и право вкъщи. Имам голяма тераса на висок етаж с гледка към Витоша, София и Стара планина. Понякога сядяхме с Дончо там, докато не усети, че трябва да се преместим вътре, след определено количество ракия. Настаняваме се там и с гостите. Жена ми си знае. Трима сме. Тя сервира за четирима. В неговата чаша, естествено. И стола му е там. Мълчим. С кръвясали очи. И никой не поглежда другия. Щото само от поглед се разплаквахме. Сдържаме онова, дето сме потискали пред хората. То напирва в нас и всеки момент ще избуи. Стенем, въздишаме и пием. Втора, трета ракия... пълна тишина... и изведнъж го нас най-грациозно каца най-белия гълъб с най-сините очи. Гледа ни вътречно и спокойно. С едното око, с другото, после с гвете. Пристъпва, оглежда ни и запява. Така както пее доволен мъжки гълъб – гърлено и протяжно. После отлетя. Ние спонтанно изревахме. Жена ми изскочи на терасата. И видя трима плачещи мъже и един отлитащ гълъб...

Четиридесет дни не мигнах. Нищо не правих. Лежах вкъщи на дивана където присягахме с него, гледах в една точка и наливах от нашата ракия в празнината. Вече опознавах онова неговото: „Бисо, синко, ще видиш каква пропаст ще зейне пред теб, когато най-близките на душата ти хора си отидат.“ Пусках записи, гледах снимки и отказвах да приема, че го няма. Отбивах всякакви покани да изляза или да се преместя в спалнята. Каквото и да правех, сън не ме хващаше. Само понякога, в някакъв кратък унес погребвах будно. На 40-ия ден заспах. И той се появи. В бяла риза. Млад и красив. Усмивнат. Изправи ме. Прегърна ме силно и някак енергично и самонадеяно пое нанякъде, сякаш ми каза – спокойно, всичко е наред! И тръгна. В далечината пред него кръжеше оня бял гълъб. От терасата. И от нашата маса...

Вечна ти памет, Учителю!

**Спартак
Паскалевски •
Към другия бряг**

Иван Ванков
СЛАДОЛЕД
Разказ

Ичко виси пред витрината на сладкарницата и се усмихва. Заг стъклото се мъдрят две картонени гжуджета. Тъкмо такива, каквито ги рисуват в книжките за глупави бебета. С островърхи шапчици, тък с мустаци като хайдути. Едното гържи сладолед във фунийка, но се опитва да ближе от сладоледа на другото гжудже. Което, разбира се, се гърпа и си пази лакомството. Яж си твоя сладолед, какво протягаш език към моя! – това иска да му каже другото гжудже, което е навъсено и се гърпа настрана.

Сладкарницата е точно срещу двора на музея, ограден с боядисани старинни пушки. Входът е с три високи стъпала. Когато бащата ги черпеше тук, винаги повдигаше Ичко, защото той не можеше да изкачи дори едното стъпало. Но сега баща му е на далечен курс с огромния си камион, а майка му е първа смяна в закусвалнята на гарата. Ичко носи малката си чанта с читателския дневник. От десет часа ще седне в лятната читалня, устроена в двора на бившето винарско училище. Има още време, може да погледа и да си помечтае за това, което гържат двете гжуджета. Часовникът на лявата му китка и чисто новите сандали показват, че е дете на заможни и грижливи родители. Но в гжоба си има само пари за хляб, който ще купи на връщане от читалнята. И нито стотинка повече – да не свиква да пилее и харчи пари за глупости, казва майка му.

– Момченце, искаш ли да си хапнеш сладолед? – чува глас, но това не е гласът на съббата, нито на душата му, а на една жена, навесена над него.

„Хайде сега – „момченце“! – муси се Ичко и върти възмутен поглед към нея.

Тя е с тъмни очила и се усмихва.

– Ще ти дадем парите, ще го поръчаш и после ще ни извикаш – казва мъж с бяла риза и с вратовръзка, застанал до нея.

„Това дали не е някаква нова шега? – мисли напрегнато Ичко и примигва. – Или някакъв капан за глупави момчета... „Ах-ъ, „момченце“ ми казват...“

Но решава да продължи играта им. Хайде да видим, кой кого ще надлъже!

– Ами ... добре – великодушно се съгласява Ичко, но си мисли, какъв ли номер могат да му погодят и защо точно на него. Разбира се, за всичко са виновни гжуджетата!...

С точните пари, които му дава жената, той поръчва важно:

– Голям бял и малък розов сладолед.

Жената зад тезгяха е едра, с груби ръце и сключени вежди. Засмива се и прави трапчинки на двете си бузи. Като вълшебница е зад блестящите чашки и чинийки. Черни триъгълни обеци се полюшват на ушите ѝ, това я прави още по-мила, докато отмерва двете шолички на везната.

– Сам ли ще ги ядеш или с друг си... – пита.

Ичко възгъхва притеснено:

– Ще се обадя отвън ... Ей сега.

Тя кимва и забива още една лопатовидна лъжичка в розовия сладолед. Тези лъжички са стоманени, лъскави, блестящи и с тях сладоледът винаги е по-вкусен, отколкото да го ближеш във вафлена фунийка. Този сладолед е луксозен и се яде само в сладкарница, мисли си момчето, а не на улицата, сред прахта и горещината. Затова пренася сладоледите нетърпеливо до най-близката маса и веднага повиква непознатите благодетели.

Мъжът и жената влизат. Едва сега Ичко забелязва голямата чанта в ръцете на мъжа. Оттам той изважда везна като по аптеките, със стойка, и друга по-малка. До нея намества гървена кутия с наредени в отворите ѝ грамчета. Мъжът мери сладоледите едн след друг, след като отстранява лопатките. Жената пише нещо на голям жълт лист и извиква продавачката.

– Какво има? – пита тя намръщена.

– Големият е с 24 грама по-малко, а малкият – със седемнадесет. Погнешете протокола!

Сладкарката се надвесва и поставя подписа си.

– Голяма работа! Аз... за негово добро... да не се поболее от толкоз сладолед наведнъж...

– Втората лъжичка показва, че сте очаквала още едно дете... Но това няма значение за нас. Нарушението е регистрирано, а глобите се плащат в общината до месец. Знаете го, не ви е за пръв път!

Това бяха последните думи на мъжа, преди да пожелае на Ичко „Да ти е сладко!“.

Момчето се навежда над голямата шола и с егри хапки гълта сладолед.

Той се топи бавно, а момчето бърза. Защо бърза – сам не знае. Изведнъж чува мрачния глас на сладкарката:

– Ти-и ... защо не ми каза, а? Не се ли досети, голямо момче си!

Сладоледът засяда в гърлото му.

– Казах ви, че ще се обадя отвън – отвръща ѝ.

Не се чувства виновен. Но въпреки това му е неловко. Какво толкова – тя да му мисли! Защо краде от сладоледа на децата? И защо лъже? Защото си мисли, че е малък и не разбира. На него, още докато я гледаше да насипва сладоледа, му изглеждаше, че е по-малко. Но с всяко лакомство е така – все ти се струва, че трябва да е повече. А, оказва се, тя наистина спестява от стоката си. И заслужено я наказват с глоба! И не за първи път, както ѝ го каза мъжът.

Идва ред на розовия сладолед. Ичко бърза, защото той започва да се топи, половината вече е кашица. Той надига шоличката, отпива. Вкусно и ароматно!

Обръща очи към щанга – там се виждат множество разноцветни сладоледи. Жената е потънала в мислите си, но изведнъж долавя любовитството му.

– Ама, наистина не си виновен – мърмори тя. – Искаш ли още сладолед? Ичко кимва. Да, кой би отказал на негово място.

– Ще ти дам от най-скъпия, с орехови ядки. От мен е, няма да плащаш...

Носи му малка шоличка само с една топка. Този сладолед наистина е вълшебен. Топи се в устата с тънък мирис на шоколад. Ех, съжали момчето, защо не си поръчах такъв? Но онези, контролорите, му бяха дали точни пари само за обикновен – бял и розов.

Иззвънява телефон. Продавачката зарязва парцала, с който бърше около хладилника.

– Дойдоха, гойдоха и сложиха отровата. И за мишките и за хлебарките – задъхано отговаря жената по телефона и кой знае защо прикрива устата си с другата ръка. – Всичко е наред... А, не е наред. Имах проверка на грамажите... Да, га, глоба!

От другата страна на телефонната линия нещо ѝ говорят и лицето на жената се смрачава. Сключените ѝ вежди като черна бразда засенчват очите ѝ, от тях тръгва тъмен дяволски блясък. Като същинска вещица е, трепва Ичко. А му изглеждаше преди фея-вълшебница, която се усмихва с трапчинките си и гарява сладолед. Сега черните ѝ обеци се разклащат заканаелно – като зли камъчета от прашка, които искат да нацелят някого. А то... само Ичко е в сладкарницата!

– Но защо аз?.. Какво получавам? Та това е половината от заплатата ми... И не аз измислих това!

Тя крещи някому и накрая така гжаска телефона, че малката му масичка подскоква. И стрелва зъл поглед към момчето.

– Ти... още ли си тука?! Я да се махаш, че ми иде да те убия! Дано пукнеш от сладоледа, гето те почерпих!

Ичко grabва малката си чанта и полита към вратата. Скача от най-горното стъпало направо върху протоара – вече е голям! – и побягва към вкъщи, сякаш злата магьосница може да го подгони. На два пъти се обръща. Няма я! Но не знаеш дали има някое омагьосано същество след него. Куче, котка или... гуцер?

Трябва да се прости днес с лятната читалня, мисли си момчето. И хляб няма да купи... В кухнята, до масата, изведнъж го прободоха болки в стомаха. И гърлото го грацеше, сякаш по него препускаше отряд мишки или цял полк от гнусни хлебарки. Кашляше и реши да си легне. Но изведнъж го порази съмнението, че онази лоша жена може да го е отровила. Защо така щедро му насипа от най-скъпия сладолед? Точно затова – да го отрови, да го убие, както сама го изрече! Нямаше свидетели – това го бе видял от филмите. Не само го убива, но дори няма да я накажат!

...Момчето се довлече отново до кухнята. Там, на масата, разтвори читателския си дневник. Не, няма да ѝ се размине, каза си. Беше записал куплет от една книга. В нея се разказваше, как летецът, вместо да се спаси с парашут от горящия самолет, остава в него и го насочва право

към вражеските цистерни. Ичко прочете още веднъж стиховете на глас. Но гласът му стържеше, грапав и неясен.

Храбреца следвай, който и да си.
Самоотвержено се бий и смело.
Живота си в победата вложи,
тъй както храбрият Гастело.

Можеше и той да бъде смел като капитан Гастело! Да надмогне болките и страха, и да предупреди за злото!

И седна, и дописа след стиховете:

„Мамо, аз съм отровен. С отрова за мишки или хлебарки. От сладкарницата с трите стъпала срещу музея. Жената с триъгълни обеци там е вещица. Дори да загина, не е толкова важно. Важното е да я спрете. Може да отрови целия град, особено децата!“

После Ичко се мушна в леглото. Тресеше го и се зави презглава. Полковете от миши нокти и баталyonите хлебарки ги усещаше, но храбро затвори очи в очакване на героичната си смърт. Но не охкаше и не плачеше – не се полага това на героите!

Късно следобед майка му се върна. Премери температурата му... В поликлиниката, за съжаление, лекарите откриха, че не е отровен. Само силно е простудил стомаха и гърлото си.

Цяла седмица Ичко си остана вкъщи. После, когато бащата се върна от международния си маршрут, по настояване на майка му решиха, че е излял всичкия си сладолед за годината...

Но за първия учебен ден баща му го ощипа по бузата:

– Все пак, ти си герой това лята! Опита да спасиш целия град, заедно с децата в него, от злата магьосница! Затова, по мъжки ще се почерпим само двамата. Но... нито дума никому!

– Тайна! Разбрах – ухили се Ичко.

**Спартак Паскалевски •
Балада за тромпетиста, 1987**

Бойко Беленски **ПРЕД ИКОНОСТАСА** **НА ЩАСТЛИВЕЦА**

(Откъс от едноименния роман)

След убийството на Христо Белчев обстановката в страната съвсем се спече. Каушите се запълниха до пръсване със запозозрени противници на властта. Започнаха съдебни процеси. Сред инакомислещите цареше несигурност и страх. Всички врагове на Стамболовия режим изпаднаха в немилост.

Един злокобен зимен ден Алеко получи известие от главния секретар на министерството доктора по право Петров, че е уволнен. В документа нямаше обосновка по какви причини го изхвърлят на улицата. В съзнанието му изплува образът на чиновника: слаб, костелив, с рядка козя брадичка и хлътнали бузи, които още по-добре подчертаваха гърбавия му нос. И Петров като него беше закоравял ерген. *Тази гаг оформи отчислението от адвокатската колегия и на Герванича** – спомни си Алеко. Възненавидя го, измисли му прякор и реши да увековечи гадината в някой от последващите си феълетони.

Уволненият съдия заключи кабинета и се озова в бърлогата на синьор Чискути. Искаше с приятели да сподели мъката си. Компанията им се беше увеличила. Освен Герванича, към тях се бе присъединил и бесарабския българин Александър Малинов, родом от Молдова. Затова към него се обръщаха с първите две имена – Александър Павлович. Калинов го бе довел.

– Друзя, имаам повод да почерпя. Отново се озовах на улицата – оповести Алеко.

– И ти ли? – попита Герванича.

– Холерата не ме пропусна.

Това прозвище бе измислено на главния секретар от самият Алеко Константинов и то му прилепна като етикет върху бутилка.

– Той мен не пожали, дето искаше в Русе да го сватосам с щерката на виден търговец, та тебе ли? – възкликна Калинков. – Сега имаш основание да поемеш моите клиенти. На мястото на всеки отпаднал адвокат се появяват двама нови. Надявам се точно ти да си, ако не титуляра, то поне вторият и да продължиш ангажиментите ми...

* Георги Иванов Калинков, бесарабски българин, учил в Кишинев и завършил право в Новоруския университет. Защитил докторат в Брюксел. Той е сред основателите на Демократическата партия. Депутат в XIV ОНС на България. По-късно е изпратен пълномощен министър в Букурещ, неколкократно е избран за столичен общински съветник, а в периода 12 август 1918 – 5 септември 1920 г. е кмет на София. От приятелите е наричан Герванич.

– Ама добре се посмяхме тогава за негова сметка... – възкликна Алеко, за да избегне веднага прекия отговор – затова си отмъщава.

– А сега се натяга, за да се хареса на властниците.

– Тогава ти ще пиеш за наша сметка – предложи Банко.

– Абе остана ми някой и друг лев от последната заплата, затова се изхвърлям... – поясни Алеко.

– Пастри парите си занаят, те първа ще са ти потребни... – единодушни бяха всички присъстващи.

След първата чаша с вино раздумката се развърза.

– Когато бях в Прага – заразказва Димитър Илков, за когото знаеха, че е учен и преподавател, завършил география в Хале – научих, че някакъв нашенец се е натрапил на Иречек да ноцува в дома му. Така, без покана му се тропнал, без да го познава и госта нелепости натворил...

Въпреки че се беше отнесъл в гилемата как отново да започне адвокатска практика, Алеко извади бележник и си записа нещо. Другите си помислиха, че крои планове за бъдещето и не се излъгаха...

Трябваше да продаде къщата и да потърси нещо по-малко, компактно, може да е и като кутийка, но да има атмосфера. Накрая реши да се отърве от основната постройка, а сам да се засели в *кулата* – допълнителната част, която се извисяваше над останалите помещения. Хубавото бе, че тя имаше самостоятелен вход. Като човек, който се опитва да поправи излязла от строя машина, нуждаеща се от резервни части и смазване, той се зае да подготви това архитектурно чудо за предстоящото. След козметичен ремонт се настани в спасителния остров. Преместването в *кулата*, но не в кулата на мечтите, а на изпитанието, му отне немного време. Багажът му се побираше в няколко куфара. Ръкописите подгреди в два-три кашона. В усамотеното жилище още повече се затвори в себе си. Разсеяността му бе единственият външен признак на вътрешната му възбужденост. Околните трябваше да го питат по два пъти за едно и също нещо, за да получат отговор. Често в очите му се забелязваше блуждаене или празен поглед, какъвто се появява, когато между тях и мозъка няма връзка. Така всички забелязваха, че е отнесен, но бяха свикнали с настроенията му, а той не беше невъздържан, груб и арогантен.

С помощта на Калинков намери самостоятелна стая, на втория етаж, в сградата на братя Горанови. Тя се намиреше на ул. *Търговска* № 4. В новата си кантора пренесе всичко необходимо и се настани. Щом остана малко свободен, написа писмо до приятеля си Найчо Цанов.

Д р а г и Н а й ч о, – гласеше то:

Пак ме отчислиха, ама за какво – и аллаха не знае. Драго ми беше да констатирам, че всичките приятели и множество познати, които ми изказваха през цялата седмица съчувствията си, бяха убедени, че моето отчисление не е нито за неспособност, нито за леност, нито за лошо поведение и всички едногласно, без разлика на партии, осъждаха това разпореждане на новия министър. (Но че това не е било негово действие – аз съм убеден, – той е направил туй, което му е заповядано). Нейсе. Сега

ща не ща трябва да си вадя хляба с адвокатство. Съзнавам всичката трудност на началото на тази професия, но какво ще се прави, трябва и желя, ако ли бъде сполучлив новия път, да се емансипирам веднъж за винаги от тази мъртва служба.

Голубчик Найчо, ти можеш много да ми послужиш в тази тежка минута, ти имаш много дела, които постъпват в тукашния Апелативен съд, от теб зависи да ме препоръчаш на твоите клиенти и надявам се, ще мога да оправдая твоята препоръка.

Освен това можеш да ме препоръчаш и на другите си колеги-адвокати. Аз няма да пиша на Макавеева сега, но бъди тъй добър да му поговориш, аз зная, че той ме обича и ще се постарее да ми послужи. Аз съм вече готов адвокат, ти недей гледа, че няма обявления във вестниците, – не съм твърде приятел на гръмките реклами.

Поздрави бай Илия.

Целувам те

А л е к о К о н с т а н т и н о в

София, 19 март 1893 г.

Филарет Иванович бе не само сред верните помощници, влезли в ролята на носачи, но и пръв го посети.

– Нямаш си представа каква мъка е това! Ужасна година изкарах в този институт на мракобесието – заоплаква се Алеко. – Представяш ли си какви обвинения трябваше да разглеждам? Понякога просто невероятно скалпени версии, лъжи, унижения. Така трябваше да се превръщам в съдия-следовател.

Голованов искаше да научи повече подробности за речта на приятеля си пред военния съд. Алеко Константинов се бе явил като защитник на Петко Каравелов и Трайко Китанчев, за което вестник *Свобода* не му прости. Подсъдим беше и приятелят му г-р Моллов. Три дни след това бе произнесена присъдата: Светослав Миляров, Константин Попов, Тома Георгиев и Александър Карагюлев бяха осъдени на смърт чрез обесване, а Петко Каравелов се озова за пет години в килия на Черната джамия. Към Трайко Китанчев бяха по-милостиви – само за три години го лишиха от свобода. Доктор Моллов бе оправдан по липса на доказателства.

Един ден в кантората на Алеко Константинов се появи Трифон Миляров. Той се оказа далечен братовчед на осъдения Светослав Миляров, известен още с фамилията Сапунов. Заговориха за *атентатора*, чийто брат бе директор на Народната библиотека, а самият той бе действителен член на Българското книжовно гружество и автор на грамата в стихове *Падението на Цариград*. В началото на 1889 година Светослав оглавявал група русофили, в която бил и Константин Павлов. Заговорниците възнамерявали да убият княз Фердинанд. Започнали да го следят, но така и не осъществили намеренията си. В процеса на разследването двамата били пришити към делото на действителните атентатори.

От гума на гума Трифон предложи на Алеко Константинов да поеме защитата на негова позната. Оказа се Ани Петрова – същата жена, чийто портрет го бе впечатлил в ателието преди време. Тя беше подсъдима за убийство. Казусът бе следният.

Ани Петрова живееше в таванското помещение на улица *Солун* № 23. Пог нея се намираше апартаментът на семейство Пулиев. Съпругът професор Атанас Пулиев бе влязъл в нерегламентирани отношения с наемателката. По-късно в *Конкорд* Ани се бе запознала с доктор Симеон Дацов. Той следял за хигиената в хотела. Между двамата припламнала искра и скоро младата жена започнала да *тъче на два стана*. Станало това, което бе непостижим копнеж на всяка повратлива жена – бе се превърнала в любимата на двамата мъже, които неустово я желаели. Но Пулиев навярно много скоро бе прозрял, че в играта е влязъл и друг мъж. Дали в изблик на ревност бе решил да го отстрани? Неправдата не беше само в недоказаното обвинение, а и в безнадеждната игра – жалка урония на съдбата. Явно гвуличната всеотдайност бе подтикнала развързката.

Веднъж, след едно от посещенията на Симеон в покоите ѝ, докторът неочаквано и безследно изчезнал. Заподозрели Ани и я арестували...

– Ти имаш опит и знаеш как можеш да извадиш хората от затруднено положение – настояваше художникът.

– Какво ти *затруднено положение*? Подозират познатата ти в убийство! Обвиняват я в углавно престъпление и това не е шега.

Алеко си представи деянието и разчистването на местопрестъплението. Все пак трупът, макар и ненамерен, съществуваше. Бе тежък, хлъзгав. Тя навярно едва го обгръщаше с ръце и трудно го задържаше. Докато го влачеше нанякъде, се препъваше, падаше и пак ставаше, но искаше да се отърве от него, да го заличи от съзнанието си.

– Да, де! Само я подозират и могат да я осъдят, ако няма добър адвокат. А непоклатими доказателства липсват. Затова те моля да се заемеш със случая.

Не му се щеше да се захваща. Още не бе превъзмогнал клеветите, че като прокурор много по-често, отколкото е необходимо, се е виждал със съпругата на обвиняемия Божидаров, осъден за кръвосмешение – бе обезчестил дъщеря си. Но вълнуващата ѝ история го заплени. Имаше нещо необикновено в преживяването, което привличаше. Искаше още по-добре да я опознае.

– Е, ще откликнеш ли? Ти разбираш от такива работи, приятелю. Един ден ще станеш добър и примерен съпруг...

– Е, де! – изръмжа Алеко с неприязън.

Адвокат Константинов дълго стоя пред молителя като ням диригент на недоказани певци. Какво го засягаше това? Знаеше че този човек, дори за миг, не бива да забележи, че се колебае. Но чувството за справедливост и желанието да застане на страната на истината го заставиха да вземе правилното решение.

– Всяко съдебно дело е пясъчна кула, изградена от улики и недоверие. Трябват убедителни факти, тоест алиби, доказателства, че набедената е невинна, за да се отърве суха от блатото, в което е затънала.

– Именно. Ето, това е ролята ти...

Накрая Алеко се съгласи и прие да я защитава. Той трябваше да ѝ помогне да се изправи и излезе оневинена от ареста или да си получи заслуженото.

След два дни влезе в правомощията си. Вън продавачите вече предлагат вестници, в които ужасната история се налагаше като факт от последна инстанция. А той добре знаеше: *Кажат ли, че сестра ти е курва, после много трудно можеш да докажеш, че нямаш сестра.*

Първо се среща с пристава, който безочливо му заявя:

– Да, труп няма, не е намерено и оръжието на престъплението, значи няма доказателства, но това не пречи да има обвиняем и обвинение – каза го повече на себе си, а на него му се стори, че фразата се бе хлъзнала покрай съзнанието на чиновника като нещо незначително, направо несъществуващо. – После започна да трие ръце: – Така, така... И какво следва от всичко това?

Бяха разбрали, че Ани Петрова обича да чете криминални романи и това я уличаваше. Случаят обаче не беше ясен. Какво би гал прокурорът за едно-единствено неопровержимо доказателство, но то липсваше. Въпреки това щяха да съсият обвинението с *бели конци*. Нещо като трупоска и се надяваха сглобката да не се разпадне.

Разпитваният полицай запали цигара. Пламъчето на кибритата освети лицето му. То изглеждаше студено и бездушно. След кратко колебание предложи и на Алеко, като не отвори табакерата, а само я погледне.

– Благодаря, не пуша – излъга той. Всъщност много му се искаше да си вземе цигара, но се въздържа.

Влязоха в гола стая, в която имаше само бюро и два стола. Жената, която нищо не пропускаше и всичко внимателно регистрираше с топлите си кафяви очи, която винаги беше нащрек, която умееше да се облагодетелства от своите познанства по всички възможни начини (от безплатни до платени услуги) седеше свита на единия от тях. Минала през ужаса на разпита, през безпочвените обвинения, изглеждаше смалена, безпомощна и жалка. Бе изгубена в голямото помещение, чужда и смачкана като изплюта от камила. Дишаше мъчително. Как я бяха изиграли и натопили? Адвокатът веднага прецени, че е разстроена и обезверена. Навярно се чувстваше така, все едно бе заключила в себе си срамна тайна или криеше недъг, който не трябваше да стане достояние на околните. Личеше си, че е потресена от случилото се. Но и друго се набиваше на очи – нейната съсипана хубост. Беше като повехнало градинско цвете, което в жаркия ден се нуждаеше от малко вода, за да възкръсне, да се възправи и заухае.

Ани, много смутена и отчаяна, първоначално не знаеше какво да говори, а той очакваше да е хлъзгава – същинска змия. Поне такава беше в представите му. Дланите ѝ започнаха да треперят. Червени петна избиха по лицето. Сълзите обаче още не цвяха.

– Чувствам се като насекомо, попаднало за зла участ в затворена стая. Блъскам се о стените, блъскам се в прозореца, удрям се в тавана, искам да се озова навън, а не мога... Да бях поне молец, а то муха.

– Муха без глава! – каза настъпателно той и си помисли дали тя няма да приеме репликата му като подигравка.

Не беше свикнал да общува с такива като нея. Винаги търсеше компанията предимно на мъжете. Никои във *Весела България* не водеше съпругата си при безметежните им срещи.

Изслуша я. Тя не молеше за снизхождение и великодушие, а за справедливост – една грипава, отчаяна надежда. Опитваше се да бъде пряма. Дали бе искрена и честна докрай? Лицето ѝ изглеждаше измъчено и откровоено. Докато търсеше гумите, нервно притискаше едната в другата длан. Кокалчетата ѝ пукаха. Погледнаха се в очите. Алеко не можеше да си обясни защо този поглед ги правеше съучастници. Той изведнъж почувства самота и пустота. Цялата доброта, всичките заблуди на състраганието проникнаха в гушата му. Прииска му се да я подкрепи, стига да имаше какво смислено да направи.

– Ще си помагаме взаимно. Едната ръка мие другата... – каза неопределено и намизна. В това намизгане имаше и разбиране, и обещание за поддръжка.

На другия ден отново я посети.

– Дълго премислях твоите гуми и ми се струва, че си в правото си – каза той. – Ти си жертва на нещастно стечение на обстоятелствата, но имаш и вина – двойната игра, която е разпалила не само страстта, а и ревността. А ревнивият човек е склонен към всичко.

Тя го гледаше с доверие и надежда.

– Дај ми малко време да вникна в нещата, да огледам случая от всички страни, да го анализирам...

А на прокурора заяви:

– Аз надлежно прегледах преписката на моя клиент и мисля, че ако повдигнете обвинение, то ще е нескопосано, безпочвено...

Мозъкът му се бунтуваше.

В процеса на разследването разбра, че щастие то им се е усмихнало. Бяха открили труп в мазето, закопан плитко в трамбованата земя, макар и добре прикрит под голям, обкован с железни орнаменти сандък. Раклата бе дълбова и тежка, невъзможно бе да се премести от толкова крехка жена. Докато вадели тялото, се натъкнали на копче за ръкави. То имаше монограм. Инициалите А.П. принадлежаха на Атанас Пулиев, който очевидно бе изпуснал бутониелата си при заравянето на жертвата. Фактите разбиха обвинението на пух и прах и оневиниха Ани.

Адвокатът гледаше в залата професора, който все още бе само свидетел по делото, и установи, че е по-нисък от нея. Обличаше се небрежно, но си личеше, че има самоуважение. Въпреки това мустаците му бяха увиснали, но явно други части от тялото, макар и прикрити – стърчаха.

След края на последното заседание и произнасянето на съда: НЕВИННА, двамата тръгнаха да излизат. Наобиколиха ги. Без да се обръща, Ани се опита да го хване под ръка, но той я стисна леко за лакътя и я повведе навън, за да я избави от натрапниците журналисти. Знаеше, че ще я налетят, ще полепнат по нея като мухи на мек. По заобиколни улички стигнаха до дома ѝ. Пред входната врата тя му протегна длан за довиждане:

– Благодаря Ви. Толкова се радвам, че ме избавихте от този аг. Не знам какво още ви дължа... – Погледът ѝ, остър и пронизателен, оставяше усещането за ням въпрос на гързък човек.

– Това беше мой човешки дълг! – гордост звучеше в гласа на спасителя. Поведението му изразяваше самоувереност и удовлетворение от себе си. За да снижи патетиката и придаде свобода, непринуденост на действията си добави: – А ти го заслужаваш...

– Думите Ви са мили и задължават... – Тя взе да го благославя. Още малко и да коленичи пред него.

Лицето на Алеко изглеждаше глуповато подобно на човек, на когото се кланят като на самия Бог. Може би затова си помисли: *Само не прави като Мария, която измила със съзи краката на учителя от Назарет и ги избърсала с косите си.*

– Не се чувствай задължена да ми върнеш жеста. – Усмихна се и пита: – Знаеш ли, че след преживяното и неочаквания обрат трябва да те прекръстят на Лазаринка...

Тя го погледна неразбиращо, не поиска пояснение и се пресегна да го прегърне. Нищо на този свят не се получава гаром. Нали в реликата ѝ имаше намек за разплата. Сега вече Ани го фиксираше лукаво с грейнали очи. Той леко се гръпна. Това не значеше, че не я харесва. На лицето ѝ замръзна захаросаната глазура на усмивката ѝ. Алеко предложи:

– Мисля, че е редно да те придружа до горе, за да се убедя, че вътре не те чакат нови изненади...

Завръщането в дома бе не само край на сагата, а и драматичен момент, защото съседите щяха да я посрещнат на нож, пък и трябваше да се съвземе след неприятния престой в ареста.

Тя без колебание се съгласи.

Докакто се изкачваха по стълбите отнякъде се чуваше шум на шевна машина. Това беше като фон на тънък, женски гласец, който извиваше нещо. Тихата песен звучеше жално. На втория етаж местеха мебели. Вратата на таванското помещение беше запечатана, но той уверено свали лепенката. Влязоха. Попаднаха в полумрак. Намираха се в голяма стая с кухня, разделена от просторното помещение със завеса. Плътната муселинова преграда беше спусната. Ани се прикова. Изглеждаше още зашеметена. Щом се съвзе, гръпна завесата и отвори прозореца да се проветри. От перваза надничаха няколко саксии с цветя. Бяха изсъхнали. Така е като няма кой да се грижи за тях. Навярно сега трябваше да ги изхвърли или да пресади нови растения.

Пред Алеко се откри маса с четири стола, стари шкафове, стenen часовник, който не работеше, беше спрял ген или два след нейното загържане; легло, гардероб и тоалетка. На стените, освен иконата на Дева Мария с младенеца, бяха залепени избелели снимки и плакати на киноартисти. Колко ли мъже ги бяха гледали и отнасяли със себе си от цвета им? Между рамката и огледалото бяха забодени много визитни картички. Покоите ѝ не бяха нищо друго освен остров за топлота и веселие. Не можеше да се каже, че под този покрив е имало само благочестивци. За съжаление напоследък егоизмът, алчността и бруталността вземаха връх

над набожността. Всичко беше разхвърляно, явно не от нея. Хаосът бе следствие на съмненията в извършеното престъпление и търсенето на доказателства. Кухненските съдове също бяха пребъркани и разпилени.

В единия ъгъл имаше пиано. Горният капак зееше отворен. Бяха ровили и в него. По-късно той натисна няколко клавиша. Като цигулар веднага установи, че е разстроено.

– Как изтръгваш мелодия от тази дисхармония?

– То е на хазяите. Аз отгавна не съм сядала зад него...

Живите ѝ очи шареха навред с неогобрение и възмушение. На масата имаше разпилени снимки. Непотребните, другите – необходими за следствието, служителите на властта бяха прибрали и приложили към делото. Алеко погледна фотографиите и се опита да ги подгреди:

– Имаш толкова общи спомени с жертвата и извършителя...

– Да – съгласи се тя и пренебрежително побутна настрана купчинката. Фотографиите отново се разпиляха. – Бих предпочела да ги забравя. В очакване съм на нещо ново, истинско.

Не си губи времето – помисли си адвокатът.

Пуха чай като топяха в него бисквити. Тя установи, че те имаха много по-грозен вкус отпреди. Гостоприемната церемония напомняше странно причастие, въпреки че отведгдебеше премълчаното, скритото, безпътницата, тежкия гръх на кръвта. Ани седеше срещу него тихо, безмълвно, устремила поглед в очакване. В очите ѝ имаше ням въпрос. Чакаше, а той мълчеше в необяснимо смущение. Играеше ли си с нея? Лицето ѝ беше напрегнато, което издгаваше вълнение. Мълчанието продължи до средата на чая.

– Ани, ти защо не си омъжена? – попита ненадежно той.

– Знам ли? Пробват ме, хвалят ме, но все не ме вземат...

Откровението нараняваше. Между нея и предполагаемите клиенти нямаше нищо друго, освен това, което случаят донасяше. Върху лицето ѝ легна пустота.

– Аз съм глупава и наивна.

– Не говори нищо лошо за себе си, това другите ще направят – сложи длан върху дланта ѝ той. Потръпна. Какво имаше в допира до тази нежна, топла ръка, която разпали у него желанието да я опознае по-добре, а огнени езици облизаха тялото му?

– За жалост ние нямаме нищо общо...

Красив, обаятелен, интелигентен Щастливеца беше желан жених за всяка свободна жена. Когато си тръгна, тя остана слаба и крехка, но поне беше жилава и здрава, можеше да издържи, да оцелее. Алеко слезе по стълбите без да се обърне. Беше убеден, че е за нейно добро. Докато вървеше, мислеше за своето горчиво минало и безнадеждно бъдеще. Все пак беше Щастливец. Надяваше се, че утре отново ще я види. Лицето ѝ вече не само го вълнуваше. То будеше тревога, жалост и възхищение. Струваше му се, че в него има нещо загадъчно, привлекателно и трагично. Изведнъж го обзе плашещо, пламенно очакване, пред което всичко избледня: колебания, грижи, страх, отчаяние... Откакто бе останал сам, бе загубил не само вяра, а и още толкова много неща.

Край кофа за боклук видя куче. Имаше кашка, не беше помиярче, но явно нямаше късмет. Погали го и без да го погмами то го последва. Тръгна след него като сянка. Гъвкаво, с гълги меки движения, скоро безпризорничето пристъпваше редом, докато вървяха заедно към дома му. Прибра го, нахрани го и го изкъпа. Вече имаше и четириногото, за което да се грижи.

Точно тогава с Дядо Славейков и баба Иринка трябваше да проведи сина им Пенчо за следването му в Лайпциг. Дълго време след това образът на приятеля изплуваше в съзнанието му – свил се във фотьойла, заслушан унесено, възприемащ прочетеното и радващ се на чутото или полюшващ се дремливо във фойтона. Добре поне, че му остави стихотворението си *Коледари*, посветено специално на него.

Спартак Паскалевски • Вдъхновение

ИНТЕРВЮ „ПЛАМЪК“

**С ПОЕТА
ГЕОРГИ
КОНСТАНТИНОВ
СЛЕДЮБИЛЕЙНО
РАЗГОВАРЯ
ОГНЯН
СТАМБОЛИЕВ**

За духа на поезията, която оцелява във времето, за времената, в които любимото и до днес стихотворение и вечен шлагер: „Миг като вечност“, е подлагано на критика: „Как така още преди да те срещна, аз теб обичам“, за имената, които устояват на времето, за сп. „Пламък“, което предстои да празнува своята 100 годишнина, и паметта за Гео Милев. С поета разговоря Огнян Стамболиев.

Георги Константинов е един от най-значимите и обичани съвременни поети. Автор е на повече от 30 стихосбирки, познати и обичани на няколко поколения читатели. Много от неговите стихотворения са станали популярни песни: „Предутрин“, „Неграмотно сърце“, „Обичам те дотук“, „Миг като вечност“ и др. Има написани и книги с хумористична проза за деца, между които е и романът „Туфо Рижия пират“, добре известен у нас и преведен на повече от десет европейски езика.

Роден е преди 80 години през 1943 г. в Плевен. Завършил е българска филология в Софийския университет „Климент Охридски“. Като народен представител в 47-то Велико Народно събрание е един от подписалите сегашната Конституция на Република България. Бил е също заместник-министър на културата (1994 г.). Някогашен главен редактор на списание „Родна реч“, а сега – дългогодишен издател и главен редактор на списание „Пламък“. Носител на национални и международни литературни награди. Почетен гражданин на София и на родния си град Плевен. За деня на Бугителите беше отличен със „Златен век“ с огърлие на Министерството на културата.

– Уважаеми господин Константинов, изтеклата година бе юбилейна за Вас. С какво ще я запомните?

– Все още не ми се вярва, че съм направил осемдесет обиколки около слънцето. Творчески погледнато – почти всяка изминала година от съзна-

мелния ми живот е завършвала с малко литературно събитие: с издаване на книга. Преди всичко – книга със стихове. Навярно така съм устроен – светлинката на вдъхновението почти никога не е гаснала в мен, от юношеските години досега. Още древните мъдреци са подсказали, че има хора на перото, които имат небесната възможност да следват принципа „Нито ден без черта“. Не бих казал, че съм спазвал тази мъдрост винаги, но не съм пренебрегвал миговете на творчество. Чувал съм, че някои автори са толкова възискателни към себе си, че кажи-речи нищо не пишат от години. Очевидно не съм като тях. Просто мисля, че писателят е нужен на света, за да пише. И не да сътворява на всяка цена филологически игрословици, а да пише за неща, които вълнуват и него, и близките му хора, и света. И ето – сега се виждам като автор на повече от 60 книги, а над половината от тях са стихосбирки. Навярно госта читатели помнят такива мои книги с поезия като „Неграмотно сърце“, „Обичам те готук“, „Роднина на гъжда“, „Миг като вечност“, „Неделен човек“ „Вечерни слънчогледи“ и много други. Не са малко и прозаическите ми „отклонения“: книги с есеистика и публицистика, с кратки документални новели и гр. Знаете и за моите хумористични книги с проза за геца: романа „Туфо рижия пират“ (преведен на десетина европейски езика), „Папагалчето Браво“, „Магаре с крила“, „Приказки за слончето Румпи– румп“ и гр.

Известно е също така, че и редица мои стихотворения (повече от двеста!) бяха превърнати от вдъхновени композитори на популярни песни: „Прегутрин“, „Неграмотно сърце“, „Обичам те готук“, „Миг като вечност“, „Древноримски гадател“, Стъпки, стъпки сред безброя...“, „Българският тъпан“, „Рядък екземпляр“ и немалко други.

– Откъде идва това Ваше, бих казал, „нестихващо вдъхновение“? Може би и от любовта Ви към Вашите читатели?

– Ще призная, че до голяма степен тази моя творческа постоянност, това „нестихващо“ общуване с вдъхновението, в немалка степен се дължи и на радушното внимание (наричат го любов, дано е така!) на читателите от няколко вече поколения. Убеден съм, че читателското внимание засилва и обогатява духовното самочувствие, творческата мотивация. Благодаря на всички читатели, които протягат ръка към моите книги – чувствам ги не само приятели, но и донякъде съавтори на творбите ми: те по своему развиват и обогатяват моите поетически видения във своя вътрешен свят !

– Без съмнение, Вие сте сред най- четените и обичани български поети в цялата история на нашата поезия... А това, при нас, българите, е просто рядкост...

– По-добре да избегнем елитната гумичка „най“. Възприеман съм бил различно в различни времена – и като голям, и като не толкова важен творец – но моето искрено мнение за мен самия е, че се чувствам необходим поет за мнозина. Нито ден от своя творчески живот не съм се чувствал

самотен – усещам почти винаги върху себе си внимателния и съчувстващ поглед на своите читатели. Знам, че те много често мислят за мен и може би споделят моите емоционални размишления. Пък и аз никога не съм се опитвал да ги излъжа или надхитря, да се направя на по-важен от тях... И пак те, моите читатели, са в края на краищата най-точната мярка – дали съм успял в една или друга творба. Наричате това любов, сигурно е любов. Но тя не обвързва, не диктува вкусове, теми и правила, а само допълнително вдъхновява.

– Кога, всъщност, прописахте? Спомняте ли си за какво бяха първите ти стихове? Още като дете, нали?! Вие, без съмнение, сте роден поет, каквито все по-рядко срещаме днес.

– Напоследък ми се случва често да разказвам за своето творческо начало. Едва ли ще учудя някого, ако кажа, че на шестнадесетгодишна възраст написах стихове, познати и днес. Някои от тях влязоха в дебютната ми стихосбирка „Една усмивка ми е столица“ (1967 г.). Първите ми поетически творби се появиха в ученическия циклостилен вестник на плевенската „мъжка“ гимназия. Вестника, носещ име „Средношколски зов“ го издавахме ние, няколко съученика с литературни интереси, без учителски или друг надзор. Излизаше в немалък – 500 бройки – месечен тираж. В този няколко страничен вестник, приличащ повече на тънко списание, имаше поезия, разказчета, хумор, ученически дописки. Почти целия тираж продавахме успешно в гимназията – така събирахме пари за хартията, необходима за следващия брой...

После моите юношески стихотворения започнаха да намират място в националното ученическо списание „Родна реч“. Там стиховете ми излизаха почти през брой; станах и носител на годишна награда за поезия. А първата ми стихосбирка „Една усмивка ми е столица“ се появи, когато още бях студент, последен курс. Тя събуди доста противоречиви мнения в литературния печат. След ред критически спорове, надделяха положителните отзиви за нея. Скоро след това – макар издал само една тънка книга – бях приет за член на Писателския съюз. Тогава бях на 24 години...

– Чувствате ли се свързан с родния Плевен? Оттам ли са родовете Ви корени?

– Да, чувствам се дълбоко свързан с моя роден град Плевен. Имах истинско „босоного“ и палаво детство, свързано с моя работнически краен квартал, с близките хълмове и рекички, с лозята и житата наоколо, с играта на футбол в просторния двор на кварталното училище „Васил Левски“, с десетките прочетени книги (понякога тайно) от богатата бащина библиотека, с първите творчески възбуждания в читалищния литературен кръжок „Цветан Спасов“. Родният ми Плевен, със своите зелени улици, със своите трудолюбиви и отзивчиви хора, градът, оставил името си в историята с една епична битка, предизвестила свободата ни, е моята постоянна мярка с която съм измервал после всичко видяно по света.

– А като начинаещ поет, имахте ли любими образци?

– В живота си, особено в млади години, съм изчел цял вагон книги, между които и много книги с поезия, но не бих могъл да изредя всички творчески имена, които са ме удивлявали и духовно обогатявали. Обичам пиесите на Шекспир, баладите на Франсоа Вийон, много ме е замислял гръцкият поет Константинос Кавафис, харесвам парижките лирици Аполинер и Елюар, вълнували са ме руските поети Лермонтов, Пушкин, Александър Блок, Пастернак, Евтушенко...

А за българските поети – от Ботев и Вазов, Яворов и Дебелянов, Смирненски, Гео Милев, Разцветников и Вапцаров до Ханчев, Валери Петров, Геров, Радој Ралин, Христо Фотев и ред още – мога да говоря като за поетическа плеяда, която винаги е светела над мен..

– Кои от книгите си цените най-високо?

– Том с избрани творби „Лирика“ (2009), „Туфо рижия пират“ – хумористичен роман за деца, последно издание – 2021 г., „Миг като вечност“ – сто стихотворения за любовта (2019). Нека прибавя и последната си засега стихосбирка „Живея високосно“.

– А кои от българските поети обичате и досега?

Ботев, Дебелянов, Гео Милев, Смирненски, Веселин Ханчев, Геров, Валери Петров, Радој Ралин, Христо Фотев.

– А някои световни имена?

– Шекспир, Франсоа Вийон, Лермонтов, Кавафис, Сен Джон Перс, Шимборска...

– Дълго време, преди „Пламък“, Вие водихте прекрасното (и вече не излизащо) младежко литературно списание „Родна реч“. Тогава открихте и поощрихте ред млади таланти. Посочете сега някои от тези Ваши открития?

– Това беше едно необикновено талантливо младо ято на 70-те години на миналия век. В себе си го наричам „поколението на Петя Дубарова“. Имах щастливата възможност да посрещам и публикувам първите творби на: Петя Дубарова, Здравка Евтимова, Бойко Ламбовски, Румен Денев, Деян Енев, Цанко Лалев, Мирела Иванова, Милена Лилова, Златомир Златанов, Васко Попов, Николай Дойнов, Анжела Димчева, Нина Бобчева /Ненчева/ и много, много още. Както виждате – повечето от тях днес са в предните редици на нашия днешен литературен живот. А творбите на Петя Дубарева вече намират място в полето на класиката.

– Критиката винаги Ви е признавала и уважавала, както и читателите. Какво мислите за критиката по принцип? Имаме ли днес големи критици както в далечното и в близкото минало?

– Не съм совсем точно е твърдението, че съм получавал само позитивни оценки от литературната критика. И първата, и втората от моите стихосбирки бяха твърде сериозно оспорвани от някои литературни критици: Кръстьо Куюмджиев, Стоян Илиев и др. Не се възприемаха някои мои социални и исторически виждания (например стихотворението „Цар Ивайло“), критикувани бяха по-абсурдни образи в интимните ми стихове. (Даже вестник „Стършел“ пусна иронична рецензия за стихотворението „Миг като вечност – „Как така: „Още преди да те срещна в живота си, теб съм обичал“?) Докато сега „Миг като вечност“ се счита за едно от най-популярните ми стихотворения. И хубава песен има по него... А някои мои сатирични творби, писани в 1986-та година, предизвикаха нещо като обществено брожение – особено по високите етажи на властта... Но в повечето случаи през годините имаше хора на перото, които наистина са посрещали с добри думи моите книги: Ефрем Каранфилов, Владимир Свинтила, Пантелей Зарев, Серафим Северняк, поетите Камен Зигаров, Рагой Ралин, Дора Габе, Багряна, Георги Джагаров, Павел Матев, Никола Инджов, Недялко Йорданов и още други.

Мисля, че макар и ограничавана от определени рамки, тогавашната литературната критика, в най-добрите свои изяви, успяваше да посочи по-яркото, по-перспективното сред новоизлезлите книги. Докато днес, когато подобни ограничения са много по-малко, гласът на актуалната литературна критика е доста позагълхнал. Освен че рядко оказва навременна подкрепа на новите талантиливи изяви, често пъти страда от котерийност и лични пристрастия.

– От десетилетия се грижите за най-ценното българско литературно списание, „Пламяк“, създадено от Гео Милев. Работите почти без средства с един малък екип... Сега полагате големи усилия този „пламяк“ да не загасне...

– Да, пазим със шепите си „Пламяк“ да не загасне... Повече от четвърт век списанието, създадено от Гео Милев, излиза по този начин – без постоянна финансова подкрепа, без внимание и грижа от страна на различните творчески институции. Едва напоследък усещаме по-чувствителната помощ на Министерството на културата. Не зная колко време тя ще продължи... Понякога чувам учудени възклицания, че списанието все още излиза на бял свят. А списание „Пламяк“ от години е трибуна и на писателите, и на преводачите, и на художниците; неведнъж е изразявало творческо отношение и към други изкуства. Заедно с това „Пламяк“ е една от малкото трибуни, отделяща просторно място за младата творческа вълна. Имаме и такава специална рубрика: „Внезапното поколение“... Гео Милев ни е оставил списание, което изпълнява и му предстои да изпълнява дълготрайна водеща роля в духовния ни живот.

Но така или иначе – списание „Пламък“ още съществува, прогължава да бъде в културата ни широко отворен прозорец към родната и световните литератури. И читателите вече са разбрали от тазгодишните ни предюбилейни броеве: тази година списание „Пламък“ отбелязва своята 100-годишнина! Наистина изключително творческо събитие. Готовим се да го посрещнем по най-достойния начин.

– Стана дума за великия Гео Милев. В есенния брой на „Пламък“ от т.г. Вие ни връщате към Гео Милев, тази уникална личност, когото повечето от нас познават едва ли не само с поемата „Септември“, а той е бил още критик, преводач, режисьор, сценограф, освен голям поет. Познаваме ли и ценим ли достатъчно, според Вас, Гео, а и не само него? Нямаме ли някаква едностранчива представа за рег велики българи?

– Да, Гео Милев, съзателят на списание „Пламък“, е не само голям поет, оставил ни гениалната поема „Септември“ – публикувана, за първи път в „Пламък“ в брой 7-8 от 1924 г. Даровит художник, неуморим преводач на поезия и граматургия (владеел е писмено и говоримо десетина езика), театрален режисьор – известни са неговите постановки на „Егип цар“ в Стара Загора и „Мъртвешки танц“ на Стриндберг в София; обичал е музиката, писал е ерудирани статии даже за архитектурата. Написва докторска дисертация, съставя немско-български речник и какво ли не още. Основава и редактира две знаменити списания – „Везни“ и „Пламък“. Списание „Пламък“ и публикуваната в него поема „Септември“ са главна причина за смъртта (бих прибавил – и безсмъртието) на големия български и европейски поет. Стогодишният юбилей на списание „Пламък“ е прекрасен повод да извисим още повече неговия гениален творчески образ. И да напомним още веднъж в забързаното ни практически време, че такива високи духовни върхове като Гео Милев са най-скъпото ни национално достояние...

– Уважаеми Георги Константинов, благодаря Ви за този интересен разговор. Желая Ви успех, здраве и вдъхновение. Всъщност, последното никога не Ви е липсвало!

Лалка Павлова

ЛЮБОВТА – „ДУША В ДУШАТА“ ВЪВ ВСЕЛЕНСКАТА СПИРАЛА НА ЖИВОТА

(поемата „Любов“ от Миряна Башева)

Дали заради онаследения прагматизъм в народопсихологията ни („Срещу ръжен не се рита“), или заради страха от последиците върху живота на индивида („Преклонена главичка сабя не я сече“), в съвременната българска поезия отсъстват картини на ярки социални сблъсъци като в Гео-Милевия „Септември“, „Бунтът на Везувий“ на Смирненски, Фурнаджиевите „Коници“ и „Сватба“, Младен-Исаевите „Пожари“, буреносната бяла пролет на Вапцаров... И въпреки че социално-икономическите и политическите причини за раждането на подобна поезия и днес са налице, поетите от новото ни време предпочитат неутралното поле на интимната тематика – било то като лична житейска философия, свързана с взаимовръзката живот–смърт, или като любовна лирика, която е въздигната до фалшивия пиедестал на сладникаво романтично изживяване, защото в словесната интерпретация на това най-силно човешко чувство липсва спонтанна споделеност и осмисляне на причинно-следствените връзки, които пораждаат различните негови емоционални нюанси. В българската любовна лирика отсъства и една толкова важна част от интима на човека, така точно и проникателно посочена от Миряна Башева в интервюто ѝ с Мира Баджева: „Приятелството наживява влюбването – толкова е просто. И като се излекува самолюбието, ако е било накърнено – остават идеалните отношения.“ („Миряна Башева: Не умея да се отказвам от себе си“, сп. „Жената днес“, бр. 9, 2004 г.). Приятелството, за което говори Миряна Башева, включва всичките проявления на степените за близост между мъжа и жената – общи интереси, взаимно доверие, сродна гушевност, професионална близост, емоционална обвързаност, която често прераства в силна романтична връзка. И ако сексуалното и емоционално привличане е подплатено с жертвена всеотдайност при разрешаването на житейските им проблеми, можем да говорим за истинска, голяма любов. Именно този подтекст като внушение носи в себе си поемата на Миряна Башева „Любов“, посветена на големия български режисьор, сценарист и актьор Рангел Вълчанов (1928–2013). Двамата заедно създават филма „Последни желания“ (1983 г., със сценарист Миряна Башева, с режисьор Рангел Вълчанов, и сюжет, свързан с Първата световна война), както и още няколко документални филма.

Поемата „Любов“ (изградена от 244 стиха) няма нищо общо с познатата ни любовна лирика, защото в нея поетесата по своеобразен начин интерпретира и граждански, и философски, и теологични, и нравствено-етични проблеми. Лирическият ѝ сюжет представлява своеобразен диалог на авторката Миряна Башева с нейния любим (посочен в посвещението), но и с обществото като субект, чиято множествена същност е определена като „гадини, твари, бръмбари, добичета...“ и „китове и лъвове“, над които стои Той, Всевишният. Времето е динамично, като постоянно сменя посоката си чрез редуването на проспекции и ретроспекции спрямо сегашността. Въвеждащите стихове оттласкват читателя в посока към близкото бъдеще и натоварват картината с внушения за фалша, лицемерието и прагматизма на порядките дори в най-трагичните ситуации, когато изпращаме близки и познати в имагинерното пространство на вечността:

Когато вече няма да те има
 във вид така убог за любов –
 ще отпечатаат черното ти име
 на белия тържествен послеслов...
 Отгону с едър шрифт ще се разпишат
 десетки равнодушни имена.
 Под тях (по-гребно) – и жена ти (бившата);
 под нея – и по-бившата жена;
 и тъй напатък... Сегем-осем души
 (от най-долупописаните там)
 ще седнат в клуба. Ще мълчат. Ще пушат.
 И ще поливат с вино пепелта.
 И някой, който те е мразил приживе,
 ще се къдне в любов към твоя прах.
 А някой, който и не те е виждал,
 ще викне: „Как, бе?! Вчера го видях!“
 И някой стар и предан съслужител
 на всички ще раздава черен креп...
 У вас ще плачат и ще варят жито.
 И
 само
 аз
 ще бъда
 още
 с теб.
 Ще бъда с теб!

В началната част на поемата се оглежда съвременното наше общество с фалшивия си морал и гребнаво лицемерие, с бруталната си пошлост и безсрамие, с готовността да омърси всичко, до което се докосне, да опорочи дори светостта на клетвата пред лицето на Смъртта, ако от това може да извлече някаква изгода за себе си. На този фон обетът „И само аз ще бъда още с теб. Ще бъда с теб!“ представя Любовта като висша

вселенска енергия, която се движи в пространството като жива „душа в душата“ дори тогава, когато се опитват да я изтръгнат със сила от трупа на мъртвия. На такава любов са способни само избраниците свише, а обичайно те са нестандартни личности, непонятни за съвременниците си и не могат да се впишат в каноните на обществото и времето, в което живеят. Такава е и Миряна Башева, която наричат „хулиганката на българската поезия“, защото е „ръбата“, „момчешка“, „арогантна“, с особен отсечен ритъм; която навлиза в живота „нахакано като завоевател“, с ярко изразен бунт срещу статуквото и блатната същност на действителността. (Никола Иванов, „Миряна Башева – хулиганката в българската поезия“). Такава нестандартна личност е и Рангел Вълчанов, който в книгата си „Всички ще умрем, а сега наздраве“ (2010 г.) изповядва тезата, че „контактът с произведението на изкуството прилича на любовен акт“, а писателят Георги Данаилов я нарича Рангелиада и след прочита ѝ споделя: „Не съм чел по-щуря книга от тази. Книга – нескончаем телефонен разговор с неизвестна и непонятна гама, книга-изповед на стар грешник, книга-джунгла, от която се нагвикват всякакви зверчета. Достоверни истории за невероятни и необясними хора.“

Явно е, че и двамата – лирическа говорителка и лирически герой – имат афинитет към сюрреалистичното, към свръхреалното и подсъзнателното, което се изразява в бунта им към моралните и социалните условия; подвластни са на мечтата за друг, по-чист и по-искрен свят за субективните усещания на човека. Тези техни специфични индивидуални особености намират своята художествена реализация в композицията и поетическата стилистика на поемата „Любов“, както и в необичайните прескоци на времето – след, преди и пак след смъртта. В последните години от живота си Рангел Вълчанов боледува от рак на гърлото, претърпява няколко операции и губи гласа си. Болезнена е изповедта на лирическата говорителка, която съпреживява не само болката, но и страха от „тоя скалпел“, който пробива с „най-дебелите игли“ обичания от нея човек. И лирическа героиня, и лирически герой са ситуирани на границата между живота и смъртта, където най-болезнено кънти питането „има или няма Бог“, и най-осезаемо се чувства висотата на интелекта и духовните полети на този, който почти е прекрачил отвъд, в имагинерното пространство на смъртта. Драматизмът на ситуацията е внушен чрез умелото използване на натуралистично огрубена лексика в диалога с лекаря, в която, за изненада, читателят усеща силата на тази невероятна духовна връзка между двамата. Физическите детайли от тялото на болния, съчетани с няколко апосиопези, създадени с многоточия и тирета емоционални паузи, както и вметнатите в скоби изрази, внасят психологическа дълбочина в описанието на картината и открояват емоционалния нерв на взаимоотношенията лекар – пациент – любима:

Дали че докторът е стар приятел,
 (нали и той е малко некрофил) –
 но аз стоя отново до главата ти...
 (Като във български игрален филм.)

И гледам как най-страшното се случва –
 разрязват те... при пълна тишина...
 (Това е вече филм на Бертолучи.)
 Костта е тънка – като на жена.
 (И кожата ти беше като костите!
 И вечно се раздираше – до кръв –
 от прекалена нежност; от недостиг
 на нежност... Е, не беше ли такъв?)

А... Докторите вече те отвориха!
 Сега оголват мозъчния ствол...
 Като корона
 на огромен орех
 аз виждам
 сивото ти вещество!

В гръцката митология орехът символизира пророческа гарба, а плодът му се възприема като метафизичен образ на знанието. Неслучайно короната на мози „огромен орех“ е побрала „безкрайния космос“ със „звездите и хорския навалък“, с надеждата, въплътена в знаците на „летящите чинии / с невинното зелено човече“, и с тая „вечна вяра – че сме вечни! – разгаряна в любовния екстаз / на всичко живо – и живяло вече – / и станало на прах“. Там, в човешкия мозък е чудото на битието – тайнствено, необяснимо и неразгадано от никого досега. Не е случайна и репликата „And all that jazz“, отвеждаща към сюжета на американския музикален филм „Ах, мози джаз“, толкова осезаемо напомнящ тежестта на сценичната работа, изтощила тялото на главния герой до такава степен, че в халюцинациите си той вижда ангела на смъртта. Именно тази своеобразна художествена аналогия подготвя въвеждането на най-болезнените екзистенциални питання, на които човечеството все още не е намерило отговор:

Къде потъват
 угасналите в буря светове?
 Дали съвпада пътят към отвъдното
 със моя, който тук ни е довел?
 Къде отиваме? Защо? За дълго ли?
 Или е само милион плюс хикс
 години, след което като гълъби
 се връщаме под старите стрехи?

Предусещането за огромната загуба на човека, който в съзнанието на влюбената въплъщава представата за света, ражда метафизичното видение на Смъртта като утроба, в която зреем ген след ген „и ген след ген, / додето в своя образ и подобие / отново се възпроизведем!“ Търсенето на отговорите на поставените екзистенциални питання поетесата обвързва с мотива за „виждането“, чрез който прекрочва границите на

конкретното познание за света като минало и настояще и очертава контурите на имагинерното, сюрреалистичното:

„Аз виждам всичко...“
 „Аз виждам как летим...“
 „Аз виждам и смъртта...“
 „Аз виждам бурно клетъчно делене...“

Постепенно актът на „виждането“ прераства в „провиждане“ – като възкръсване на пространството на светлината – и от личното „Аз“, по подобие на пророците, лирическата говорителка достига до познание, което не засяга само нея, а цялото човечество и всички живи същества в света, в който живеем. Вечната борба между светлината и мрака, между доброто и злото във вселенския кръговрат е представена с болезнена урония:

О, китове, избити в океана,
 о, лъвове, разстреляни на лов –
 приемате ли своя цар неканен,
 ако царува с почит и любов?
 О, семена и спори вездесъщи,
 и вие, инфузории безчет,
 помагайте му – вечно да се връща
 от хаоса – за да му слага ред!
 Да бъде член на вашто съзаклатие,
 да мине всички форми на белтък
 и пак да зацарува на земята,
 отново сключил шеметния кръг.
 (То... някои царе са чисто голи...
 като парче огялано дърво...
 Е – всяка жаба да си знае гъола!
 За недостойни – няма втор живот.)

От психологическа гледна точка актът на „виждането“ се предхожда от „гледане“, от зрително възприемане на реално съществуващия свят, което на едно по-висше мисловно ниво може да се превърне в „провиждане“, във „видение“, излизащо извън времевата рамка на настоящето, за да се превърне в картина, принадлежаща на т.н. вътрешно зрение на човека, насочено към бъдещето. В него обикновено е вложена онази представа за бъдещето, каквото индивидът иска то да бъде. Актът на „виждането“ поставя фокус, формира посока и мобилизира психическата и интелектуалната енергия, активизира и вдъхновява, за да можем да изградим „видението“ за онова бъдеще, за което копнеем с цялата си душа. „Видението“ не зачерква тотално и не отхвърля изцяло миналото, по-скоро го използва за основа, върху която надгражда представи за един нов свят, по-различен и по-добър от този в настоящето или миналото. Така е и в поемата „Любов“ на Миряна Башева. Влюбената ѝ душа не допуска възможност за

мортална раззяла с любимия, смъртта за нея е нетрайно, временно състояние, променлив отрязък от Битието: „Любим – и любил – влюбен – и влюбчив,/ и цял любов... За теб, в чието име / с камбанен звън съдбата ми звучи? (...) Обикнах и приех дори смъртта ти, / тъй както всяка друга част от теб!“ Тя вече знае, че някой ден и за нея ще прозвучи „камбанен звън“, но вярва и в своето, и в неговото ново раждане, защото душите им са свързани навеки от споделеността на чувството, остава само да имат търпението да дочакат този нов вълшебен миг на единение:

Аз вярвам – ти отново ще поникнеш!
 От кал... от прах... от кости...
 Вярвам! Знаем.
 И цялата Вселена ще извика:
 „Добре дошъл, Адам!
 Cherchez la femme!“

И това ново раждане на тяхната Любов вече няма да е „под ябълка“, която в гревността ги е разделила, „ами под орех / до теб за пръв път – пак – ще се допра“. Защото тях ги свързва не само страст, а и пълнокръвна обич и приятелство (Аристотел, „Какво е приятелят? Това е една гуша в две тела.“), определени от самата Миряна Башева като „душа в душата“. При новия допир през тях „ще мине ток в жадуваната пръст“, „ще падне гръм“, защото този път заедно трябва да се скрият „една във друг от дяволския гъжг“. С една тържествуваща победоносно перспекция „хулиганката“ в поезията Миряна Башева демонстрира невероятната художествена сила на своето слово във финала на поемата, затварящ композиционната рамка чрез повторението на „така угоден за любов“ от началото, но тук вече адресиран към нея:

И ти, попаднал в родните стихии,
 ме правиш луда, както неведнъж...
 Лъготиш: „Ами ние май се знаем?
 Аз, санким, съм ви виждал и преди...“
 Ах, мое скъпо, гребно изкопаемо,
 ти сам не знаеш колко си правдив!
 И тъй нататък... Старата история:
 душите се надушват с жаген нос
 и под носа на бдителния орех
 от две тела ще станем пак едно!
 А засега...
 Пази се – голу, в твойта
 най-дълга зима. И бъди готов!
 Не ме забравяй. Чакай ме! Ще гойда
 във виг
 отново
 годен
 за любов.

Мисля, че съвсем не е случайно онава колкото шеговито, толкова и вярно с констатациите си пространно „Отворено писмо-сигнал до всички ръководители и организатори на фестивали и други културни мероприятия у нас“ на Михаил Негелчев, в което той дава най-точната оценка за характера на Миряна Башева и за спецификата на нейното творчество. Убеден, че разговорът с нея „може да вземе непрегвудима посока“, той прегупреждава:

„Миряна Башева няма нормалната, правилната биография на по-млад писател. Вместо родителите ѝ също да са писатели и тя да е печатала още в „Средношколско знаме“ и „Родна реч“, бе прописала чак в университета, и то на английски и на руски език. (...) В двете ѝ стихосбирки „Тежък характер“ (1976) и „Малка нощна музика“ (1979) има уж любовна лирика, а за мъжа всичко е някак притеснително в нейната поезия. Непрекъснато му се отправят любовни позиви, но веднага му се поставят неизпълними условия.“
Михаил Негелчев, „Мост. Алманах за експериментална поезия“,
год. 1, кн. 2–3, 1990 г.

А на въпросите на Мира Баджева „защо поемата ти „Любов“, посветена на Рангел Вълчанов, е така катастрофична? Смърт, морга, аутопсия, „когато вече няма да те има, във вид така удобен за любов“? Любовта се свързва главно с мрачни асоциации в главата ти?“, Миряна Башева отговаря:

„Любовта ни с Рангел беше в разгара си, но, понеже той е с 20 години по-стар от мене, подсъзнателен страх от загубата не може да не съм изпитвала, особено на фона на интензивното отделение. И тъй всичко това някак се преплете. Мисля, че ми беше най-добрата творба.“

Такава оценка за „Любов“ дава и литературният критик Никола Иванов в цялостния си портрет за поезията на Миряна Башева: „Поемата е толкова въздействаща, защото интимното преминава през екзистенцията, любовта придобива екзистенциален смисъл и израз, макрокосмосът става част от микрокосмоса.“ (Н. Иванов, „Миряна Башева – хулиганката в българската поезия“).

МИРЯНА БАШЕВА

ЛЮБОВ

На Рангел Вълчанов

**Когато вече няма да те има
 във вид така удобен за любов –
 ще отпечатат черното ти име
 на белия тържествен послеслов...
 Отдолу с едър шрифт ще се разпишат
 десетки равнодушни имена.**

Под тях (по-дребно) – и жена ти (бившата);
под нея – и по-бившата жена;
и тъй нататък... Седем-осем души
(от най-долуподписаните там)
ще седнат в клуба. Ще мълчат. Ще пушат.
И ще поливат с вино пепелта.
И някой, който те е мразил приживе,
ще се къдне в любов към твоя прах.
А някой, който и не те е виждал,
ще викне: „Как, бе?! Вчера го видях!“
И някой стар и верен съслужител
на всички ще раздава черен крен...
У вас ще плачат и ще варят жито.
И
само
аз
ще бъда
още
с теб.
Ще бъда с теб!
Сред тайнствения шепот.
Край санитаря, който пуши в шепя
и чака да докарат нов ковчег.
За мене чакането свърши вчера.
Затуй не чувам и не ме боли,
когато тъй обичания череп
пробиват с най-дебелите игли.
Затуй не виждам нито моя скалпел,
под който кръв отдавна не шурти,
ни тая ледено-студена талпа,
която уж си – ти... Нима си ти?!
Това си ТИ...
Добре де – нищо ново.
И жив съм те целувала – студен!
Сега поне не си съвсем виновен;
не знаеш ТИ какво ми е на МЕН –
и слава богу! Аз дори се кръстя –
от атавизъм, не че има бог...
Уж коленича, а – стоя на пръсти,
за да те стигна... Колко си висок!
И както много, много, много пъти –
ДУША В ДУШАТА – те целувам пак...
Изтръгват ме със сила от трупа ти.

И чувам през мъгла от амоняк:
 „Ценим високо силните ви чувства.
 Но тук се иска нерви на стоик!
 И затова ви молим да напуснете –
 най-страшното тепърва предстои...
 Върви си!
 Чуваш ли!
 Тук аз нареждам!
 И без това съм доста угнетен...
 Ах – моя – твоят!... Беше безнадежден.
 Вертебро-базиларен инцидент.“

„Аз, докторче, съм цялата – спокойствие.
 Но мога и да откача така,
 че цялото ти вертебрално войнство
 не може да те вдигне на крака!
 Познаваме се... хич не ме закачай;
 не ме плаши с най-страшните неща.
 Те вече минаха през мен. Така че –
 прави каквото още имаш там...“

Дали че докторът е стар приятел
 (нали и той е малко некрофил) –
 но аз стоя отново до главата ти...
 (Като във български игрален филм.)
 И гледам как най-страшното се случва –
 разрязват те... при пълна тишина...
 (Това е вече филм на Бертолучи.)
 Костта е тънка – като на жена.
 (И кожата ти беше като костите!
 И вечно се раздираше – до кръв –
 от прекалена нежност; от недостиг
 на нежност... Е, не беше ли такъв?)

А... Докторите вече те отвориха!
 Сега оголват мозъчния ствол...
 Като корона
 на огромен орех
 аз виждам
 сивото ти вещество!

Аз виждам чудо, за което никой
 не можеше да ме предизвести...
 От тая крехка тъкан е пониквал

безкраен космос... Е – това си ти!
Безкраен космос. И безкрайно малък...
Но той до молекула е побрал
и звездния, и хорския навалък;
и корените в земните негра;
безумието: „Вие или ние?!“ –
с кръвта която тече и тече;
надеждата в летящите чинии
с невинното зелено човече;
и тая вечна вяра – че сме вечни! –
разгаряна в любовния екстаз
на всичко живо – и живяло вече –
и станало на прах...

And all that jazz.

Къде са те сега?

Къде потъвам

угасналите в буря светове?

Дали съвпада пътят към отвъдното
със моя, който тук ни е довел?

Къде отиваме“. Защо? За дълго ли?

Или е само за милион плюс хикс
години, след което като гълъби
се връщаме под старите стрехи?

Да!

Виждам всичко, що е излетяло
по моя път: натам – насам – натам...

И жалко, че сегашното ми тяло
е тежичко за тая красота.

Аз виждам как летим!

Ах, няма начин

пробудената памет да греши –
познавам тия полети безбрачни
на мъничките бъдещи души...

Аз виждам и смъртта:

като утроба –

там зреем. Ден след ден.

И ген след ген,

докато в своя образ и подобие
отново ще се възпроизведем!

Аз виждам –

бурно клетъчно делене –

полу-кошмар, наполовина – стих,

и – някогашният ни гъх последен
се слива с първия ни вик...
Mehr Licht!

Изгрял е ден, какъвто рядко има –
невероятно слънчев и зелен...
Седим си с него двама най-интимно –
денят и аз. Па нека ни е зло!
Седим си тъй, почти годето мръкне
и стане време той да си върви.
След него с писък литват двама
щъркели.
Подире им със двойно силен вик
подскачат до небето разни жаби
и скакалци. Свещена простота!...
А може просто да се размножават
невинните зелени божества?...
Гадини, твари, бръмбари, добичета,
маймуни, риби, паяци, орли –
човек не може
да не ви обича!
Не бива
да не ви боготвори.

О, китове, избити в океана,
о, лъвове, разстреляни на лов –
приемате ли своя цар неканен,
ако царува с почит и любов?
О, семена и спори вездесъщи,
и вие, инфузории безчет,
помагайте му – вечно да се връща
от хаоса – за да му слага ред!
Да бъде член на вашто съзаклятие,
да мине всички форми на белтък
и пак да зацарува на земята,
отново сключил шеметния кръг.
(То... някои царе са чисто голи...
като парче огялано дърво...
Е – всяка жаба да си знае гъола!
За недостойни – няма втор живот.)

А ти?
За теб ще има ли, любими?
Любим – и любил – влюбен – и влюбчив,

и цял – любов... За теб, в чието име
с камбанен звън душата ми звучи?
Да. Да! Че ако ти не си достоен
да бъдеш абсолютно опростен,
и пак да се родиш – тогава – кой е?
И има ли достойни въобще?!?
Не казвам, че си бил богопогодобен.
Не казвам, че си бил благочестив...
Напротив – казвам (с много, много обич)
– ех, имаше си недобри черти...
Една добра на лоши сто да смятам –
пак взимам и едната, и стоте!
Обикнах и приех дори смъртта ти,
тъй както всяка друга част от теб!

И после... Знаеш по-добре от мене...
И аз ще легна тука – някой ден.
А после? Мога ли да се зачена,
ако не знам, че вече си роден?
Аз вярвам – ти отново ще поникнеш!
От кал... от прах... от кости...
Вярвам! Знаем.
И цялата Вселена ще извика:
„Добре дошъл, Адам!
Cherchez la femme!“

Ще бъде ден, каквито рядко има –
горещ, ала прохладен летен ден...
Начален ден на вечно слънчев климат,
известен още в древния Едем.
И не под ябълка, ами под орех
до теб за пръв път – пак – ще се допра.
И мигом от короната до корена
ще мине ток в жадуваната пръст.
Ще падне гръм. Ще трябва да се скрием
един във друг от дяволския гъжд.
И ти, попаднал в родните стихии,
ме правиш луда, както неведнъж...
Лъгомиш: „Ама ние май се знаем?
Аз, санким, съм ви виждал и преди...“
Ах, мое скъпо гребно изкопаемо,
ти сам не знаеш колко си правдив!
И тъй нататък... Старата история:
душите се надушват с жаден нос

и под носа на бдителния орех
от две тела ще станем пак едно!
А засега...
Пази се – голу, в твойта
най-дълга зима. И бъди готов!
Не ме забравяй. Чакай ме! Ще дойда
във вид
отново
годен
за любов.

Спартак Паскалевски • Рисунка, 2014

Ахмет Емин Атасой на 80 години
НОВИ СТИХОТВОРЕНИЯ

ПРОЛЕТНО ОПИЯНЕНИЕ

доживях да видя пак прелетните птици
как носят на крилете си пролетта уханна;
цветята пъстри на своите тайни езици
как си говорят на китната горска поляна.

слънцето се раздава с небесна щедрост,
ветрецьт шета, изпълнен с порив нов
и разнося врегом радостта с нежност,
а бързоструйната река запява за любов.

по лицето на сияйното небе изведнъж
се трупат пъстроцветни облаци крилати,
от които се изсипват като пороен дъжд
приказни цветове: бели, розови, жълти...

подмладената гора гордо косите си вее,
а ехото на смеха му сред чукарите лети;
украсена от ръцете на чудни небесни феи
природата плува сред приказни красоти.

а аз съм опиянен от гледката ненагледна,
сърцето ми старческо бие някак си лудо –
то от много опиянения е вкусно досега,
но пролетното опиянение е нещо друго.

* * *

не ме изкушават младежките ми грехи,
вече дори да искам
не мога да ги облека;
ще се изгубят в тях костите ми крехки,
чувстващи се чужди
на темното на века.

изхабените ми нерви няма да издържат
на тежестта на техните
гръзки мечти,
които все още над тях на рояци кръжат
и ги канят на космически
луди полети.

знам, че те пак ще изискват от мене
да съм винаги
младежки буен и чист –
да бъда готов за всичко по всяко време,
а пред законите –
абсолютен непукист.
ще искат често да се вглеждам в себе си
успял ли съм да запазя
човешкия си ръст
или подведен от някакви гибелни ереси
съм се презърбил
от сатанински кръст.

тялото ми изтощено трепери като лист
пред гардероба,
пълен сякаш с доспехи
и тъй като не съм вече героят-оптимист
не ме изкушават
младежките ми грехи.

ВНЕЗАПЕН ОПТИМИЗЪМ

зората когато ми поднася в златна чаша
питието на очакваните светли надежди,
с нежния утринен бриз очите си бърша
и се чувствам облечен в царски одежди.

искам да повярвам в невероятни неща,
в сбъдването на мечти – износени грехи;
с несрещнати никога лица да се срещна
и да почитам като свои чуждите успехи.

да раздам богатства от душата си бедна,
да литна без криле в собствения си мир;
унесен в магията на симфонията звездна,
да се слея с духа на вселенския пастир.

да не се събудя искам от измисления съм
да виждам във всички очи само добрини;
да присаждам бяла роза на черния трън,
да търся дълги радости и във късите дни.

целия, озарен от нежен утринен светлик,
да блесна с лъчезарието на чуден елмаз
и като човек, носещ печата „зъл скептик“,
иска ми се да съм вярващ поне веднъж и аз.

ПРОДЪЛЖАВАМ ДА СЪМ ЖИВ

искрено съм благодарен
на събата
 милостива,
че доживях да поздравя
погранилото слънце пак;
пак да се вслушам
 в шепотите
 на дивата слива,
развяла всяка китна клонка
като пролетен флаг.

погледнах пак
с удивление
 синевата безкрайна,
откъдето ми се усмихваха пак
вълшебните феи;
чух ги,
 но така и не разгадах
 паролата им тайна
и реших да се отдам само
на земни проблеми.

пак усетих дъха
на горската зеленина
 свежа,
опияняващ всяко листо
и всички росни тревици;
хукнах
 пак да търся
 сънуваната си надежда
в Йовковата бяла лястовица
по неznайните жици.

**нак се пречистих
от всяко съмнение
и заблуда,
повярвал нак, че светът е
неописуемо красив;
на белите облаци
написах
радостта си луда,
че все още ме има,
че продължавам да съм жив.**

МАГИЯТА НА БЕЗГЛАСНОСТТА

**ние някога безгласно се срещнахме с теб
и се разминахме като чужди, безгласно;
но аз улових тайния ти безгласен поглед,
който ме подкани безгласно, но властно.
оттогава минаха доста безгласни години,
но ние се срещаме безгласно пак и пак;
сливах се безгласно ръцете ни немирни,
разпалвайки безгласно любовния пламък.**

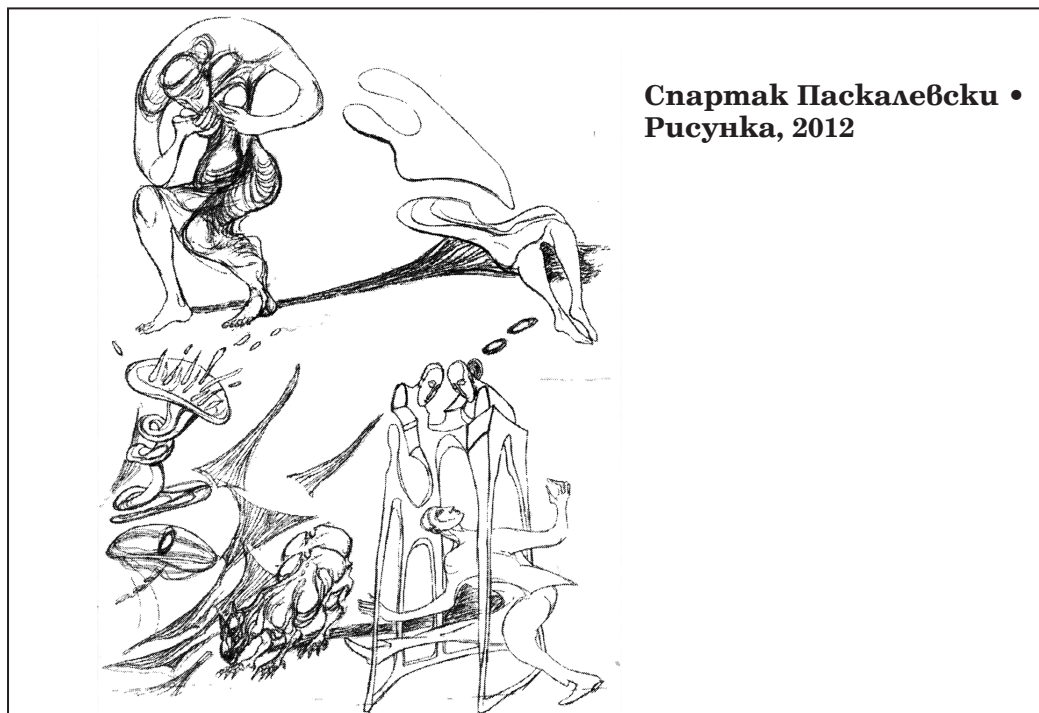
**очите ни безгласно светеха като светулки,
унесени в мелодията на песните безгласни;
устните ни, шептящи с безгласни целувки,
потопяха ни безгласно в шумните страсти.**

**безгласно си викахме имената със трепет,
търсехме се безгласно, и то непрестанно;
небето беше тясно за безгласния ни полет
и всичкото безгласно беше много странно.**

**вълненията си безгласно демонстрирах аз
чрез безгласни стихове, без да се увличам,
и този път пак заявявам на безмълвен глас,
че аз и днес все така безгласно те обичам!**

ПРЕРЕШЕНИЕ

някога бях писал „погребете ме в пролетта“, а грешката си фатална я разбрах едва днес, когато усетих дъха на опияняващите лалета в пролетната прегръдка на погранилия лес. когато птичите арии ме отнесоха в небето, на чудните криле на мелодиите си игриви и лудешки се спусна сърцето ми проклето подир мечтите-жребци с развихрени гриви; когато ме окъпа дъждът от слънчеви лъчи и се почувствах духовно измит и почистен, губейки в небесната синева морните си очи слях се с природния дух – вечен и свещен. когато чух призива на житейските ми дела, недобършени от безотговорност или страх, посмях да се покажа пред всички огледала отърсил се от праха на всякакъв тежък грях. когато почувствах чудна наслада от полета на скритите ми пориви, напираси на воля, реших да кажа: „оживете ме през пролетта, дори и да съм починал случайно по неволя“.

Спармак Паскалевски •
Рисунка, 2012

Прогрум Димов
ПРИНОСЕН ТВОРЕЦ
В ЛИТЕРАТУРНАТА НИ ИСТОРИЯ
(90 години от рождението на Иван Сарандев)

Останал съм с впечатление, че след неочакваната кончина, на 7 март 2020 г., за този именит наш писател, литературовед и учен не се говори изобщо. Нещата се сведоха само до едно възпоминателно тържество в родния му град Ямбол по повод навършилата се рождена годишнина и една публикация в съюзния орган – „Словото гнес“. А това едва ли е достатъчно за неговото авторитетно дългогодишно творческо съпричастие в националното ни литературно битие. Именно това ме застава да върна с тези скромни редове литературните ни и обществени среди към някои по-значими страници от неговия забележителен житейски и творчески път.

Роден е на 29 февруари 1934 година в гр. Ямбол. Завършва гимназия в родния си град през 1952 г., а българска филология в Софийския университет „Св.Климент Охридски“. Работи като редактор във в. „Народна младеж“, където публикува за първи път през 1962 г. легендарното стихотворение на Евтим Евтимов – „Отец Паусий обикаля още“. Сетне продължава редакторската си дейност във в. „Пулс“, „Литературен фронт“, агенция „София прес“, във в. „Народна култура“, изд. „Български писател“. Покъсно продължава като научен сътрудник в Института по литература към БАН, където създава и дълги години ръководи проблемната програма „Литературни анкети“. Междувременно се утвърждава като изискан преподавател по литература в Пловдивския университет „П. Хилендарски“.

С течение на времето амбициозният ямболия се пристрастява към сериозна и задълбочена изследователска дейност, ровейки се из гебрите на родната ни литература и в скоро време си завоюва престижни позиции сред най-уважаваните ни и ерудирани анализатори на българската художествена книжнина. Неслучайно е утвърден за впечатляващите си научни постижения за професор за приноса му като литературен критик и историк.

Иван Сарандев никога не се е блазнал и работел за научни звания, каквито след безпощадното умишлено закриване на ВАК се раздават лекомислено от всеки ВУЗ, а твърдо следваше повелята на неспокойното си сърце да проучва и изследва търпеливо произведения и техните автори, възлови литературни събития и течения, определящи творческата физиономия на историческата ни литературна история. И, разбира се, както го усещах, винаги се е стремил да попълва и намери свое място в нейното развитие. И благородните му усилия не остават невъзнаградени.

През 1967 г. предлага на читателите ни първото си самостоятелно заглавие „Герои и конфликти“, което своевременно е забелязано и предизвиква вниманието на оперативната ни литературна критика. На не помалък интерес се радва и следващото му издание „Имена и години“ (1967), последвано от „Книга за Дора Габе“ (1974), „Павел Матев“ (1974), „Живот се дава за живот“ (1976), „Пенчо Славейков“ (1977) и групи високостойностни произведения, които му отреждат водещи позиции в първия ешалон през втората половина на българския литературен 20 век.

Разввижил лостовете на задълбочените литературно-критически анализи, осъществявани от Литературния институт на БАН, той се заема и с непримирим хъс полага основите, както споменах вече, на проблемната група „Литературни анкети“. С това се начинание Сарангев допринася изключително много за обогатяване със свои талантиливи колеги съвременната история на българската литература. В това отношение Иван Сарангев повежда пръв хорото, като още през 1977 г. подготвя и издава първата си анкета, посветена на Емилиан Станев. В тази насока изследователят се насочи към знакови имена – върхове в литературното ни съвремие. Загели немалко време и ни предложи солидно изпипани анкети за Елисавета Багряна (1990) и с Валери Петров (1997), които и днес са настолно четиво за колеги, студенти, учители, даже и за ученици.

Всички негови творчески изяви са обект на изключително внимание, особено след най-чувствителните представители на литературно-творческата ни мисъл. За него с открито настървение пишат Ц. Младенов, А. Свиленов, Й. Василев, З. Чолаков, С. Гьорева, С. Каролов, Яко Молхов, В. Андреев, Л. Захариева, С. Чирпанлиев, Х. Стефанов и много други., които оценяват високо креативното му новаторско присъствие в съвременния генезис на изящната ни словесност.

Като литературен критик и историк подлага на задълбочен научен анализ автори, произведения, събития на фона на обществените и идейни течения и на тази основа оценява литературния факт в естетически и философски аспект.

Лично мен много ме впечатляваше, защото непрестанно разширяваше диапазона на своите проучвания. Трудно бихме открили друг автор, който да ни е оставил така релефно „33 литературни портрета на забележителни наши поети, белетристи и граматурзи“. Издание, което се появи на бял свят през 2000 година и е своеобразен пантеон на значителна част от творците, изиграли неocenима роля в съзидането духовния облик на отечеството ни.

В този ред на мисли небеднъж ме е удивлявал неговият неукротим афинитет към човешкия и творчески облик на големия Йордан Йовков. Оставам с непоклатимото впечатление, че ненаситното му перо е бродило цял живот из примамливите селения на автора на „Чифликът край границата“. За това може би свидетелстват и любимите му издания: „Йордан Йовков. Живот и творчески път 1881–1937“, (1986) „В света на Старопланински легенди“ (1993) и други съчинения.

Пътном, през 1995 година проф. Иван Сарангев ни изненада с един уникален сборник от 101 интервюта с български писатели, поети, ли-

творчеви, което придава особено атрактивен и любопитен характер на това интересно издание. Тази книга придава рядък колорит на богатия творчески свят на писателя.

Проф. Иван Сарандев цял живот надграждаше себе си като личност в творчески и човешки план, стремейки се да овладява необхватните висини на литературното и общочовешки културно знание. И голямата му натовареност не му пречеше да общува с колеги и близки приятели. Но всичко подчиняваше на определени творчески замисли и не си позволяваше да пилее ценно време за безполезни преживелици. Всяко приятелство покачваше измеренията на творческата му личност. Това се вижда не само от документалните му анкети, но и от дружеските му приятелски отношения с най-близките му сподвижници. Всеки ден тези топли връзки градяха тухла по тухла внушителната сграда на неогимията му творчески портрет. Инак как би се родила през 2006 г. неговата впечатляваща художествено-документална книга „Хроника на едно приятелство. Среци и разговори с Борис Делчев.“ Този наш критик от Пазарджик, солидно ерудиран като интелектуалец, но троген събеседник, госта „опърничав“ във взаимоотношенията си с обществото, не цепеше басма на никого, независимо от поста, който заемаше в гържавната и партийната йерархия. Този опак характер му причиняваше неприятности даже и с Тодор Живков. Но постоянната му житейска различност допадала на професора от Ямбол, с когото винаги намираха общ език.

Поел своя път, Иван Сарандев не може да изневери на поривите на литературно-творческата си стихия, в която както казва Лермонтов в стихотворението си „Парус“, критикът намира покой на необуздаемия си дух. Той сякаш не може да се понася, ако не търси, открива и анализира неанализирани неща от произведения и техните автори. Така през 2004 г. ИК „Хермес“ в Пловдив успя да оцвети и ощастливи 70-годишнината му с разкошния му двutomник „Българската литература (1918 – 1945 г.). Този капитален труд си остана неговият безспорен връх в цялостното му творческо развитие. Той донесе и дълбокото вътрешно удовлетворение на автора и неслучайно се посрещна с голям интерес в литературните ни среди.

Погледнат в човешки план, от пръв поглед Иван Сарандев създава впечатление на строг и необщителен човек, съдържан в отношенията си с непознати. И наистина не допускате близо до себе си хора, които не познава. Но когато се убеди, че е в контакт с подходящи събеседници, се отпускате и разтоварваше душата си. Такъв го видях и почувствах и на 15 октомври 2005 г., когато ме покани да участвам в научна сесия в БАН, посветена на 100-годишнината от рождението на Илия Волен – писател, към когото и аз имах особено пристрастие. След деловата част, той като главен организатор на събитието, буквално се разтапяше от гостоприемство на масата. Сияеше от радост, щастлив от срещата си с близки приятели и колеги. С невероятното си благоразположение накара веселата компания да кипне от напористи наздравници. И като за капак на всичко плати немалка сметка, която беше израз на благородството, което извираше от дълбините на всеотдайната му човешка душевност.

А всъщност моите лични контакти датират от началото на 90-те години, когато го навестих в Пловдивския университет, където се беше утвърдил като един от най-реномираните и авторитетни преподаватели по литература. При тези първи докосвания до него на живо, доколкото си спомням, му подарих и първия ми сборник от интервюта с изтъкнати български интелектуалци – „Горещи години“. Той ги прие с благодарност, като разбра, че книгата разкрива високите градуси в духовната ни сфера след настъпването на така наречените демократични промени под българското небе. Още тогава професорът неведнъж е изразявал голямото си безпокойство от връхлетелия ни неугържим духовен упадък. Особено го тревожеше целенасоченият агресивен масов внос на чужди издания, голяма част от които бяха със съмнителни художествено-естетически достойнства. А в същото време немалко го измъчваше опасното отчуждение на младите хора от книгата.

С течение на времето се възползвах от ръководната ми роля в Клуба на гейците на културата в Пазарджик и се постарях да укрепим творческите връзки на града ни с нашумелия вече в страната ни професор, като организирах една полезна за духовния ни живот поредица от културни срещи. Така през 1990 година той оглави в зала „Устрем“ на младежкия ни дом възпоминателно тържество, посветено на 80-годишнината от рождението на покойния литературен критик на нашия град – Борис Делчев. Още не са отекнали в паметта ми горещите признателни слова на Яко Молхов, Стоян Каролов, Марий Ягодов, които разказаха интересни спомени и съпреживелици с именития ни съгражданин.

През следващите години проф. Сарангев не престана да поддържа връзки и макар и по телефон, проявяваше жив интерес от културните събития в града ни. В началото на 21 век контактите ни придобиха още по-организиран и интензивен характер. Така в началото на 2006 година ми изпрати своя забележителен двутомник „Българската литература (1918 – 1945 г.)“, като пожела това най-значимо негово произведение да бъде направено достояние на местните ни културни среди. Заех се незабавно и организирах официално представяне на това върхово негово издание на 7 февруари с.г. в местното читалище „Хр. Ботев“. За автора и голямото приносно присъствие на този великолен сборник говори известният ни литературен критик Петко Тотеv, който подчерта дебело огромната креативна роля на произведението в историческия генезис на родната ни изящна словестност.

Творческото сродяване на този бележит наш учен – изследовател набираше все по-голяма скорост. Дългогодишното му човешко и творческо приятелство с Б. Делчев го доведе в нашия град. На 22 февруари 2 г. проф. Сарангев почете 95-годишнината от рождението му и в същия читалищен дом върна нашите съграждани към стойностното литературно и обществено дело на непрежалимия си приятел и колега.

В същото време проф. Сарангев, пътувайки из духовното ни минало, не оставаше чужд никога и на текущия литературен живот в града ни. И когато излезе от печат непретенциозната ми монография „Иван Динков отблизо“, своевременно беше заинтригуван и пожела да представи книга-

та в Пазарджик. И на 12 април 2006 г. поетът от Смилец отново оживя пред близките си приятели и почитатели в ХГ „Станислав Доспевски“ възкръснал от признателните слова на неуморимия литературовец и на Трендафил Василев – издател и редактор на това мемоарно заглавие.

Проф. Саранчев не преставаше по възрожденски да живее с градивния си творчески свят. Предполагам, че дълги години са го потискали мисли, че не е сторил дължимото на Борис Делчев. Затова и едва ли някой е бил изненадан, когато през 2006 г. по лабиците на книжарниците се появи мемоарно-документалната му книга „Хроника от едно приятелство. Среци и разговори с Борис Делчев“. Раждането на това заглавие ме грабна спонтанно. Заех се и подготвих премиерата на книгата в Пазарджик. И когато пристигнаха на 20 март от София с неговия приятел Александър Пиндигов, залата на Клуба на гейците на културата вече гърмеше шумно от посетители. Този ден записа наистина една от вълнуващите страници от града на Константин Величков.

Така или иначе, проф. Саранчев се беше обрекъл на ревностните си бродения из българската литература. Непрекъснато се старееше да попълва бели петна из литературното ни минало и вярвам, че е изпитал истинско удоволствие, когато е разоравал с компетентния си плуг необработените целини на българската литературна нива. Архивите не го задоволяват и с хъс се е разходил из старата ни периферия. И колко много се вълнуваше, когато ми се обади и загаден от радост, че е успял да открие в забравени складове събрано цялото течение на сп. „Златорог“, издавано от 1920 до 1943 г. от Владимир Василев. Прибира го веднага в столичния си дом. Такова богатство, казва той, не притежава дори и Националната ни библиотека „Св. Св. Кирил и Методий“.

За съжаление неочаквано здравословното му състояние се влошава и се осуetyават внезапно замислените му неотложни научни намерения. Скоро угасва прокрадващата се надежда, че връхлетялото го заболяване ще го остави на мира. Уви! Болките се пренасят неспасяемо и в краката му и остава почти неподвижен на легло. Залежава се дълго и всички възможни лекарски намеси остават безплодни. Съдбата се оказва жестока към рухналия безпомощен учен и на 7 март 2020 година си отива от този свят. С неговата кончина българската литература загуби един от най-авангардните си и рядко приносни творци, но стореното от проф. Иван Саранчев остава завинаги заселено в златния фонд на българската духовна съкровищница.

21 април 2024 г.

Иван Бързakov
СТИХОТВОРЕНИЯ

НА ПОЕТА, В СКРЪБТА
За нашата участ

„Нощта
е само черно огледало
на скръбта.
В душата ми
струи
нестихваща печал...“
(из „Яростно в скръбта“)

Нощем
идват в главата ти
трепетни,
странни слова.
Като дивни хора
се извиват
в душата ти.

Мъката –
цялата
в тях изливаш.
За илюзии мъртви,
надежди излъгани.
За земята ни –
смазана!
Хората –
живи погребани.
За подлостта.
За скръбта!

И стремително
в ярост
понесен,
ти питаеш:

„Къде си,
танц безумен
на нашата участ?
В живота ли,
горестен
вихриш
или страстно прегръщаш
и тласкаш
в смъртта?“

А нощта
ти отвърща
с безмилостно ехо:
 безумен...
къде си...
танц в живота...
и танц в смъртта...

КРАЙ ПЪТЯ

На изгнаниците, в собствената им страна.

„Господи, към мен прости ръка...“

Пенчо Славейков

В съня ми черен, неспокоен,
внезапно
смачкаха едно дете!
Като безпомощно цветче
край пътя.
Втурнах се да го спася,
но... се събудих!

Няма път –
и не е имало.
И няма смачкано дете.
Тук има
единствено
бездомен син...

В една загиваща страна.

Росица Василева (Rossi Vas)
СТИХОТВОРЕНИЯ

IN MEMORIAM
НА ПОЕТА ИВАЙЛО ИВАНОВ (1972 – 2016)

За тебе бие пустата камбана
и сън не хваща стария Балкан.
Отиде си поетът – път сторете!
Зората днес от горест не изгрява.
Написа ли последните си строфи
или отнасяш ги натам,
отдето жив не се е върнал никои още?
А после притчи как ще ни разказваш?
Защо избърза? Беше много рано
през стиховете да прескочиш сам.
За тебе бие пустата камбана!
Стаен мълчи унилият Балкан.
Осиротя градецът, без поет останал,
отекват кобно реквиemi в дървесата.
Какво да кажем на самотните прозорци,
осъмнали като избодени във мрака?
Покой намери ли духът ти горе,
че бързаше, без с нас да се простиш?
За тебе бие пустатата камбана...
Камбано, бий, света да проглушиш!
Да помнят всички как с мастило синьо
кръвта ти млада увековечи се!

* * *

По задъхана пътека тича
моего пораснало момче.
Чудя се на мене ли прилича
с грейнало от щастие лице?
Знае ли, че виещата се пътека,
в тръни схлупена, понякога боли,
ако по петите ти забързани

се хлъзне
 камъче изтърсено едно?
 Помни ли досадно как заръчвам –
 ако падне, пак да стане сам,
 да не бърза прекалено гързък
 по нагорнището само за да си покаже,
 че пораснал е достатъчно голям?
 И когато колената му превързвам,
 знае ли, че мене ме боли
 повече, отколкото възможно е
 детската глава да побере?
 Ала стига съм му давала уроци –
 все едно, не ще ме разбере.
 Искам просто той да си остане
 моето пораснало момче!

IN MEMORIAM НА БАЩА МИ (1948 – 2009)

Спиш ли, татко?
 Да не те събудя,
 по тревите стъпвам кротко
 като самогива...
 Боси, разранени, по петите ми
 се стелят
 камъчета речни – бисерна пътека.
 Трудно брод проправям
 през реката,
 шурнала нагоре към баира,
 дето някога ме носеше на конче.
 Помниш ли? Или отвъд безпамятен е краят?
 Няма да те питам дали стуг
 в душата зъзне –
 като стенещи потоци
 през духа ти бягат
 същите мечти и позабравена утеха
 време.
 Ще простиш ли, дето
 тръгнах си от тебе, татко?
 Без да се сбогувам,
 като че ли времето не стига,
 и в хомот да стегне,
 иска пак душата ми сиротна да превземе.

Няма и да моля от дълбокото да станеш,
на студената прегръдка земна
пленник предан.
Само ще попитам
колко дълго чакал си край тебе
да приседна,
без да бързам и смълчана,
тежката ти пръст отгоре
да разроня тленна?
Имала съм сто причини да не дойда –
нали ме научи да се връщам
и да мисля преди тръгване –
лумнала отново,
старите огньовете да не ровя?
Ето ме: дойдох да поговорим...
Ала може би смутена, съм позакъсняла?
Прошката се иска приживе,
но зная,
че в сърцето ти за мене вечно
има спомен –
за момичето, което носеше на конче
някога...

* * *

Поетите извън родината си
са стари недорасли корени.
Поетите извън родината
са като греха, запустяла в скрина.
Поетите извън родината –
света не молят те за прошка.
Поет да си извън родината:
не знаеш ли, че си дърво без корен?
Поетите извън световното –
без мирис, с мирис, с дъх акациев –
те търсят още своя избор
и в други измерения ще скочат.
Поет да си извън родините;
не можеш с нищо да се оправдаеш...
Но седнеш ли под буки, постейки –
тогава, значи, виждаш края.
А краят има все начало:
на нещо, някъде, когато...

Не е ли спомен безвъзможен раят,
 че утре ще те спуснат в гроба?
 Не е ли гробът ад нетърсен –
 погмолен, съскащ, позабравен –
 ако ведно си се обрекъл
 на източника? Пил докрая,
 ще те осъдят и навържат –
 завързан – да не си се вързал
 на всички питання и скандала –
 неможеш, непотърсен, стискащ
 в юмруците: „Това е стволът!“
 Но ако пораснеш – в дни велики –
 на славно време и безславно –
 това безпаметно е ешафогът
 паметен,
 на който прикован те водят.

Поетите извън родината
 са млади и награсли корена.
 И само грохотен остава
 споменът,
 че тука са били безкрайни.
 Някога.

ИЗПОВЕД

Когато много ти тежи
 и искаш с бурите да се загърнеш,
 хлъцни срещу небето,
 в пазва плюй –
 ей тъй, за разведрение от гнилото!
 И в тежките къдрици на света,
 обрулен от тъги, невярващ в тебе –
 кажи си, че животът е живот,
 и без да те закриля много-много.
 В салона му, препълнен с кухни,
 недей обаче се самозабравя,
 че празничният му комфорт и блясък са
 единствената слава за бездарника.
 Пък ти си седнал върху облак – смело
 и беден съзерцаваш
 светостта му –

уби, и без фалшива приказност,
в истории за принцове невярващ.
Защото от стените блудни
на храмовете дебнат – те,
на фарисеите езиците злобливи,
откакто свят светува.
Голяма работа, че с тях не проповядваш –
недей забравя:
гротескното чрез силата те приковава,
ако не коленичиш пред олтара му
намразен.
В горите тилелейски забегни...
Или отново искаш да те смачка
на трийсетте пари бесилото,
коварни мой приятелю?
И да униваш – все ще е едно:
помни, светът е свят, за да те газни!
Така че по-добре да го разринеш
пагубен,
ако не искаш да осъмнеш –
непрокопсаник
пред жертвената клада на чистилицето.

Спартак Паскалевски • Рисунка, 1987

Елисавета Шапкарева
СТИХОТВОРЕНИЯ

* * *

старото куче
отново е тука
лежи си самичко
под балкона на входа
и не лае по никого

даже котките вече
не го и поглеждат

само децата от блока
го даряват с любов
с кокалче някое
с малко трохи
и паничка вода

а пък то по човешки
ги гледа с очи
големи и тъжни
неподвижни почти

* * *

всичко вече е казано
за живот и за смърт
за любов и омраза
и за всички неща

как да кажа обичам
как да кажа ела
как да кажа щастлива
как да кажа сама

**всичко вече е казано
векове преди мен**

**всичко важно е казано
всичко важно е сън**

*** * ***

**като омара
след летен гъжд
изпарява се времето
пред очите ни
и отива в космоса
а със него и ние**

**ден след ден
все по-бързо
с годините
и душите ни само
се стремят към безкрая**

**а земята ни вика
а земята ни гали
със тревички отгоре
и какво ли
отдолу...**

*** * ***

**черно и бяло
а между тях
колко нюанса сиво
сред които всъщност
живеем**

**но не са сиви
дните ни
не са сиви
чувствата
не е сиво
небето
нищо морето**

**ни то ти
ни то думите ти
ни то светлият
твой поглед**

*** * ***

**ще тръгна боса
по млечния път
ще погледна земята
ще погледна звездите**

**и когато
дойде време
ще се слепя
с космоса**

**прашинка
частица невидима
с ниска плътност
и здраво ядро**

**Спартак Паскалевски •
Графичен лист
от серия „Притчи“**

Лалка Павлова
**БЪЛГАРСКИЯТ ОБЩЕСТВЕН
ЖИВОТ ПРЕЗ ПОГЛЕДА
НА ЛЮБЕН КАРАВЕЛОВ**
*(190 години от рождението
и 145 години от смъртта му)*

В последните три десетилетия в нашето обществено пространство се наблюдава една ускорена мистификация – наг магазини, фирми, гюкянчета и кафенета с лъскави витрини се появиха на английски език и обикновеният човек не може да се ориентира какво има зад вратите им; самият българин съблече синята работническа престилка, свали каскета си и побърза да се преоблече по новата мода. Ту с фрак, за да слуша два часа музика, която трудно разбира; ту с елегантен бизнес костюм и вратовръзка, които скоро му стават месни около талията и шията; ту в някакви странни грехи, та започвам и аз (както Ботев някога!) да се питам – мъж ли е, жена ли е, или хермафродит – звяр или риба?.. Корените на това явление обаче не са нови, те са забити някъде далече във времето, още преди освобождението на България от османско владичество. За разлика от оптимиста-идеалист Христо Ботев, вярващ в „светия животворящ дух на разума“ на народа, който след време ще каже „умря сиромаш за правда, / за правда и за свобода“ с благоговейно почитание в душата си, неговият събрат по перо и революционно дело Любен Каравелов е бил наясно, че нещо „странно“ има в българската народопсихология, нещо, което съществено ни различава както от Запада (Европа), така и от Изтока (Русия):

„У нас са захванали да ценят хората по ръкавиците и по мустаките; а умът им, разумът им и честта им са съвсем маловажни неща. Всичкото това ме кара да дам на българския народ няколко полезни съвета. Когато се появи между вази такъв един човек, който обича да се кити като жена, то знайте, че с това той иска да покрие своето умствено сиромашество и своята нравствена голоота; когато се появи между вази такъв един човек, който ви говори големи гуми, които вие не разбирате, то знайте, че той има празна глава, която не може да каже едно дбе и дбе равно на четири; когато се появи между вази такава една личност, която се умилква на богатите, а със сиромасите говори презрително, то знайте, че тая личност точи зъби за прасетата ви... (...) Един русин ми разказваше, че у българите съществуват много крайности: българите или

са много умни, или много глупави; или много работни, или големи хайлази; или много честни, или много безчестни; или много осторожни, или много луди; с една дума между българите се намират такива безчестни хора, каквито вие никъде не би могли да намерите...”

(фейлетонът „Нашият обществен живот“, в. „Свобода“, г. II, бр. 34, 5 февруари, 1872 г.)

Тази способност да наблюдава, диференцира, обобщава и анализира видяното, Любен Каравелов (поет, белетрист, публицист, журналист, енциклопедист, етнограф и революционер) оформя у себе си постепенно, още от детските и ученическите си години. Роден е на 7 ноември, 1834 г. в семейството на богатия копривщенски безликчия Стойко Каравела и чорбаджийската дъщеря Негеля Доганска. Въпреки че ранното му детство преминава в охолство и лудории, и той, като другите деца в Копривщица, преминава най-напред „школата“ на килийното училище на поп Никита Вапцлката, и той, като другите деца в тъмната му стаичка се мъчи да научи Давидовите псалми, да чете малкото и великото повечерие, и да трепери пог погледа на строгия и намръщен гаскал. Едва след като отива в училището на Христо Пулеков, който въвежда взаимоучителната метода, и най-вече когато става ученик на Найден Геров, който през 1846 г. открива в Копривщица първото българско класно училище, Любен има възможност истински да се образова, като изучава българска история, география, физика, геометрия и други науки. Баща му иска да го направи тежък търговец, когото всички да уважават, но съзнава, че само с труд и усилия не може да се оцелее в средата на учените търговци, които владеят турски и гръцки език, служат си със сложни сметки и ловки машинации в сделките и се налагат като господари на пазара. Затова изпраща сина си в Пловдив, където той постъпва в гръцкия гимназион и живее в гръцкото семейство на Кур Янко, за да овладее обносните за прилично победение в обществото и да научи по-добре гръцкия език. В онази епоха Пловдив е „столица“ на гъркоманството. Тук за първи път Любен става свидетел на жестокостта и високомерието на гърците и турците спрямо българското население, на отношенията между бедни и богати, и въз основа на тях започва да оформя своите социални възгледи. Отвращава се от лицемерието и разврата на градското население, както и от пасивността на българите, които се примиряват с пренебрежителните унижения и надменността, на които ги подлагат българските чорбаджии гъркомани.

(Л. Каравелов, мемоарите „Записки за България и българите“; Иван Попиванов, романизираната биография „Любен Каравелов“).

През 1854 г. Стойчо Каравела взема със себе си своя син Любен да му помага при закупуването на добитък в Българско, Македония и част от Сърбия. Това му дава възможност да опознае по-отблизо народа, неговия бит и фолклор, както и да стане свидетел на страданията на българите в условията на робската действителност. По-късно видяното ляга в основата на неговите мемоарни творби, които свидетелстват както за събудената в душата му любов и съпричастност към тежката народна

участ, така и за гнева му към гърци, турци и чорбаджии, които издевателстват над социално и национално онеправданите.

Отвратен от българската действителност, която не му позволява да разгърне своя интелектуален потенциал и да открие истинското свое място за духовна реализация, през 1857 г. 23-годишният млад мъж потегля за Одеса с намерението да постъпи в кадетския корпус, но тъй като е отхвърлен заради възрастта си, се установява в Москва. Съдбата му отрежда в продължение на 21 години от сравнително краткия си живот (умира на 44!) да живее като емигрант, 10 от които са именно в Русия. Всъщност Любен Каравелов споделя съдбата на голяма част от българската интелигентна младеж през Възраждането. Установено е, че до Освобождението в руските университети в Петербург, Москва и Одеса следват 220 българи, за които се отпускат стипендии от руския цар, от просветното и външното министерство на Русия и от Руския синод (Н. Генчев, „Българо-руски културни общувания през Възраждането“, София, 2002 г.). Сред тях са едни от най-значимите български революционери и просветни дейци като Георги Сава Раковски, Нешо Бончев, Райко Жинзифов, Марин Дринов (които дори не успяват да се завърнат преди смъртта си в България и умират в чужбина), сред тях е Христо Ботев и още мнозина други. Всички те, както и Любен Каравелов, точно в Русия окончателно оформят своите политически, социални и философски възгледи и успяват да се утвърдят като личности, интелектуалци и революционери, влюбени в България, и посветили живота си на нейното Освобождение.

Десетгодишният престой на Любен Каравелов в Москва съвпада с един от най-важните периоди в историческото развитие на самата Русия. Това в времето на император Александър II, на икономическите и социалните преобразования във връзка с крепостничеството, на разпространението на революционните идеи на Херцен, Чернишевски и Добролюбов, на борбата им за свобода на словото, на създаването на реалистичната руска литература и народничеството. Пак там Каравелов се свързва с дейците от Московския славянски комитет – Михаил Погодин, Иван Аксаков и Владимир Ламански, контактите с които го подготвят за реализация на идеята за славянска федерация на Балканите, която той се опитва да реализира в един по-късен период от живота си. Попаднал във водовъртежа на тези обществени процеси, Каравелов надгражда онези свои възгледи, които вече е формирал под влияние на националните и социалните противоречия в българската действителност, за да се превърне в един от първите български апостоли, радетели за свобода и равенство, за право на образование, за ориентиране на българската литература (дотогава под влияние на романтизма) към реалистично изображение на действителността. Именно тук, в Русия, той се превръща в писател-реалист, който знае какво пише и за кого го пише. Затова във „Войвода“, „Дончо“, „Крива ли е съдбата“, „Хаджи Ничо“, „Българи от старо време“, „Богатият сиромас“ поставя национално значими политически, патриотични и социално-хуманистични проблеми, като съчетава героично-романтичното с гротесково-пародийното и сатиричното.

В Русия Любен Каравелов създава цяла поредица от белетристични произведения, които замисля и написва на руски език, за да може да ги

публикува в руския периодичен литературен печат, някои от които са обнародвани по няколко пъти. Такива са „Атаман (Из българских нравов)“, отпечатано в „Наше время“, бр. 50, 1860 г.; „Нега. Рассказ моей бабушки“ – в „Русский вестник“, 1861 г., кн. 7; „Бедное семейство (Рассказ филиппопольки)“ – в „Московские ведомости“, бр. 62, 1862 г.; „Дончо“ – в „Санкт-Петербургские ведомости“, бр. 118-112, 1864 г.; „На чужой могиле без слез плачут“ – в „Санкт-Петербургские ведомости“, бр. 68, 69, 1866 г.; „Божко“ – в „Русские ведомости“, август 1866 г.; „Турецкий паши“ – в „Санкт-Петербургские ведомости“, бр. 118-205, 1866 г.; „Болгари старого времени. Повесть“ – в „Отечественные записки“, т. 173, 174, 1867 г. Тези разкази и повести, заедно с непубликуваната в руския периодичен печат творба „Слава“, с пътеписа „Из записок болгара“, с очерка „Вук Стефанович Караджич“ и със „Святки у болгар“, Каравелов издава през 1868 г. в Москва в самостоятелен сборник под заглавие „Страницы из книги страданий болгарского племени. Повести и рассказы Любена Каравелова“. Белетристичните му произведения разкриват дълбокото познаване на българската народопсихология, за което допринасят и вмъкнатите в повествованието откъси от народни песни и етнографски описания. За да направи творбите си по-въздействащи, подсилва политическият акцент в тях, като (по разбираеми причини!) отношението му към самодържавието и социалните конфликти в Русия е подчинено на логиката, че богатите и големците навсякъде по света живеят охолно, а бедните и социално онеправданите – трудно и мъчително изкарват коравия хляб за физическото си оцеляване.

Особено място сред създадените в Русия белетристични произведения заема повестта му „Българи от старо време“, която поставя въпроси, свързани с морала и възпитанието на две различни поколения с неизбежните противоречия между тях. Чрез великолепно изградените образи на дядо Либен и хаджи Генчо Каравелов представя две различни лица на българското чорбаджийство, въпреки че много неща в тяхното възпитание и в интересите им ги сближават. Хаджи Генчо е лицемерен в думите и делата си, груб и безскрупулен в своето скъперничество, превръща учениците си в свои слуги, а училището – в свое лично стопанство. Не се интересува от обществените дела и в своя дом е сух, бездушен егоист и тиранин. България за него не е свящото място на дедите му и, воден от личния си материален или чревоугоднически интерес, е готов да славослови други народи и държави:

„После обед разговорът на двамата приятели приел съвсем друго направление.

– А я ми кажи, байо Либене, България ли е по-добра, или Влашката земя? – попитал хаджи Генчо.

– Аз, хаджи, не съм ходил във Влашката земя, ала мога да ти кажа, че България е по-хубава от Сърбия.

– Да ме простиш, байо Либене, аз съм ходил по Сърбия, и по Влашко и затова мога всякога да ти кажа, че Влашката земя е по-добра от България и че власите са много по-добри от българите: техните яденета и тяхното вино са по-добри от твоите. “

За разлика от него образът на дядо Либен е изграден като представител на старото патриархално време, издигнало в култ грижата за децата и възпитанието им в дух на родолюбие, което да формира самочувствието им на наследници на българското юнашко минало. Дядо Либен носи и някои черти от новото демократично време, способен е да прояви състрадание към близки и познати, не само да разбере какво става в душите на младите, но и да им помогне. Майсторството на белетриста Любен Каравелов личи в изграждането на портретите на героите, в психологическата дълбочина и аргументиране на тяхното поведение, на уменията да ги индивидуализира чрез облеклото, речта и навиците им, затова към никои от двамата водещи герои не може да се подходи с популярното в българското пространство определение, че са експлоататори и хора с консервативни възгледи. Спецификата в манталитета на представителите на старото поколение и конфликтът му с младите, разкриват не само белетристичното майсторство на писателя, но и неговите прогресивни възгледи, от позицията на които подлага на присмех и ирония нравите и всевъзможните суеверия на онова време, за да разграничи двата свята, които се разминават в историческото битие на българите. Колоритният и образен език в живия диалог, в който умалителните форми (противно на очакването на читателя!) говорят за добродушна щедрост и тънък лиризм във възпроизведените сцени от народния бит, подчертават уменията на повествователя да си служи с изразителните нюанси на българското слово:

„При дядо Либена сеги хаджи Генчо, а около тях подскачат гечицата на най-стария дядов Либен син и хаджи Генчо им раздава катърки, симици и мекички, които е купил пред черковните врата. (...) Дядо Либен повиква своята най-млада снаха и шепне ѝ на ухото:

– Иди, булка, и налейте едно шишенце от най-хубавата ракия. Налейте в едно джезвенце ракия, размесете я с медец, ала медацът да е, знаеш, повечко, па я сварете на огъня; така, знаеш, мъничко я поогрейте... Я донесете и малко смокинки и сухо грозденце! Опечете там и малко агнешки джигерец и нарежете малко луканчица, ала, знаеш, да я нарежете тъничко... Вижте там има ли още нещо за мезенце – донесете щото има. Ние, знаеш, трябва да гостим хаджи Генча като викан гостенин, защото чича ти хаджия е за мене скъпоценен човек. Знаеш ли, булка, че хаджията е учен човек! Знаеш ли ти, че той има хубаво момиченце? Сецаш ли се“?

Създаването на едно такова произведение изисква не само дълбоко разбиране на народната душа, но и смелост да кажеш истината публично. И, разбира се, талант, за да можеш да възплътиш видяното и преживяното в слово по такъв начин чрез герои, картини, лирически отклонения, описания на бита и фолклора, които да съчетаят техниката на модерния белетрист с традициите в сферата на писаното слово. Тъй като повестта е създадена в Русия, Каравелов е осъзнавал необходимостта чрез нея да стане посредник между руската и българската литература и култура. Именно поради това в начина на изграждане на художествения текст на

„Българи от старо време“ се усеща почеркът на Гогол и неговата „Повест за това как се скарала Иван Иванович и Иван Никифорович“. Въпреки това произведението на Любен Каравелов си остава българско по дух, по слово, по манталитет, по изображения на българската природа, в които е вплетена личната болка на повествователя от раздялата му с Копривица, с прегръдката на планината, със земята и хората, чието присъствие му липсва с онай сила, с която е излято в лирическото отклонение, издигнало в култ и превърнало в храм на красотата на българската земя:

„Обичам те, мое мило Отечество! Обичам твоите балкани, гори, сипеи, скали и техните бистри и студени извори! Обичам те, мой мили краю! Обичам те с всичката си душа и сърце, ако ти и да си обречен на тежки страдания и неволи! Всичко, щото е останало досега в моята осиротяла душа, добро и светло – всичко е твое! Ти си онай благословена земя, която цъфти, която е пълна с нежности, със сияние и величие, следователно – ти си ме научило да обичам и да плача над всяко едно човешко нещастие; а това е вече много за един човек...“

Десетгодишният престой на Любен Каравелов в Русия е период на изпитания, на каляване на характера му и на духовно израстване. За разлика от другите българи в Москва, той не получава стипендия, а в България баща му запада икономически и не може да го подпомага финансово. Живее в крайна мизерия, често пъти гладен и облечен неподходящо за сезона, той се скита с бохемски и революционно настроени младежки групи из Москва. Въпреки това успява да изчете цялата съвременна руска литература, да се научи от произведенията на Тургенев, Достоевски и Успенски, събира се с пребиваващите в Москва Нешо Бончев, Константин Миладинов, Райко Жинзифов, Георги Теохарев и заедно с тях участва в списването на списание „Братски труд“, редактирано от В. Попович. Освен стихотворения, в него отпечатва и две свои статии – за българската литература и за славяните в Австрия. Усложнената политическа обстановка след опита за покушение на Александър II, както и получените сведения за предстоящи събития на Балканския полуостров го карат да напусне Русия и през 1867 година се установява в Белград като кореспондент на руски вестници.

Пристигането в Белград съвпада с плана на руската дипломация за създаване на единна славянска държава между България и Сърбия, която да улесни борбата за освобождение на балканските народи от Османското владичество. Въстанието на остров Крит все още не е напълно утихнало, а Сърбия започва подготовка за война с Турция. В Белград Любен Каравелов основава Български комитет, който възприема четническата тактика на Раковски, и издава „Прокламация до българския народ“, с която го призовава да се вдигне на въстание. Свързва се с организацията „Омладина“, създадена през 1866 г., и под нейно влияние дооформя идеята си за южнославянска федерация между българи и сърби, начело с княз Михаил Обренович. За кратко време Каравелов успява да спечели на своя страна българските емигранти и сръбската интелигенция, учени и общественици, които в

негово лице виждат талантлив публицист, белетрист и литературен критик, който не се бои да каже истината за живота в Сърбия. Димитър Маринов (1846 – 1940), учил по това време в класическата гимназия и във Философския факултет в Белград, споделя:

„Никои не мислеше, че Белград има лоши страни, че обществеността му страда от слабости и недостатъци. Нашият литератор в своето кратковременно пребиваване в Белград забележи, изучи и позна низостта, в която се намираше това общество, което имаше претенция да бъде ментор на целия сръбски народ, и с вецо перо, със своята талантливост изложи тая низост на белградското общество така живо и с такъв глъг език, щото появяването на неговата повест „Крива ли е съдбата“ произведе фурор.“

(„Две думи – Любен Каравелов“, Съчинения, под редакцията на Л. Каравелова, т. VIII, Русе, 1888 г.)

Повестта „Крива ли е съдбата“ е най-значимото произведение на Л. Каравелов, писано в Сърбия. В нея авторът поставя важни философски и социално-битови въпроси, подплатени с осезаемо поднесен фолклорен пласт. Специфична особеност на текста е неговата диалогичност, като диалогът се води между трима субекти (автор – герой – читател) и разработва два значими мотива – за маската и за човека марионетка. Написана е в Аз-форма (често използван похват от Каравелов), за да убеди възрожденския читател в истинността на случките, събитията, времето и мястото на действието. Насочеността на сатирично-изобличителното слово на реалиста Л. Каравелов е подсказана още в началната част на повестта, непосредствено след обръщението към читателите:

„Общественото мнение е добро, когато се изкарват на показ ония, които ходят със златни еполети, които живеят в леговищата на истинските кокошкари, дори и у bankerите, богатите търговци, блюдолизците и в господарските къщи. Впрочем не би било зле, чини ми се, ако общественото мнение се поразходи и по къщите на големците, по чиновническите, султанските и везирските сараи, а от време на време да надниква и в кабинетите. Ето къде трябва да ходи това глъбче, да бди и да сменя маските на лицемерите и на подлите създания. Снемете маските на тия знаменити празноглавци, снемете от тях кадифето и позлатата, и ще видите, че са по-грозни от кой да е крадец и че трябва да се гнусите от тях повече, отколкото от жабите.“

(Л. Каравелов, част първа – „Крива ли е съдбата“, изд. „Хемус“, София, 1946 г.)

Откъсът напомня поразително българската действителност у нас в последните три десетилетия – с наличието на „честни и добри хора, които нямат парче хляб, а богатите гледат на тях с презрение“, защото те „живеят доволни: ядат, пият, носят свила и кадифе, китят ръцете и ушите на жените си със златни гривни и обеци от скъпоценни камъни“,

убедени, че са най-достойните синове на човечеството. Това обяснява го голяма степен и изхвърлянето на творчеството на Л. Каравелов от програмите в българското училище във времето на т. н. демокрация.

В мемоарното си произведение „Записки за България и българите“ (публикувано в „Руски вестник“, т. 68, 1867 г.), Каравелов споделя впечатленията си за отношението на турците и на гърците към българското население, определяйки го като „дяволски гнет“ над народа. Спасение, закрила и утеха обикновеният българин намира единствено при българските свещеници, представени от мемоариста като истински божии служители, достойни духом. Те са тези, които публично представят всичко „народно и ненародно“, те са „приятели и братя“ на всеки българин, дето и да го срещнат – в божия храм или в кръчмата. Само на българския свещеник народът вярва, предан му е, „обича го, подчинява му се и не започва нищо, без да попита своя пастир“. За съжаление обаче и това им християнско право е отнето от фанариотите: „Но сега, когато между българи и гърци е възникнала борба, фанариотите започнаха да ръкополагат за свещеници само такива, които би могли да платят пари, макар и да са съвсем неграмотни. Чрез такива именно хора фанариотите мислят да действат на ума на българите.“

За краткия двугодишен период от престоя си в Сърбия Любен Каравелов пише и публикува няколко разказа и повести, които изобразяват най-вече сръбския начин на живот – обществени и социални отношения, културни тенденции и народни традиции. Неслучайно той е признат за родоначалник на критическия реализъм в сръбската литература и литературна критика. Такива са „Крива ли е съдбата“ („Матица“, бр. 9-21, 1868 г.), „Сока“ („Сръбски омладински календар“, 1869 г.), „Горчива съдба“ („Матица“, бр. 8 – 11, 1869 г.), „Из мъртвия дом“ (1871 г.), споменува от престоя му в Будапещенския затвор, където лежи 203 дни, заподозрян за убийството на Михаил Обренович. След освобождаването му, през май, 1869 г., Каравелов се установява в Букурещ по покана на „старите“ да редактира в. „Отечество“, но поради значимите различия с техните възгледи, се разделя с тях и на 7 ноември, 1869 г., започва да издава в. „Свобода“.

В Букурещ започва най-силният период в живота на Любен Каравелов като революционер и общественик, като философ, публицист, белетрист и литературен критик. Още в първата, уводната статия на току-що създадения в. „Свобода“, Каравелов поставя онези важни проблеми, които стоят пред българския народ и чакат своето разрешение:

„Букурещ, 6 ноември

*Както е потребен за земните животни въздух, за рибите вода, така също за човека е потребна, най-напред от всичко, свобода. Без свобода човекът не може да рече, че е човек, а половин човек; без свобода човекът не може да бъде такъв, какъвто го е създала природата...

*Могат ли турците да се радват на нашето българско просвещение и напредок, когато тия твърде добре знаят, че само слепите и необразованите народи се водят за носът?...

*Българският народ цели двадесет години се бори с гръцкото духовенство и иска да добие своя черковна йерархия или свой самостоятелен

черковен живот, но досега неговите надежди и желания си остават само желания и надежди, а турското правителство го храни само с едни проекти, от които на българите оголяха гърбовете, обосяха краката, а ползани за две пари...

*Ние, българите, вече се възродихме нравствено: нашата книжевност, нашите училища, нашата журналистика стоят на по-висока степен от турските. И така, свобода е българското желание, свобода е нашата българска надежда, свобода е българската девиза, затова и ние на българската свобода посвещаваме нашия вестник.“

(в. „Свобода“, год. 1, бр. 1, 7 ноември, 1869 г.)

В следващите броеве на вестника Каравелов най-напред се обръща към младото поколение, което призовава да опази училищата, създадени от бащите и дядовците „с кървав пот“, да се бори юнашки с турското правителство и с неговите „йезуитски апостоли и съветници“. И да помнят, че от младите българи зависи бъдещето на Отечеството, на българската наука и образование, на българското православно християнство, затова ги благославя с пожеланието „Кирил и Методий“ да им бъдат помощници. За начина, по който въздействат статиите във в. „Свобода“, който се разпространява и в българските земи отвъд Дунава като „евангелие в поробена България“, говори румънският революционер Зафир Арборе:

„Вестникът имаше симпатиите на всички социални кръгове толкова оттамък Дунава, колкото и в Румъния сред българските арендатори и сарафи. Но тази симпатия, споделена и от руското посолство в Букурещ, продължи дотогава, докато Любен проповядваше в „Свобода“ политическа борба против турците, дотогава, докато в колоните на вестника му не вибрираха струните на демокрацията, жагуващи да се спечели свободата на народните маси, на българските села. Веднага щом „Свобода“ развяха чисто демократическите идеи, веднага, щом вестникът започна да критикува егоистичните тенденции на Русия или аспирациите за господство на българските чорбаджии – веднага всички едри български арендатори и сарафи в Румъния се обявиха за врагове на „Свобода“, смъртни врагове на Любен Каравелов. С пяна на уста, вбесени от злоба, тези порумънчени българи наклеветиха Любена както пред руското дипломатическо посолство, така и пред румънското правителство.“

(„Зефир Арборе за българските революционери“, София, 1947 г., превод от румънски език – В. Христу)

Бих определила Любен Каравелов като интернационален революционер, който се бори за националните и социалните свободи на всички народи. Неслучайно генералният консул на Русия в Букурещ вижда в българския в. „Свобода“ заплаха и за Русия, а редакторът на издвания в Одеса в. „Новорусийски телеграф“ веднага предоставя на специалните служби получения брой на в. „Свобода“ и приложеното към него възвание в революционен дух, напечатано на руски език и отправено към селяните и войниците в Руската империя. В секретното донесение от управлението на новорусийския и

бесарабския генерал-губернатор до главния началник на III-то отделение от 30 април, 1870 г., N 203, Одеса, се казва следното:

„Шрифътът, на който е напечатано възванието, и самата хартия, по всичко изглежда са еднакви с шрифта и хартията на прокламациите на Бакунин и Нечаев. На такъв шрифт се печата отново издавания от Бакунин в Женева, в печатницата на Елпидин, журнал „Колокол“. Бакунин, доколкото е известно от събраните сведения, се намира в сношения с Каравелов, като му е обещал парична поддръжка, а Каравелов, по тази причина, съдейства на Бакунин в разпространение на революционните му издания. Считайки по тази причина за необходимо веднага да се забрани пропуцането на упоменатия вестник „Свобода“, аз днес влязох във връзка по този предмет с г. Министра на вътрешните работи, като му изпратих и самото възвание. За това считам за свой дълг да доведа за сведение на Ваше сиятелство.

Генерал-губернатор:

Генерал-аютант Коцебу, подпис...

(Документът се съхранява в Централния държавен исторически архив в Москва, ф. 3 отг., 3 експ., г. 110, 1869, лл. 220 – 221)

През 1870 г. в Букурещ Любен Каравелов, Теофан Райнов и Васил Левски учредяват БРЦК, като за негов председател е утвърден Любен Каравелов. Програмата на БРЦК е публикувана в емигрантското списание „Народное дело“ (август, 1870 г.) и във в. „Свобода“ (октомври, 1870 г.), като в нея са посочени задачите и целите на организацията – политическо освобождаване на българските земи от Турция; извоюването на българската независимост да стане със собствените сили на народа и без съглашателство с българските чорбаджии и османските власти; освободената българска държава да има демократично управление и добри съседски отношения с всички балкански народи, както и създаване на „южнославянска дунавска федерация“ по швейцарски образец, в която да влязат България, Сърбия и Румъния, като всяка от тях запази националния си суверенитет. В статията си „Балканските народи трябва да съединят своите сили“ (в. „Свобода“, г. 1, бр. 29, 1870 г.) Каравелов отбелязва, че българите винаги са намирали в Румъния „братски и човечески обятия“, „защита от гонителите“, а румънците са имали братското съчувствие на българите по различни проблеми, като са им помагали в тяхното разрешаване. Затова, според Каравелов, е съвсем естествено да обединят силите си за постигане на общия интерес: „С една дума, ние ще обезпечим себе си, когато съставим „Дунавска федерация“ по образеца на Швейцария и като съединим нашите силни интереси в неразделно тяло.“ На страниците на в. „Свобода“ Каравелов се утвърждава като истински народен водач, който има не само очите да види, но и с безпощадна откровеност да посочи проблемите на своя народ, които чакат разрешаването си:

*ЗА БЪЛГАРСКАТА КНИЖОВНОСТ: „Българската книжевност се почна от петнайсет или двайсет години насам, но тя и досега няма никаква вътрешна сила, тя не е още пустила корен в нашия живот, не е обща

ръководна идея.(...) Да кажем какви са нашите книги или нашата книжевност. Изпърво нашите книги са повечето преведени, но преводачите не са намерили за нужно да кажат кои са писали тия книги и на кой език са тия писани, но не са заборабили да подпишат своите имена. (...) Защо нашите преводачи, наместо да прекрояват чуждото, не напишат от себе си нещо самобитно (оригинално) и да разкажат своите прекрасни мисли по духът на народът? Защо ние нямаме българска книжевност? Защото български книги никои не пише. А на българският народ са потребни чисти български книги, с български народен дух, с българско направление и с български поглед на книжевното дело.“

(в. „Свобода“, г. 1, бр. 5, 6, 7 от 3, 11 и 17 декември, 1869 г., като част от статията е обнародвана и във в. „Македония“, г. 4-та, бр. 16 от 24 декември, 1869 г.)

*ЗА ОБРАЗОВАТЕЛНИЯ И ВЪЗПИТАТЕЛНИЯ ПРОЦЕС В БЪЛГАРСКИТЕ УЧИЛИЩА: „Българските публицисти и българските добросовестни писатели са длъжни да вземат в ръцете си по едно решето и да просеят с особено внимание онова семе, което искат да посеят по българската новоизорана нива; в противен случай сеятелите ще да съберат повече къклица, нежели чисто жито. (...) Ние сме говорили много пъти, че на малките деца, които още не знаят аритметиката, не трябва да се чете алгебра, защото тия деца не могат да я разберат и защото всяка непонятна наука причинява не любопитство, а отвращение. Излизаните фрази, които ни разказват, че „ако европейските народи признават за полезни тая или оная програма, то трябва да я признаем и ние“, за умните разсъдителни хора няма никаква важност. (...) Българинът трябва да основе своето здание не на чужди основания, а на своя собствен отличителен характер, на своите жизнени потребности и на своите демократически начала.“

(в. „Независимост“, г. 3-та, бр. 31 април, 1873 г. и в. „Независимост“, г. 4-та, бр. 31, май, 1874 г.)

На страниците на редактираните от Любен Каравелов вестници „Свобода“, „Независимост“ и „Знание“ българският възрожденец сполучливо съчетава в себе си революционера, общественика, публициста и белетриста. За подобен род разнопосочна и всеобхватна дейност се изисква крайно себеотдаване на това, на което си се посветил. Интересна е информацията, която ни дава Михаил Греков за начина, по който протича творческият процес при Любен Каравелов, в диалог със самия автор по време на подготовката на поредния брой на в. „Независимост“:

„Словослагателите се изреждаха по няколко пъти, а като Любен пишеше не по един, а по няколко предмета, аз останах смаян от това, че той никак не правеше справка, помнеше де се е спрял и даваше всекому това, що му се следваше да нарежда... Учуди ме феноменалната памет на моя човек и го попитах поправки не прави ли:

– Само в стихотворенията правя поправки, в прозата – никога – както напиша изложеното, така се то и печата, ала трябва да ти кажа

това – прибави той, – че преди да изуча и си напълно изясня предмета, аз не сядам да пиша по него, т. е. след всестранно изучаване на предмета аз се съсредоточавам в себе си и почвам да пиша, пък при това съм надарен с добра памет.“

В Румъния Каравелов създава и отпечатва и немалък брой свои бележнички произведения: „Мъченик“ (в „Свобода“, з. 1, бр. 20-32, 1870 г.); „Хаджи Ничо“ (в „Свобода“, з. 1, бр. 33-47, 1870 г.); „Стоян“ (в „Свобода“, з. 2, бр. 32-34, 1872 г.); „Нешо“ (в „Свобода“, з. 3, бр. 1, 1872 г.), трилогията „Отмъщение“ (в „Независимост“, з. 3, бр. 38-52, 1873 г.); „После отмъщението“ (в „Независимост“, з. 4, бр. 1-21, 1873-1874 г.); „Тука му е краят“ (в „Независимост“, з. 4, бр. 22-48, 1874 г.); трилогията „Три картини от българския живот“: „Маминото гетенец“ (в сп. „Знание“, з. 1, кн. 11-17, 1875 г.) „Извънреден роголюбец“ (в сп. „Знание“, з. 1, кн. 18-20, 1875 г.); „Прогресист“ (в сп. „Знание“, з. 1, кн. 22-24, 1875 г.); „Децата не приличат на бащите си“ (в сп. „Знание“, з. 2, кн. 1-4, 1876 г. и в кн. 5-6, 1878 г.).

Особено актуално звучи гнес съдържанието на повестта „Маминото гетенец“. Свалянето ѝ от учебното съдържание и от формата на приемните изпити след завършен 7-ми клас в българските училища, явно говори, че мнозина представители на българската върхушка са се познали в героите на Любен Каравелов. Сега, когато в нашето обществено пространство милионерите се размножиха до 1540 (според данни на Евростат до декември 2023 г.), а 19 000 младежи между 16 и 25 години не искат да работят, достатъчно красноречиво подчертава връзката между нашето съвремие и темата, която интерпретира Любен Каравелов.

Водещите образи в повествованието на „Маминото гетенец“ – Нено, Неновица и Николчо – поставят проблема за отношенията „бащи – деца“ и за възпитанието на младото поколение, разработен и в една друга негова повест: „Децата не приличат на бащите си“. Тук обаче той е съчетан и с въпроса за смисъла на човешкия живот. Тишината и спокойствието са ключови думи в повествованието. Афористичната мисъл на Каравелов и символичните образи на трендафила и върбата поставят въпроса за избора между живот – действие и живот – грямка, изречен директно от повествователя: „Ако е живот, да бъде живот, ако е грямка – да бъде грямка, – средата не може да се нарече блаженство.“ Героите на Любен Каравелов са сатирични обобщения на черти от българския характер, от психологията и поведението на българското чорбаджийство. Гротесковото представяне на външния вид на Нено и Неновица естествено води до изводи за доминирането на материалното над духовното. Трите жизнено правила на Неновица („...да не излиза из къщата им онова, което би могло да остане в нея, да не се дават 28 пари, когато могат да се дават 27, да не се доплаща или изобщо да не се плаща, ако не могат насила да ни накарат да им платим“) създават представа за манталитета на българския чорбаджия, който дели света по хоризонталата „мое – чуждо“ и се стреми максимално да направи чуждото – свое. Така писателят изобличава експлоататорската същност на онзи тип хора, които Илия Конев нарича „човек – нищо“. Николчо става жертва именно на тези методи

на възпитание в чорбаджийското семейство. Поведението му – вкъщи, в училището и в общественото пространство, е подчинено на три жизнено правила, копирани от неговите родители: „...да гържи главата си високо, да говори побелително и да изисква от близките си любов и почитание“. Резултатът е печален – той пие и пуши, не работи и за да покрива разходите си, лъже, краде, унижава не само слугите, но и родителите си, става причина за смъртта на баща си, опропастява живота на съпругата си и на децата си. Така Каравелов убеждава своите читатели, че „човекът – нищо“ създава и „поколение – нищо“.

Обесването на Васил Левски оказва неочаквано силно въздействие върху Любен Каравелов. Между него и Христо Ботев настъпват непреодолими противоречия, поради което Каравелов се оттегля от редовете на БРЦК, преустановява редакторската си работа във в. „Независимост“ и от януари, 1875 г., започва да издава в. „Знание“. След обявяването на войната между Русия и Османската империя Любен Каравелов става преводач в щаба на руската армия, посещава Сан Стефано и Цариград, после се установява в Русе. Иван Вазов, който поддържа топли приятелски отношения с Каравелов до неговата смърт, споделя, че след Освобождението той е пренесъл в Русе печатницата си с идеята да започне издаването и редактирането на нов вестник – „Начало“, чието название подсказва желанието му да бъде полезен на своя народ и в неговото ново историческо битие. За съжаление непосилната дългогодишна физическа, интелектуална и емоционална натовареност е изчерпала жизнените му сили – земният му път свършва в Русе на 21 януари, 1879 г. Скръбта по загубата му е национална. По повод смъртта и погребението му на 23 януари, Иван Вазов споделя: „Печално и мълчаливо се движеше шествието по снега, който покриваше полето. Най-после стигнаха до мястото, дето беше назначено нямо и вечно жилище на оногова, който беше роден за борба. Ямата се чернееше вече в снега и зееше като дълбока рана.“ Произнасят се много и различни по съдържание слова, но за Иван Вазов най-стойностни са думите на генерал Арански, произнесени на руски език: „...Любен Каравелов еднакво работи в българската, руската и сръбската литература, затова той принадлежи както на българите, тъй и на русите, и на сръбите. Затова неговата смърт е загуба не само за българите, но и за всички славяни...“

(Иван Вазов, в. „Българин“, бр. 120 от 2 февруари, 1879 г

Атанас Родозов

ОТНОШЕНИЯТА МЕЖДУ „РАЗУМА“ И „ЧУВСТВАТА“, ПО ПРИМЕРА НА РОМАНА „ТЕС“ ОТ ТОМАС ХАРДИ

Изследването на отношенията между „разума“ и „чувствата“ е от специфично значение за литературознанието като цяло. Подобна конкретизация на проблематиката се изисква, тъй като редица значими (и не толкова) автори в световен мащаб от всички литературно-исторически епохи конструират фабулата на съчиненията си около този парадигмален сюжет; в търсене на първопричините за доминацията на едното или другото при даден акт на действие на протагониста, както и дискурсите относно значимостта на едното или другото: „Някои отричат интуицията, считат я даже за мистика. На такива късогледни мислители италианският литературен историк Ф. Де Санктис сполучливо отговаря: Интуицията може да се отрече само от онзи, който не я притежава“ (Зарев 1981: 286)*. Литературите на всички народи изобилстват от подобен тип текстове; редица от тези текстове убедително доказват, че огромна част от житейските решения и въобще предопределението на битието (ни) зависи от надделяването или на разума, или на чувствата (в конкретна/та ситуация): великият Лермонтов например пише в своя „Герой на нашето време“ „целият ми живот е бил само низ от тъжни и несполучливи противоречия между сърцето и разсъдъка... Аз отдавна вече живея не със сърцето, а с главата си.“** От съществено значение е да се уточни, че въпреки привидно голямата диспропорция между двете категории, те могат да бъдат и много тясно свързани, да се допълват взаимно.

Може би най-известното произведение на натуралиста (въпреки дискурсите относно принадлежността на автора към конкретно това литературно направление), представител на късновикторианската епоха Томас Харди „Тес от рода Д`Търбървил“ онагледява госта успешно мотива, фиксиран в заглавието; Викторианската литература (разбира се, далеч не само тя) ни дава множество автори и творби, които биха могли да изпълнят подобна функция – сестрите Бронте, Чарлс Дикенс, Уилям Текъри, Джордж Елиът, Елизабет Гаскел, Антъни Тролпън и прочие, а Джейн Остин, наред с шедьовъра „Гордост и прегрзсъдъци“ („Pride and Prejudice“) завежда на поколенията и роман, озаглавен „Разум и чувства“

* Зарев, Пантелей. *Теория на литературата: В два тома, т. II. С...*, Наука и изкуство, 1981.

** Цитати от „Герой на нашето време“ на М. Ю. Лермонтов, част втора: Княжна Мери, прев. Христо Радевски, 1986.

(„Sense and Sensibility“). Осмислянето на погребна проблематика би могла да послужи като импулс за още една посока на мисълта (при възприемане на даден литературен текст и/ли за извличане на урок в житейски план).

Разглеждайки романа „Тес“ през призмата на „противоречието“ между *разума* и *чувствата*, от първостепенна роля е открояването на линията *Тес Дърбърфийл – Ейнджъл Клер*. Отделно от тях, всеки един от останалите персонажи притежава собствена нагласа към света и неговата конфигурация, търси своите истини и защитава собствени принципи и вътрешни убеждения; поне привидно едното винаги в някаква степен надделява. Още в началото на повествованието по отношение на проблема „разум срещу чувства“, се противопоставят фигурите на майката (Джоана) и гъщерята (Тереза (Тес)); практичната, отчасти инфантилна родителка абсолютно дискредитира значимостта на чувствата, като смята, че добрата финансова и материална обезпеченост при евентуален брак е от първостепенна важност; в контраст с тези убеждения, гъщерята в целия ход на действието загърбва предоставените ѝ възможности за материален просперитет с аргумента, че няма *чувства* към „евентуалния“ ѝ благодетел и мним братовчед Алек Д`Ърбървил. В тази линия на противопоставяне сякаш се усеща липса на приемственост между старото и младото поколение и причина за това са именно техните коренно различни идеологически възгледи за морала, ценностната система и не на последно място диспропорцията *разум/практичност – душевно стремление*. Тес представлява символ на вечната борба между двете понятия. Нейните решения често са водени от емоции, което я поставя в противоположност на персонажи като майка ѝ и Ейнджъл Клер, които се стремят към рационално обосновани действия. Това подчертава класическата тема в литературата, където героите трябва да балансират между интуитивното и логичното. Тес и нейният избор да не следва „разумните“ съвети на майка си, а да действа според сърцето си, поставя въпроса за валидността на интуицията като форма на знание. Харди оспорва идеята, че само рационализмът е правилният път, като представя интуицията като важна и често недооценена сила в живота на хората.

Идеята за „*взаимно допълване и диалог*“ между разум и чувства в романа на Томас Харди се изразява в отношенията на по-късен етап между двамата влюбени Ейнджъл Клер и Тес Д`Ърбървил. Първоначално Тес е измъчвана от вътрешната дилема дали да сподели с бъдещия си съпруг своето минало и прегрешение (извънбрачна, мимолетна връзка между нея и мнимия и братовчед, завършил с раждане на незаконно дете – наречено „Sorrow“-„Скръб“, впоследствие починало) – или да премълчи, като по този начин (по презумпция заради моралните си устои) целият им съвместен живот ще бъде съпътстван от сянката на угризенията. Превес взема становището да няма тайни помежду им (въпреки многобройните протести на „разумната“ майка, квалифицирайки потомката си като „глупачка“); в тази сцена сякаш се *развива или е по-дискретно представен „контрастът“*. Доста по-експлицитно е проявен в последващата реакция на Клер. В ретроспективен план, преди запознанството между двамата

млади, той отказва да стане свещеник, фасциниран от интелектуалната си свобода, също има резерви по отношение на „старите мъжеци и впоследствие упаднали родове“; след дълго колебание от страна на Тес (и по този въпрос), тя му споделя за произхода си и за тираничните феодали, нейните предишественици. Най-деструктивно за отношенията им обаче повлиява признанието за миналото на Тес, което идва на малко по-късен етап, свързано с извънбрачните интимни отношения и появата на извънбрачното дете; *Клер буквално е разкъсван между разума и чувствата си*, както по-рано Тес е разкъсвана от „престъпното мълчание“. Тук се проявява и един груг фундаментален въпрос, този за „двойния стандарт“. Клер също изповядва, че е бил развратен и се е отдавал на низките си страсти с непозната жена; този факт рефлектира върху Тес по начин, че тя го приема като импулс за своята изповед; не го санкционира морално, както той нея, напротив. Като говор за своето непреклонно отношение към Тес, Клер изтъква страховете си от мнението на висшето общество, отстоява своите *разумни принципи*. Принципиите и мнението на обществото, неговата старовремска ограниченост и невъзможност да прости миналото са проекция на неговия *разум*, но последващите му самоунищожителни действия (емиграцията в Бразилия, болестите и съсипеването на физическото му тяло) – на неговите все така силни и изпепеляващи *чувства*. Не без значение е поведението, което проявява към нея след самопризнанието ѝ: продължава да я нарича своя съпруга, предлага ѝ материална помощ. Съвсем осъзнатото виждане за мнението на висшето общество инспирира последващата трагедия, разумът нагледява над чувствата му към Тес в този конкретен момент от романа. Признанието на Тес за нейното минало и последвалата реакция на Ейнджъл Клер разкриват дълбоките социални двойни стандарти. Клер, който също има минало на „разврат“, не успява да приеме миналото на Тес по същия начин, както тя приема неговото. Това подчертава лицемерието и неравенството в моралните оценки на мъжете и жените.

Алек Д'Ърбървил от своя страна също претърпява неуспешен опит за метаморфоза: от разгулен и безцелен живот до временно целомъдрено съществуване и покаяние; и връщане отново в лоното на порочността. Почувствал нужда от промяна, той става проповедник, „покаял се грешник“, но след като вижда Тес след дългата раздяла, влечението му към нея се разпалва отново и той става предишния пройдоха. Филистерското у него взема превес над временната му нагласа за скромен и богоугоден живот. Тес, като своеобразен антипод, докрая остава вярна на чувствата си и въпреки многобройните трудности, през които преминава, любовта ѝ към Клер не се променя, напротив; по никакъв начин не позволява да бъде накърнено достойнството му с обидни действия и квалификации, защитата ѝ е безусловна. Симптоматично, кулминацията на *размиване на противоречието* и *диалог* между разум и чувства е проявена в една от финалните сцени с убийството на Алек; само по този начин протагонистката смята, че би могла да измоли опрощението и любовта на своя избраник, но това е съпроводено и с дълбока вътрешна осъзнатост. Между-временно разкалял се, Клер се завръща и започва процедура по издирването

и, но убийството е извършено и тук е фиксиран мотивът за *закъснялото опрощение*. Чувствата надделяват над разума му, но е късно и е налице невъзможността да се избяга от *наказанието*, което неминуемо следва след *престъплението*; черният флаг, спуснат от затвора свидетелства за гибелта на една убийца. Тук романът също демонстрира, че разумът и чувствата не са взаимно изключващи се, а могат да се допълват. Връзката между Тес и Клер е изпълнена с моменти на баланс и дисбаланс между тези две сили. Пример за това е моментът, когато Тес избира да сподели своето минало с Клер, което е акт на емоционална честност, но също така и разумно решение за избягване на бъдещи проблеми. Животът на Тес е белязан от нейния опит да се справи със събития, които често са извън нейния контрол. Въпреки това, нейните избори в рамките на тези ограничения показват как личната воля и моралните убеждения играят роля във формирането на съдбата. Това подчертава философския въпрос за свободата на волята и детерминизма. Романът ни подтиква към размисъл върху човешката склонност към осъждане на другите без достатъчна емпатия. Постъпките на Клер и обществото като цяло към Тес са пример за това как липсата на разбиране и състрадание може да доведе до трагедия. Този мотив резонира с по-широките социални и морални теми в литературата.

„Тес от рода Д`Ърбървил“, заедно с „Невзрачният Джуг“, „Кметът на Кастърбридж“ и прочие творби на Томас Харди са своеобразен еталон за класика и представителни за епохата на Викторианска Англия. Факт за това е, че вече повече от столетие са им правени множество дисекции, изследвания, изписани са необятно количество материали в световен мащаб, включвани са в поредици като „Световна класика“ и луксозни издания „Клуб Класика“ на изд. „Хермес“. А от своя страна мотивът за разумът и чувствата, взаимното *противопоставяне* и/или *диалогизиране* помежду им (както и ред други, които не са обект на настоящия текст, но могат да бъдат загатнати, тъй като са (понякога) тясно свързани: пътят и пътуването, престъплението и наказанието, четенето и книгата, любовта, господарят и слугата...) в литературознанието е от специфично значение, тъй като чрез него може да се осмисли по-добре както конкретният литературен текст, контекстите, литературно-историческата епоха, така и да се (пре)осмислят някои от най-устойчиво възприеманите в личен план парадигми. Трагедията на Тес е не само лична, но и символична за сблъсъка между различни ценностни системи. Върховният конфликт между традиционните морални норми и личните емоционални истини предлага дълбока критика на викторианското общество и поставя въпроси, които са релевантни и днес. „Тес от рода Д`Ърбървил“ на Томас Харди е произведение, което ни предоставя възможност да изследваме дълбоките философски и етични въпроси, свързани с конфликта между разума и чувствата, социалните норми, и личната морална отговорност. През живота и изборите на Тес, романът ни подтиква да размислим върху важни аспекти на човешкото съществуване и тяхното значение в литературен и житейски контекст.

Елиас Канети
**ТОЛСТОЙ – ПОСЛЕДНИЯТ
 РОДОНАЧАЛНИК**

Манията да се самообвинява Толстой наследява от Русо. Но като цялостна личност не стига до саморазрушението на гениалния французин. Самоизобличението му придава тежест, превръща го в център на света. Твърде рано той написва историята на своето детство и юношество – с нея започва дейността му на професионален писател.

Не можел да приеме някой нов предмет или идея, без тутакси да се залови да съставя „правила“ за тях. Трябвало непременно да издири техните закони – да провери устойчивостта им. Последната търсел заради смъртта, с която се среща твърде рано. Бил само на две години, когато изгубил майка си, на девет – баща си, а после и баба си, гледал я в ковчега и целувал хладното ѝ чело. Но не узрял преждевременно. Своето упорство натрупвал с годините. Всичко, което преживял, влязло почти непроменено в неговите разкази, романи и грами. Преминал тежки изпитания, пригали му монументалност. Този тип хора, които успяват да се съхранят, са малко странни. На тяхно място груги пропагат. Той преувеличавал ролята на истината, издигал я до абсолютен закон, а в дневника си я представял за всемогъща. Чрез прочита на ранните дневници, изобилстващи с неприятни самопризнания, той искал да възпита своята осемнайсетгодишна жена, да я издигне до своя собствен, още неустановен закон. Шокът, до който довели тези дневници, я гържал близо петдесет години.

Но той бил от хората, които не забравяли нито едно наблюдение, нито една мисъл или преживяване. Всичко се запечатвало в съзнанието му. Бил непредвидим в своите антипатии, наивен в пристрастията си. За да си промени убежденията, му трябвали силни собствени впечатления. Правел си лични отчети като Франклин.

В дневниците можем да срещнем затрогващи изповеди. По време на Руско-турската война от 1877 – 1878 година писал: „Докато има война, аз не мога нищо да напиша, както и по време на пожар; цялата ми мисъл е заета.“

* * *

В религиозната еволюция на късния Толстой има нещо пресилено. Отъждествявал се със самия Христос! Но неговото щастие – селският живот, господството на ръчния труд – нямало нищо общо с Исус. Той не бил толкова Христос, колкото помещик-отстъпник, барин, преоблечен като селянин. За да оправдае престъпленията на своята класа, прибягвал

до Евангелието. Христос бил неговата духовна патерица. За него било важно не правото, а селският живот. Искал да го признаят и селяните. Семейството, възпрепятстващо това преображение, го гразнело. Жена му се омъжила за граф и писател, а за селянина не искала и да чуе. Дарила го е с осем деца, които били истински селянчета. Своето имущество той разделил приживе. Искал да се избави от собствеността, а всички спорове (обичайно за наследници) се разгаряли с пълна сила пред очите му. Сякаш нарочно искал да предизвика най-лошото у близките си.

Жена му се обявила за единствен издател на неговите съчинения. По този повод тя дори се съветвала с вдовицата на Достоевски – неговия съперник, – с която се запознала само заради това. Можем да си представим как са се съветвали двете вдовици, двете много делови вдовици.

През последните години от живота му го измъчвали двете неща: издателските амбиции на жена му, решила да спечели колкото е възможно повече от съчиненията, и дейността на неговия секретар Чертков. Макар да е представял неговата вяра – новооснованата от писателя религия или секта, той също бил делови човек. Зорко следял всяка дума на Толстой, поправял го. Разпространявал неговите памфлети и трактати евтино по света. Узурпирал всяка фраза на Учителя, записвал я още *in status nascendi* (в момента на раждането ѝ – лат., бел. пр.). Толстой се привързал към любимия ученик и му позволявал всичко. Това дело било важно за него, докато дейността на жена му съвсем не го интересувала и дори го гразнела. Но и двете начинания водели свой паралелен живот. Когато се разболял тежко и възникнала опасност за живота му, жена му неочаквано се развикала: „Къде са ключовете?“. Искала веднага да прибере последните му ръкописи.

* * *

Цяла нощ, като омагьосан, четох за живота на граф Лев Толстой. На стари години, когато става жертва на своите роднини и привърженици, неговият живот придобива значение, което не достига нито едно от неговите творения. Тогава у него се съединило всичко, което противоборства у човека. Да, най-интересни са неговите противоречия. Толстой е единствената фигура от нашето време, достигнала тази възраст, която можем да приемем сериозно. Доколкото той гръмка си признавал всичко, не се отказвал от съд и порицание.

Остра болка ме пронизва, когато виждам как човекът, прозрял и отхвърлил всяка форма на власт, а също войната, правителствата, съдилищата, парите, как човек с толкова рядка и непогкупна чистота сключва нещо като пакт със смъртта, от която дълго се е боял. По обиколен път – чрез религията – се приближил до смъртта и така дълго се лъгал за нейна сметка, докато накрая започнал да я ласкае. По този начин успял – го значителна степен – да се избави от страха пред нея. Приел я с разума си, като някакво морално благо. Свикнал спокойно да посреща смъртта и на най-близките си хора. На тридесет и пет години умряла неговата любима дъщеря Маша. Той наблюдавал нейната болест и смъртта ѝ, присъствал на погребението. Последвалите записки са изпълнени с удовлетворение; той е напреднал в своите упражнения, отбелязал е дори успехи; одобря-

вал Ужасното – това, което вече било пред него. След смъртта на своя седемгодишен син Ванечка бил вече готов да приеме абсолютно всичко.

Самият той пак оцелял, макар че госта остарял. Би се ужасил, ако някой му каже, че смъртта на младите членове на семейството му укрепва волята му за живот. Наистина той размишлявал за Исус, желал за себе си жребия на мъченика. А властимащите, които толкова презирал, не смеели да го докоснат. Единственото, което успели, е да го отлъчат от църквата. Най-верните му привърженици изпратили на заточение, а него оставили в имението му и не го лишили от право на придвижване. Той продължавал да пише каквото си иска, някъде го печатали – не можели да го заставят да млъкне. Старецът преодолявал дори най-тежките болести.

Но онова, което не успяла да направи с него гържавата, го направило семейството му. Не правителството, а жената на Толстой поставила в имението му стража. Борбата не на живот, а на смърт, която му предстоела с нея, е не заради възванията и памфлетите му, а заради най-интимното – дневника. Тази жена, съюзила се със синовете му, замислила заговор. Отмъщавала му заради войната срещу нейния пол и срещу парите, и най-важното за нея било второто! Манията за преследване, която всъщност би трябвало да се развие у него, се появила при нея. Този най-искрен от всички хора, този престарял човек, тя обявила за заговорник.

До края на дните си Толстой обичал своето учение, въплътено се по причудлив начин в личността на Чертков. Обичал го толкова силно, че в очите на жена му тези отношения придобивали едва ли не хомосексуален характер. Истинският Толстой за нея били дневниците, свързани с началото на тяхното съпружество. Преписвала прилежно неговите ръкописи, защото ги считала за своя лична собственост. Нейната параноя я карала да вярва, че след Толстой ще останат само ръкописите и дневниците.

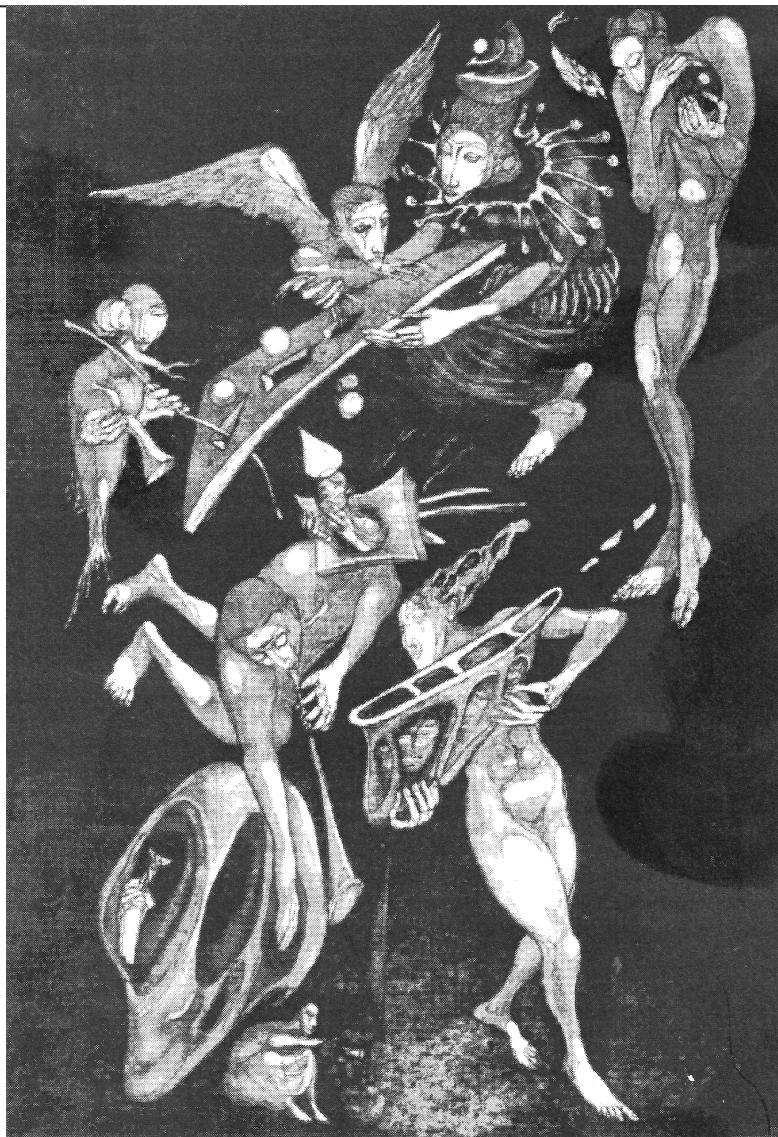
Ненавиждала е образцовия му живот. През последните години успяла госта да го затрудни и измъчи. Може би се оказала по-силна от него, защото в края на краищата той избягал. Но и през последните дни, когато се надявал, че се е избавил от нея, тя тайно се приближила и в предсмъртния миг му пошепнала на ухото, че „през цялото време е била тук до него, до него“.

* * *

Животът на Толстой накрая се развива като в моя роман „Заслепението“; борба около завещание, борба за хартии. Брак, започнал с почит и разбиране и завършил с ужасна война. В последните години гвамата – Толстой и жена му – са твърде далече един от друг, като Кин и Тереза. Но след десетилетията съвместен живот, те знаят повече един за друг. Имат деца от този брак и затова техният дом не е така зловец и пуст като квартирата на Кин. Изображението на конфликта в „Заслепението“ е по-схематично и може би по-ясно. То е решено със средствата, които Толстой отхвърля. Да, и при най-голямото притеснение той не би познал себе си в Кин, но може би би оприличил Тереза със своята съпруга. Малко преди смъртта си писателят потърсил в учебника по психиатрия на Корсаков симптомите за безумието на своята съпруга. Всъщност той

отлично ги знаел. Но никога не се занимавал с безумието. Оставил го на Достоевски. Преди своето бягство прочел за първи път първия том на „Братя Карамазови“. Но не приел ненавистта и може би заради това не могъл да усети и силата на Достоевски. Въпреки това преди бягството помолил гъщеря си Саша да му намери втория том на „Братя Карамазови“.

Превод: Огнян Стамболиев

Спартак Паскалевски • Графичен лист от серия „Притчи“

Христос Хаджинанас
КАЖИ, ЧЕ НЕ Е ВЯРНО

Разказ

Обичах Анна, като 16-годишен юноша. Платонически. И когато се влюбих, както младите се осъзнават плътски, тя остана извън. Свята. В съня ми тя идваше само с усмивката си. Минавах покрай нейния квартал, поздравявах я с вдигната ръка, ако случайно беше в двора. И тя също, почти равнодушна, понякога усмихната, винаги сдържана. Само веднъж в автобуса, който всеки понеделник ни возеше до града на училище, седнах до нея, беше единственото свободно място. Почти не ѝ проговорих, сякаш не беше красива. Извадих книга от Григориос Ксенопулос от чантата си, и се направих, че я чета. Хареса ми, защото авторът застава на страната на бедните, но и на своите любови... За „Момичето, което обикна“.

Анна не беше бедна, казваха, че семейството ѝ притежава половината село. Тя ме попита, аз показах книгата, тя вдигна рамене. Беше пролет и момичетата се събличаха по-рано, дори и в студа. Голата ѝ ръка ме докосваше без да иска и аз също свалих жилетката си. Беше ми студено през цялото време. Моята компенсация беше, че понякога топлата ѝ ръка се докосваше до моята. Долу в града не познавах къщата ѝ, знаех, че живее при кръстницата си. Не съм питал.

Но онзи път, година по-късно, изглеждах по-решителен. Целта ми беше друга. Видях я в хола да чисти, поздравих я. Тя също вдигна ръка, но дланта ѝ беше свита, сякаш ми махаше да мина. А аз, решителен, стига криеница! Тя се учуди. Дори нямах усмивка със себе си. Дори и тя нямаше. Прекосих двора и се озовах в антрето.

„Какво търсиш тук?, каза с полуусмивка, чуждейки се.

„Да те целуна“, свършиха лъжите.

„Какво казваш; Кажу, че не е вярно...“

„Да, това не е вярно“, казах аз, готов да се бия. „Дойдох да взема заека“, бях го видял вече да виси зад вратата. Познах го, той беше този, който ни унищожаваше боба в близката градина, долу на реката. Имах месоядни сънища с него.

„Не знам!“ каза тя. „Татко го донесе преди малко. Не го искам.“

„Направи го на яхния с много лук и пак ще си говорим. Давам гушата си за него – казах ѝ аз и блеснах с изкусителната си, мислех си, усмивка, която тя никога, ама никога не е подозирала, че може да се разиграе около един мъртъв заек. – Ето бялата торба от изкуствен тор, където го е скрил – казах и посочих към двора. „И примката също е там“, обясних отново с усмивка. Гневът ми изчезна. Също така и нейното въднение.

„Какво е примка?“, попита тя озадачена.

„Капанът, скъпа Ана, не го ли виждаш?“, светеше вътре в бялата торба. „Имам голяма нужда от него... с него си набавям храната, някоя яребица, някой заек...“

„Скъпа“ обаче беше това, което я плени. Мене също.

„Не знаех. Съжалявам!“, контрира тя свенливо. Усмихна се, сякаш се забавляваше. – Татко не е крадец – прошепна тя и само се усмихна. Сякаш осъзнаваше една малка истина. „Скоро, ще се прибере и аз ще му кажа...“

„Ще оставя заека, ще взема само примката“.

Тя беше много щастлива, въпреки че не искаше заека. И ми предложи да ми направи кафе. Тъкмо това много исках, пак станяхме приятели. Докато тя го правеше, аз разглеждах нейната... библиотека. Половин рафт на шкафа със съдове. „Момичето“ от Ксенопулос, две-три други и настрана „Ромео и Жулиета“ от Шекспир. Последното ми гостави голяма радост. – попитах я и изведнъж тя се изчерви, за малко да разлее кафето. Загържах я. Хванах треперещата ѝ ръка. Аз също се смутих и бързо седнах на стола, за да не ми се случи същото, както на нея.

– Искаш ли да ти разкажа тяхната история? и покажа насърчена книгата. „Преди няколко месеца получих писмо. Съдържаше един лист с най-добрата любовна история в света. Ти ли я изпрати?“

В този момент си мислех, че я бях виждал почти гола преди две години. Долу на реката, където заедно с брат ѝ направихме вир, малко езерце. Три-четири метра за змуркане, водата стигаше до брадичката ми, а на брат ѝ го гърдите. Често ходехме там през лятото. Един следобед, когато наоколо се чуваше само чуруликането на птиците и песента на шурците, я видях да влиза във водата. Гледах я известно време, стреснат от смелостта ѝ. И нейното красиво тяло. Сега, защо не смее? Пуснах във водата малък камък, колкото да отбележа присъствието си на елф. Скрих се в една лозница и я гледах как излиза от вира. Дрехите залепнали по тялото ѝ, тя се опита да ги опъне, като ги поиздърпа отпред и отзад. Сигурно е почувствала, че някой я наблюдава, поглеждайки назад от време на време, докато пресечаше отвора, стеснен от храсти, в градината си. Явих ѝ се след малко, когато изсъхна. Не се издадох за това, което бях видял.

Бях изпратил „Ромео“, написано на синя хартия, с внимателен разговор, уж от нейна приятелка, за да не разберат майка ѝ и баща ѝ, ако го отворят.

„Твоят номер проработи, помислиха, че идва от приятел...“ каза тя, изчервявайки се отново с усмивка.

Точно тогава се яви баща ѝ. Той се изненада, но веднага се опита да се сблужи с госта си. Той схвана, че присъствието ми е заради откраднатия заек, а не за да открадна гъщеря му.

– Щях да ви го донеса! – каза той почти плахо. – Иначе щеше да избяга като дим и да се шумугне в лозите. Той каза тези неща, без да успее да скрие лъжата си. Той не беше умел лъжец...

„Казах ти, Федона! Татко не е крадец!“, развесели се Анна и ми изпрати широка усмивка. И една неуловима съза се търкулна по бузата ѝ.

– Знам го, чичо, благодаря! Не се обръцах към него с „господине“, както към учителите.

Анна излъчваше някаква вид радост. Би искала да ме целуне, да запечата всичко, което ни свързваше, пред баща си. Тя обаче щеше да се явява на изпити за следване в Атина. А аз щях да гоня вместо зайци вятъра за стипендия в някоя източна страна, след армията.

Януари 2024 година

Превод: Василка Хаджипана

Спартак Паскалевски • Вълшебник

Георги Н. Николов
„АЗ ПИСАХ СТИХОВЕ И ПЕСНИ...“

Името на Иван Буюклийски (1903–1943), не стои в центъра на българската литературна история. Може би защото и лириката му в издадените приживе сборки „Лесове“, „Дом в планината“, „Пламнала земя“, е неназрачна. Тя е спокойно-съзерцателна, доверлива, изповедна. Основен в нея е пейзажът, рисуван в гамата на индивидуално мисловно възприятие. Зрителното, доколкото съществува, е цветна рамка на вътрешни копнежи, тихи страсти и емоционална преопределеност. Четката на Буюклийски докосва с възхита природните дарове на Създателя. Авторът е само негов посланик в множеството. Което трябва да ги възприеме в първичната им, непорочна красота. Недокосната от грубите пръсти на модерната цивилизация. Идеализирана и ненакърнима. Застинала върху платното на изображение веднъж и завинаги в статичността на безвремето. Поезията на Буюклийски илюстрира закъснял символизъм. В нея си дават среща черковни камбани и бели херувими. Ръмят златни гъжгове над сърце, богато с видения. Светът е Божу и всичко е обвито в митично блаженство. Тази лирика е създавана във време на жестоки граждански борби, без да се докосва до същността им. Не е и потребно. Тя е дар за интелекта, устремен над гелничността. Защото в късчето вечност, отредено ни на земята, се сменят политически доктрини. Развенчават се герои сред пролята кръв. Остават мисълта, импресията на отлетялото чувство, посланията за доброта, хармония и доверие. Мисълта гоминира над реалното и винаги побеждава. Надживява тленното зачатие. Тя е сила, гарена на човека да огрява света с крилете на проникновен разум. Чертаец пътя на нови поколения. Още по-съвършени в копнежа за космичен простор:

Ще чуеш пак черковните камбани,
 понесли бързо радостната вест,
 и хорове невидими и странни
 над хижи, равнини и лесове.

Ще чуеш бели гълъби да пърхат
 в камбанените ясни гласове
 и към звездите някъде от върха
 един небесен глас да те зове.

(„Възкресение“)

Неотменен спътник в творчеството на Буюклийски е любовта: трудно достижима, чиста, мамеща. Идеализирана сред пейзажите... Беязана

със самота и несподеленост, чиято граница не ще бъде преодоляна. Такава е и в интимната битност на автора – висулка леден пламък, озаряващ скрити кътчета в душата му. Образът на любимата е бегло профилиран и безплътен. Непорочен ангел, търсец взаимност далеч от изгарящата жараба на плътта. Без която мъжът и жената кръжат в орбита на отречена взаимност. Този модел е теистичен, традиционен за поезията на символизма. И негова характерна черта. Защото познаваемостта на споделеното неотменно води до делничност. А реализмът – до смесване на индивидуалното със страстите на тълпата. Творецът-символист не допуска подобен компромис. Делничното няма символи, а понятия. Докосвайки живота откъм грубата му страна, авторът, без значение кой е и къде живее, прекрачва в друго измерение. Там отделната личност се социализира и рядко поглежда към небесната вис. Неин олтар става грехът, увенчан с цветя и винени потири. Или борбата за хляб, без който са немислими животът и мисълта. А планетата Земя се превръща в хаос...

Свикнали сме да приемаме символизма като бягство от действителността. Но творците са част от нейната реалност. Определяща позитивния и негативния полюс в мисълта и естетиката им. Разсъжденията ни за живот след смъртта са също израз на конкретика, премогелираща обективното в желано. Оказва се, че реалността е гаденост с много лица и нееднозначни философски формулировки. Т.е., символизмът е обективна реалност, осмислена с обратен знак. И възрадена в плоскостта на човешкото мислене. Кое то, заедно с място и време, извлича от делнично сетивното субстанцията на духа. Лишена от възраст, пространствени рамки и материална тленност...

В този смисъл обаче, лириката на Буюклийски запазва крехка връзка с времето, на което е свидетел. Тя е само загатната. Но отново доказва, че проблемите на живия живот имат пулс в символното творчество. Без тях светът се превръща в пустиня. Чиято красота кънти от тишина без своя изповедник – Човека. Без множеството, забързано по снагата на планетата с мисия. Каква? Авторът не уточнява. Но изповядва прозрението, че не е сам на света. И не търси дистанция от множеството, което го е родило. В песента му е втъкана много доброта: благоуханно миро, пречистващо душите от грях. Но нали именно грехът дава зачатие за следващ живот? Поел в бъдното опипом, с цветни надежди? С много крачки извън утъпкания коловоз на предците?

Животът е навред суров
и нашто време е жестоко,
но грей във мен една любов –
в сърцето ми гори дълбоко.

Любов към моя млад народ,
Към бъдещето му прекрасно.
Аз вярвам: иде нов живот
и вярата ми в него расне.

(„Любов“)

Наличието на конкретика, макар условна, прави творчеството на Буюклийски нетрадиционно. Защото с нея стиховете добиват социално звучене. В „чистия“ символизъм идейните стойности за градежа на поетичната творба са аксиоматични и повтарящи се. Говорим за красотите на природата, чиито тонове отразяват звуците на собствената ни душа. Тя често носи разочарование и дистанцираност от вълненията на дните. В описанието на тихо безмълвие, или буря, творческата личност търси равновесен център. Без ангажираност и съпричастност с хорските низини. Символистът внушава извисеността на харизматична личност, избрана да свети над тълпи, пространства и време, белязано с ясни дати. Чрез дарованието си обезсмъртява платоничната интимност. Отърсване от езическите клади на сладтта. От праха на гелничните улици и всичко, що е земно. Нозете му стъпват по римски мозайки, сред викове „Осанна!“. Но уличният калдъръм не чува шепота на тези стъпки, а търпенето на уморени нозе. Които трябва да налучкат вярната посока, за да оцелеят и утре:

Но ето някой ме запита
 един прекрасен божи ген:
 – „Ти, който пееш за звездите,
 спомни ли си поне за мен?“
 Обърнах се. Видях сломен и
 убит от тежък труг и глад
 човек. Той беше като мене
 тъй също светлоок и млад.

Днес знам: на небесата сини
 под спотаените лъчи
 един народ измъчен гине,
 една България мълчи.

(„Изповед“)

И независимо, че остава верен на символизма, Буюклийски продължава да внася по страниците дан от реалността. Понятието „тругов човек“ получава по-ясен смисъл. Златните жита добиват стопанин в плът и кръв, а от прага на хижата обхван селянин гледа небето с надежда за съжг. Ръцете на „простите“ хора са напукани, несгодите ги съпътстват неотменно. Символиката откликва на друго измерение – труговото. Това не е направено съзнателно. И авторът не се превръща в социален изповедник. Но малкото стихове с пулс върху съвременната му проблематика са бент. Възправен срещу спокойното течение на поетичната река, той насочва читателското внимание в другата посока. Към осмислянето на загатнат граждански антагонизъм. Към равностойно възприемане на лирически герой, скрит в низините на обществената пирамида. И към право на избор кой дял да бъде предпочетен в художественото наследство на Буюклийски: символният, или онзи, в който съзираме и нашите съдби.

Ще ми се стихотворението „Гурбетчия“ да бъде техен общ фолклорен корен. Защото в него предание и иносказателност черпят от извора на народната мъдрост. Внушавайки, че над всички щения, мечти и горести стои предначертана орис. Ние сме само фигури, които тя мести по шахматната дъска на живота. Някои по-дълго, други само миг. Но местата никога не остават празни. Те дават шанс на биологичната ни кодираност да остави след себе си знак. Че е била жива сред живите. Страдаща, или щастлива. Днес дързостна, утре апатична и обхваната от нухилизъм. Гурбетчията тук е символ на антагонистичното единство радост-скръб. На надеждата, пропита с разочарование. На непревдигим финал, с който отброяваме календара на земните си дни:

Преди години бос хлапак замина,
а мъж се връща, носи старо злато,
на либето – седефи и коприна,
на старите – подгаръци богати.

И стигна. Спря. Но къщата е тъмна,
образът гворът с бурен го посреща.
„Хей ставайте, отгавна вече съмна!“
И никои не обажда се отсреща.

Плета прескочи с коня, в двора влезе
и там разбра защо е всичко пусто.
В миг радостта в сърцето му залезе
и плака, дълго плака той напусто.

Творчеството на Иван Буюклийски е малка част от „провинциалната“ българска лирика на миналия век. Тя онагледява творчески процес, който търси духовната си същност. И смесвайки реалното с дистанцираност от човешките болки, показва развитието на автора в годините. В създаването на поезия, която днес е поостаряла, или поне така изглежда. Но ако я четем през очите на твореца, ще се убедим в нейната искреност, доброта, тиха красота. А всички те, струва ми се, са непреходни достойнства...

Иван Д. Христов
**ВЪЛНУВАЩИ ПЪТЕПИСНИ
СТРАНИЦИ**

Писателят Продрум Димов е неуморен орач на литературната нива и радетел на духовността. Макар и прехвърлил деветдесет годишната си възраст, той продължава да пише и издава нови художествено-документални книги. Рожба на нестихващият му творчески порив и родолюбие е и новата му, малка по обем книга „Пътеписни страници от Лондон“, Изд. „Българска книжница“, 2024 година, с метафорично подзаглавие „Под навъсеното ноемврийско небе на Лондон“.

В нея авторът увлекателно и вълнуващо описва своите пътеписни записки от няколкодневното си пребиваване в британската столица, в края на ноември 2022 г., предвождан от внука си Стоянчо, живеещ там. Основната цел на пътуването на писателя е литературната среща в българското училище „Иван Станчов“ към посолството ни в Лондон. На срещата с учениците присъства и посланикът на България във Великобритания Марин Райков и културното ни аташе Ивайло Мойсов, както и директорката на училището Снежина Мечева, и преподавателката Здравка Момчева.

На нея Продрум Димов запознава присъстващите с личността на един изключителен българин Димитър Горов – съратник и близък приятел на Ботев – художествен персонаж от обширния очерк в книгата си „Беззалезни изгреви“. Емоционалните репортажни бележки на автора от срещата, завършват с признателните думи на директорката на училището: „Това е една паметна среща, в която възкресихме Паметта Българска“.

Писателят се възползва от щастливата възможност да се запознае с културната история и духовно богатство на Лондон, като посещава и описва впечатленията си от Британския музей, Националната художествена галерия, Шекспировият театър, Монумента на Байрон и други.

Интригуващото четиво прави читателя съпричастен към преживянията и вълненията на автора при посещението на тези емблематични туристически обекти и го кара да усети динамичния ритъм на живота в британската столица – „една невероятна шумотевица и постоянна върволица от забързани хора, увлечени в нескончаемия поток от ежедневните си битови грижи“.

Пътеписният разказ на автора е илюстриран с богат снимков материал, който го обогатява и допълва.

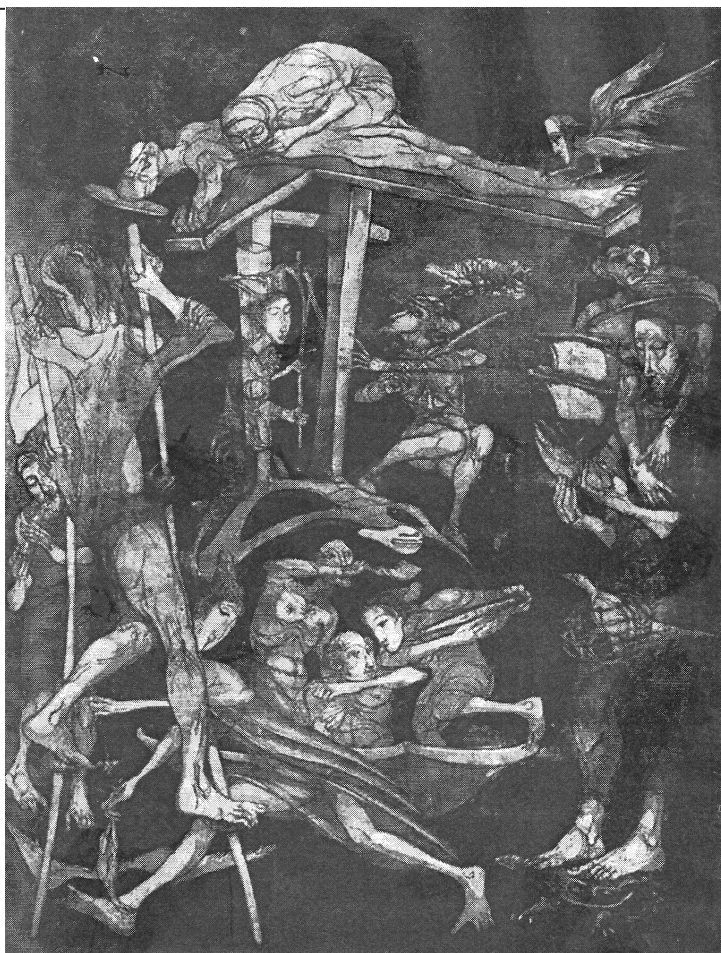
В послеслова на пътеписа Продрум Димов споделя и своите тревожни размисли за „постоянната забързаност и досагното напрежение на жи-

вота в онова общество“. Искрено споделя своята нравствена и човешка гледна точка за това: „За нищо на света не бих предпочел да споделям безсъержателното съществуване на нашите съвременници под британско небе. Няма нищо по-хубаво и красиво, мило и скъпо от роден край и родина... Гледам прокудените наши съотечественици и се питам дали ще дойде ден, който ще ги завърне отново под българско небе“.

Правилно казваше писателят Николай Хайтов, че „пътеписът се пише не за пътя, а за хората“. Прогрум Димов потвърждава това. Новата му книга поражда размисли и откроява социални и нравствени проблеми в живота на днешното ни общество.

„Пътеписни страници от Лондон“ продължава и утвърждава роголюбивата мисия на писателя и неговата открита и честна гражданска позиция.

(За книгата на Прогрум Димов „Под навъсеното ноемврийско небе на Лондон“)

**Спартак
Паскалевски**
• Графичен
лист от
серия
„Притчи“

ПИСМО ДО РЕДАКЦИЯТА

Лена Гоцева, Благоевград
Проф. КОСТАДИН
ДИНЧЕВ
на 90 години

Вече над 30 години сме съмишленици и приятели с проф. Костадин Динчев, дългогодишен професор по Българска фолклористика в ЮЗУ „Неофит Рилски“ – Благоевград. Един от най-ревностните читатели, почитатели и ценители на 100-годишния юбиляр – Списание „Пламък“. С възненение и почит Пиринският край отбелязва сега 90-годишнината на проф. Динчев – една наистина възрожденска Личност! Той много пъти е изказвал публично възхищението си от особения принос на дълголетното ни списание „Пламък“, поддържащо буден свободния творчески дух на българите в родината и извън нея. При премиери на нови книги, при литературни срещи с дискусии, академичният стил на проф. Динчев се съчетава с богат професионален опит и дълбоки познания в областта на фолклора, а и широк поглед към съвременния литературен живот – не само в нашия красив Югозападен край. Да се опиташ да събереш неговата дейност в няколко страници е невъзможна задача. Преди 2 год. (2022 г.) Районната библиотека „Д. Талев“ – Благоевград, отдел „Краезнание“, с упорития труд на съставителите Елза Кресничка, Веселина Стоицова, Мила Младенова, с редактор Д. Ангелова, подготви БИО-БИБЛИОГРАФИЯ НА ПРОФ. КОСТАДИН ДИНЧЕВ (84 страници), издадена в Издателство „ШЕВИЦА – Йордан Симонски“ – Благоевград. Нейната промоция в зала „Изкуство“ на РБ „Димитър Талев“, предизвика заслужен интерес сред културната общественост и научните среди в страната и чужбина. Роденият в петричкото село Капатово на 20 юни 1934 г., този жаген за наука голям българин, след завършване на гимназия в гр. Сангански и Учителския институт за прогимназиални учители в гр. Дупница, завършва Софийския университет „Св. Климент Охридски“ – гр. София, специалност „Българска филология“. Работил е като учител, директор на училище, кмет на гр. Мелник. От 1971 г. е научен сътрудник по фолклор в специализираната група на БАН и ОНС, със седалище ОИМ – Благоевград. През 1978 год. е избран като гл. асистент във ВПИ (тогава филиал на Софийския университет „Кл. Охридски“). От 2000 год. е професор към Катедрата по литература на ЮЗУ „Неофит Рилски“ – Благоевград, където развива широка изследователска дейност в областта на общото народознание, фолклористика и български фолклор: ИСТОРИЯ и ТЕОРИЯ

НА ФОЛКЛОРИСТИКАТА; Училищно преподаване на фолклорната култура; Работа на терен; Народната традиция в Пиринския, Западнородопския, Бесарабско – Таврийския и други „краища на българското етническо землище“. През 1995 год. Украинската академия на висшите училища го избира за Почетен академик в отделението за литература, език, изкуствознание и журналистика, „за значителни научни достижения в областта на литературната наука, в т.ч. етнологията на Украйна и нейните връзки с етнологията на България – и заради активното му участие при подготовката на украински специалисти-българисти.“ Неговите наблюдения и изследвания върху многообразието, но и единството на българите християни и българи мохамедани са публикувани в над 300 студии, статии, отзиви. Издал е 15 монографии. За „Народни песни от Неврокопско“ (из архива на Иван Кюлев, съвместно с проф. Илия Манолов) – освен жизнения и творчески път на именития фолклорист, са представени данни за българската фолклористика, във връзка със спора за „Вега Словена“. Предоставя нови данни към проучванията за с. Зарово, Солунско от Антон Попстоилов, свързани с фолклорната култура на прокудените българи от Солунско и съхранени ценни езикови свидетелства от Кирило-Методиевото време. Участва в комплексни етнографски, фолклорни и езикови изследвания в Пиринския край, организирани от Етнографския институт, завършили с колективен сборник за песенния му фолклор. Прави първите методически и практически опити за очертаване работата на студентите с фолклор „на терен“, т.е. на място, в селищата, при извора на фолклора. Христоматийни текстове от всички тематични групи и жанрове, с приложение с „календарни народни празници“, речник, библиография, бележки. Българският фолклор в локално регионалното му разнообразие – с монография на СУ „Климент Охридски“ (1992 г.). Тази монография разглежда въпроси, свързани с теория, методи и резултати при събиране и изследване на фолклора. Сборник от легенди и предания „Юнаци, още комити“, издаден през 1993 в София, и предназначен за масовия читател, но към него се насочват творци и изследователи на неприказна проза. „Виждания за фолклора“. Благоевград, 1994, (1996), с насоченост към студентската аудитория за подготовка на бъдещи филолози, историци, педагози, културолози, широк кръг ценители на фолклора. „Български фолклор. Творби и очерци“, Благоевград, 1999. Тук българският фолклор е представен, като цялостна система в етнокултурното развитие, с дялове, тематични ядра, цикли и мотиви. Увод във фолклористиката. Благоевград, 2000. Явява се първи труд в тази проблематика. Песните за Илинден-Преображение 1903 г. в „Запали се планината“, Благоевград, 2003. През 2009 год. издава „Народни песни за борбата“ и „Български фолклор. Погялба и размисли“, в УИ на СУ „Климент Охридски“ – София. „Село Капатово. Светла гиря в народното творчество (етнокултура и фолклор)“ – Благоевград. Като един от радетелите, популяризаторите и дейците на световно известния Ансамбъл „Пирин“, проф. Костадин Динчев създава юбилейна монография – „60 години „ПИРИН ПЕЕ“, „БОН“ – Благоевград. Неговото участие във многолетни фестивали, като „Малешевото пее и танцува“ се оценява като „вдъхновител и творец, със значителен дял в утвърждаването на фестивала на национална и

международна сцена. Много години проф. Динчев публикува в Семинара по Балканистика – „Балканистичен форум“, на който е съосновател с Проф. Илия Конев и колектив. Неговото дейно участие в наши и международни семинари, кръгли маси, е с включени негови доклади в голям брой тематични сборници, като: „Балканът и морето“, „Банско – книжовен център“ (с редколегия проф. Илия Конев и др.) темата му „Банско и българската фолклорна култура“; „Бесарабските българи – история и съвременност“, съдържа темата му „Бесарабие – История и фолклор, като народна памет“; „Българската народна култура в Таврия“, като част от изследванията на „Българите в Северното причерноморие“; „Братя Миладинови и българската култура“, съдържа отделен доклад, „Братя Миладинови и българската фолклорна култура“, Участие в сборник „Българска народна поезия и проза“ с предговор и редакция от акад. Петър Динев, в раздела „Хайдушки песни“, участва с две записани от него песни-кукушка „Защо бре, Гоце, чешка не допиваш“, а другата „Българска пушка как пука“ и още много други впечатляващи негови участия в университетски издания във Велико Търново, Шумен, Пловдив, Благоевград, както и в годишници на музеите в Югозападна България. Тези негови забележителни участия в наши и международни форуми са описани и систематизирани в „Биобиблиография“, изготвена от горецитирания колектив към РБ „Димитър Талев“ – Благоевград. Въпреки че се пенсионира през 2004 г., Почетният професор Костагин Динчев, продължава да публикува своите размисли, да „щрихира“ житейския път и творчеството на изявени поети и рецензира специализирани научни трудове на впечатляващи негови последователи. За своята народополезна дейност проф. Костагин Динчев е награждаван с многобройни отличия, златен медал за активно участие на Събора „ПИРИН ПЕЕ“, съпричастност към Читалищната дейност, юбилейни награди. Почетен гражданин е на Благоевград, по повод неговата 80 годишнина и големи заслуги за развитието на Благоевград и общината. През м. май, 2009 год. е награден с орден „Стара планина“ – втора степен, за изключително големи заслуги към Република България, в областта на културата. На 20 юни, т.г. неговият 90-ти рожден ден е отбелязан тържествено в Зала „Изкуство“ на РБ „Димитър Талев“ – Благоевград. По същото време, в Столична Библиотека, Списание „Пламяк“, имаше тържествен 100 годишен юбилей, организиран съвместно със СБП.

Като дългогодишен сътрудник на списание „Пламяк“, бях на 100-годишнината на любимото списание в гр. София, и бях сигурна, че като „инженер-мостовак“ по професия, ще мога да свържа двата юбилея, в едно „Тържество на духа“. И това се случи на 9-тия ден, след 90-тата годишнина на проф. Костагин Динчев. На 29 юни, след една литературна среща в РБ „Димитър Талев“ – Благоевград, денят беше горещ, но трябваше да прекося по диагонал централния площад „Георги Измирлиев-Македончето“ и да потърся професора в дома му, намиращ се в най-високия блок в града ни. Самият той живееше на 16-тия етаж – в едно, макар и малко жилищно пространство – но панорамата, която се откриваше, беше внушителна! И тук, на „високото“, сред грижливо подгредени до тавана вестници, списания на последната етажна площадка, очаквах да

се появи той, закрил с високия си ръст рамката на вратата... Докато чаках, направих едно бързо сравнение: главният редактор на списание „Пламък“, големият поет Георги Константинов, също всеки ден поглежда Столицата от 16-тия етаж. Срещата ни с професора беше усмихната и весела. Предадох поздравленията на големия поет Георги Константинов, главен редактор на столетното списание „ПЛАМЪК“ за достигнатия от него 90-годишен юбилей и проф. Костагин Динчев се просълзи!... И тогава, вдъхновен от поздрава, ароматния чай и общуването в отсрещното кафе, направи най-лаконичната и точна оценка за любимия поет: „Той – Георги Константинов – виртуозно владее ИЗКАЗА! При него всичко си излиза естествено – това ме е впечатлявало. Някои се мъчат над римата, ритъма как да нагоят... при него е друго. Аз го наблюдавам това, въпреки, че се въздържам да правя литературни оценки, защото съм фолклорист, призванието ми е там, но аз съм филолог по образование, преподавал съм „Теория на литературата“, обичам истинската поезия.“

Дълго продължи нашият разговор – за съвременната ни литература, за детския фолклор, за литературата за деца. Сигурно някой ден ще представя на читателите целия наш чудесен разговор, предвиждам вече и заглавие: „МОНОЛОГ НА 90-ГОДИШНИЯ ЮБИЛЯР“. Сега ще завърша с последните му в този разговор думи, в които ставаше въпрос и за детската литература: „Казвах на студентите: „Внимавайте с децата – с усмивка и игра! Шегувайте се с тях, пийте: ...Защо авторът го е казал по този начин? Не можеше ли по друг? Да разбудите техния интерес, все едно играете на криеница с тях, постепенно им разкривате цялата същност на литературата... То не може така – на един път!... Нали в Изкуството се казва МЯРКА! То и в Живота трябва да има Мярка!“ Какъв по-добър завършек на този Монолог на 90-годишния юбилей! Нека пожелаем на големия литературен изследовател и възрожденец по душа дълголетно здраве и нови творчески вдъхновения!

Галина Рулева
ИЗ ДЕБРИТЕ
НА САМОПОЗНАНИЕТО:
„Хоризонти на диалога“
от Спартак Паскалевски

**Многообразие от събития и имена,
позиционирани в различни жанрове**

В новата си книга „Хоризонти на диалога“ (том XI от поредицата „Диалог и духовност“, София 2024) художникът и изкуствоведът проф. Спартак Паскалевски се връща назад във времето... отпреди повече от половин век, за да стигне до най-нови събития в артистичната си кариера на художник.

Авторът ни среща с хора и събития, които са се врязали в паметта му и за добро или лошо са оставили следа както в битието му на художник, така и на изкуствовед, обречен на науката в търсене на житейските истини. Познаваме или не, но значими поради факта, че държат наелектризирана творческата му енергия и той е готов на всяко изпречило се предизвикателство да отговори с реализиран творчески акт.

Картината на глобалния свят, в който живеем, съвсем не изглежда като свят на диалога. Дистанциране от диалогичността в общество, затъващо в омаята на самодостатъчност, безхаберие и липса на усет за обществена отговорност. Доминира чувството за неразбиране към всичко, което застрашава диалогичността, дори само като красиво пожелание.

Книгата с нейните 564 страници трябва да се чете бавно, с наслаждение и достатъчно време за размисъл. Тя е не само „автопортрет“ на автора, но и портрет на времето – повече от половин век отгаденост на работа и състезание със самия себе си. В епоха на конкуренция, рекламиране на арт изяви и творческо писане, собственото аз е атрактивно режисирано в нарастващото сменяне на приоритети като пореден и „последен писък на модата“.

„Изкуството като мисия“ е гледната точка на автора – експериментатор, неспокоен дух, непокорен и неподатлив на обстоятелства и житейски грижи. В арт пространството Спартак Паскалевски прави своята лична изповед – в търсене на недостижими хоризонти, в създаване на кръг от съмишленици.

В неговия обстоен, почти педантичен разказ за прохождането му в изкуството, мнозина от поколението на 70-те ще се върнат към позабравени имена и реалности, оставили неизличим отпечатък в творческата

му съжба. Книгата е разделена на 10 глави със самостоятелни наименования като „Хоризонти на началото“ (с 12 подзаглавия), „Симпозиуми на неизвестното“ (с 6 подзаглавия), следват „Светлината на свога“, „Опит и истина“ (с 16 подзаглавия, в които част от текстовете биха могли да бъдат и самостоятелни творчески портрети), „Ателието – мечта и реалност“, „Признанието“, „Студии“, „Диалози на истината“, „В изследване на неизвестното“, „Метаморфози и пародии“...

Защо обаче към заглавието на книгата той добавя – „хронотопи и пневматологии“, в какво се изразява тайното послание на това необичайно подзаглавие, как е конструирана книгата. Според него има два концептуални момента, свързани с понятията – за хоризонт (или граница) и за диалог. Диалогът може да бъде различен – вътрешен и самостоятелен, с общност и в широк мащаб. Чрез него художникът разговаря със света за творчеството си. Макар тези философски понятия да са известни в единствено число, тук са осмислени в множествено число и са фокусирани в понятието „среща“. Идеята на автора е, че личността от началото на пътя се формира в срещите си с хората и този процес продължава в самия път.

Изграждането на книгата е подчинено на схема, в която от едната страна са време и място – горе и долу, а от другата страна са индивидуалностите, субектите. В горния край стои истината, а в долния – опита. В основата е опитът, където се отговаря на понятието „как“. Камо опитът също се развива във времето.

Има два пътя – един житейски път – като състояние на време и пространство, а другият е духовният път. Тези два пътя се кръстосват и при взаимодействието си променят опита, променят и истината. Тази схема определя конструкцията на книгата. Нещо характерно в нея са безценните срещи и влиянието на забележителни творчески личности. Интерес представлява времето в Художествената гимназия и влиянието на първите истински учители.

В Академията попада в бленувания свят на майсторите на четката и веднага е впечатлен от личности като Илия Петров, Ненко Балкански, Марко Бехар, Веселин Стайков, Венета Иванова и други – един предълъг списък от имена и събития, които ще го съпътстват в професионалния му живот. Камо междувременно се интересува от музика и композиционни проблеми в исторически и актуален аспект. Регят се изложба подир изложба у нас и в чужбина, различни местообиталища по националните ни обекти от онова време, участие в научни конференции на БАН, специализации, преподавателска работа в Италианския лицей, куриози на „приемане и неприемане“ – един след друг и трусове всякакви в турбулентните времена на „демократичните промени“.

Още в първа глава има огромно количество подзаглавия и „съпътстващи“ заглавия, а в следващите глави богатството от впечатления, преживявания и оценки на събития и хора продължава в задъхващ се ритъм и читателят очаква да узнае за следващите събития. Те са свързани с инициативи на Института по балканистика, работа в Преслав и Шумен, Италия, Германия и множество участия на форуми и срещи в Европа.

Интригуващ е интересът му към научната сфера на петте знания или т. нар. „пентегносис“, застъпени от интересни личности в Шуменския университет с приноси в науката – проф. Томьо Томев, археологът Павел Георгиев, проф. Христо Трендафилов, архимандрит Павел, доц. Румен Ваташки (историк и публицист, завършил Богословския факултет на СУ). Те са неформална общност, която се дистанцира от наложения процес на корозия на образованието. Всеки от тях е нещо като „интелектуален емигрант“ във време, когато университетът е доведен до окаяно състояние да легитимира имитативни професори и привидно иновативни програми.

Но пространството на „ателието“ – като мечта и реалност дава опорните точки за „усъвършенстване на художествените умения и лаборатория за експерименти и... лечебница от илюзии“. Там е ковачницата, там хвърчат искрите на въображението, там се пресява зърното от плявата, важното от неважното и витае атмосферата на изповедалня. Там се раждат размисли по темата „при-знания“.

В тази част на книгата са отделени интересни страници и за „харизматичния маестро Йордан Камджалов“, гостигащ чрез музиката до разтърсващо музикално въздействие на истински космически вибрации. Друг сценичен персонаж е нестандартният актьор и режисьор Лимайк Топчи, извървял пътя от Родопите до театъра в Манхайм, с когото си говорят за приятелството, доверието и човека като загадка.

След главата *Диалози на истината* темата продължава с разговори и размисли на творци, поели по собствени пътища на творческа реализация..., търсеци истината... И някак неусетно из дебрите на незавършените диалози привлича заглавието „В изследване на неизвестното“.

Който каквито и разнопосочни възгледи да има за изкуството, ценността на „Хоризонти на диалога“ е в смелостта на автора Паскалевски да очертава периметъра на творческите си и научни интереси – такива, каквито е следвал според вътрешното си усещане и отгаденост. Но – в написаното дотук все още не е казано всичко.

Втората част на неговите творчески откровения предстои... и това, което можем да очакваме е „отместване на хоризонта“ – път, все по-далечен за необятността на мисълта. В мотото на „Хоризонти на диалога“ Спартак Паскалевски отправя предизвикателство към читателите – съучастници:

*„Малкото, което имам, ми стига, многото,
което притежавам, принадлежи на всички“...*

Рони Райк (Радослав Райков)

ГУРМЕ МАРШРУТИ

Откъс от бъдещата книга

„Шест континента и един бележник“

Сиренето върви най-добре с чаша вино и красиво момиче

Очаквах всичко друго, но не и: „Внимавай да не събудиш прилепите!“ Всъщност, когато си в пещера, какво друго може да очакваш? Проблемът бе, че се намирах там заедно с Ноеми, която с нагянат на главата челник си проправяше път напред, а аз я следвах по петите. Но когато до слуха ми долетя предупреждението за прилепите, изведнъж започнах да чувам как стоиците им тела потръпват в съня си и трият кожените си крила едно в друго. Ала най-после пристигнахме. Ноеми извади ключ, отвори една мокра от конденза ръждясала врата и се озовахме в ниша на пещерата, запълнена догоре с метални рафтове, на които стоицици пихи сирене бавно, но сигурно се покриваха със синя плесен. „Ето ги моите бебчета“, каза тя и ласкаво прокара ръка по една от тях. „Искаш ли да опиташ?“

Да, със сигурност, а сега вече може ли да се махаме оттук?

Намирах се в Северна Испания и докато другите си почистваха и препукаха около басейна на хотела, аз реших да използвам двата свободни от екскурзии дни да посетя някои мандри в региона, привлечен от местния лайтмотив „Земя на сиренето“. А аз по всички стандарти съм любител на мухлясалия деликатес. И не само на мухлясалия, а на всички, които не мога да открия в нашите магазини, направени по чудни рецепти, гразнели преситените от всякакви усещания вкусови рецептори на древните римляни, изкушаващи небцето и днес, остри, ароматни, с наситено уханье и интензивен вкус или леки, приятни, с фин гъх и кремообразна текстура, най-вече деликатните, с нежен привкус на гетелина и момина сълза.

Така се оказах в онази пещера, пълна с прилепи и още нещо – съкровището на Астурия – сиренето „Кабралес“, наречено така на едноименния град, където е било произведено за пръв път. Тук, в Северна Испания, светът е вертикален: склоновете на планините се спускат отвесно надолу, в които са прорязани пътища, широки колкото конски косъм, а колите рязко свиват ту вляво, ту вдясно, защото завоите започват от 90 градуса, стага овце невъзмутимо пресичат шосето, изникващи като че ли от нищото и потъващи отново в нищото, а горди кози са застанали на невероятни места, сякаш увиснали във въздуха, някои дори само

на задните си крака, за да достигнат вкусните фиганки; какофония от чанове оглася околността и редки слънчеви лъчи пробиват облаците, за да стоплят тази високопланинска земя.

Високата Северна Испания цялата е насечена от пещери и тунели, които от преди новата ера служат за най-различни цели – от скривалища до изби, но в последните 500 години са съчетали функционалността си с още една дейност – в тях зрее и сирене. Десетките видове и марки в Испания се контролират от Министерството на икономиката чрез „гарантирано название за произход“, познато и у нас, известно тук като D. O. Според предписанията, за да може едно синьо сирене да се нарече „Кабралес“, то трябва да престои в пещера минимум 2 месеца. Проблемът е, че произведеното незнайно как и от какво мляко сирене се нарежда в лаборатории, където се имитират пещерни условия и след 40 дни се пуска на пазара. То също носи името „Кабралес“. Затова от „Кабралес“ до „Кабралес“ има голяма разлика!

Най-сетне опитах вида „Хосе Антонио Гарсия“ пред вратата на дома на Ноими, наречено така на мъжа ѝ. То бе по-сухо и по-солено от традиционното „Кабралес“, но „тук всеки произвежда свое собствено сирене, така че това няма къде другя да го опиташ“. Честно казано не държах особено; все още не можех да се отърся от гледката на прилепите, помалките от които имах чувството, че могат да се промъкнат през ажурната метална врата, която не бе плътна (гали прилепите ягат сирене изобщо?), така че прогължихме да търсим по-примамливи предложения.

И докато обикаляхме съседните села, научихме за фермер, който отказвал да приеме съвременните методи и продължавал да прави сиренето си ръчно по традиционния начин. В хода на „разследването си“ установихме, че това е Розита – очарователна 70-годишна баба, която чула, че я търсим и изпратила съседа си да ни намери. Тя ни посрещна на прага по изцапана престилка на цветчета и веднага ни вкара в обширния двор на каменната си къща.

„Може да познаеш колко дълго един човек живее тук по начина, по който прави сирене“, подхвърли тя, която от 60 години е в бизнеса. Но вече не е. С типичната си селска прямота и бърливост Розита започна да ми разказва как дошъл „някакъв с една тетрадка и взе да пише. Викам му: „Момче, спри да пишеш и ми се махай от главата.“ А той: „Правила трябва, бабо, правила, нови, европейски, иначе ще ти забраня да правиш сирене.“ А аз му отвърщам: „Никой не може да ми забрани да правя сирене, от 60 години го правя, никой. Да се махаш от имота ми“ и насъсках кучето срещу него. Е, той си отиде и сега не мога да го продавам на пазара... но пак си го правя...“ Тя произвежда само по около 200 пети на година, които вече раздава единствено на приятели и роднини. Така, за един кратък момент, и аз се оказах сред вътрешния ѝ кръг от роднини. Нейното сирене не е „Кабралес“ или поне не можем да го наречем така, защото не спазва D. O. Всъщност то няма и име. Известно е просто като сиренето на Розита. „Всички го харесват. И ти ще го харесааш. Ела“.

Онова, което опитах на масата в кухнята ѝ, беше остро, сухо, приятно ронеща се комбинация от краве и козе мляко с лек привкус на сол и

трева. И на много работа. Съпротивлявайки се на съвременните методи и продължавайки да прави сиренето си така, както майка ѝ и баба ѝ, тя доу животните си на ръка. След това излива млякото във форми и обтрива всяка една със сол, обръщайки я ежедневно, за да е сигурна, че пухите ѝ ще узреят равномерно.

Този изолиран край на Испания, вдаващ се в Бискайския залив, е родил стотици, ако не и хиляди, мандраджии, които продължават традицията да отглеждат млекодайни породи и да оставят сиренето си да зрее при естествени условия, без след това да го пастъоризират и т.н. Крайният продукт се оказва по-груб в сравнение с нежните френски сирена, които докосват небцето като целувката на французойка, но за сметка на това пък тук всяка пита е толкова характерна, колкото и производителят ѝ. Сирената на Северна Испания сякаш отразяват като в огледало хората и природата ѝ – остри, с плътна консистенция, наситен вкус и интензивен аромат.

Докаато Розита ми разказваше за перипетиите си, аз изяхох почти четвърт пита, само за да установя, че сиренето ѝ е толкова сухо, че езикът ми е залепнал за небцето. Тя предложи да го отлепя с чаша домашно приготвен сайдер, който се оказа перфектната комбинация между солено и кисело, безименното сирене на Розита и ферментирания сок от ябълки.

Да се пътува от село на село в Северна Испания означава да се озовеш в един постоянен сайдерово-сиренен фестивал. Всяка общност показва своята продукция, убедена, че нейната е по-добра от останалите. Но колкото по на север отивахме, толкова по-често се сблъсках с въпроса „Какво мислиш за „Кабралес“? По-добро ли е от нашето сирене?“. Предполагам, че честният отговор би бил „Да“, но правилният отговор е „Не“. Защото вече навлизахме в страната на баските, а както е известно, баските са нещо като баварците в Германия. Баварците не са точно немци и баските не са точно испанци (ще ви гледат много лошо, ако кажете на някой местен, че е испанец). Баските твърдят, че испанците не могат да правят сирене и на втория ден от моята обиколка поехме именно към Еускади (както самите те наричат своята страна – автономна област в Северна Испания от 1979 г.).

Първото, което ми направи впечатление тук бе, че всички коли от региона имаха на бронята си залепен стикер – малка, пухкава овца, която е и символ на областта. Това звучеше обнадеждаващо. По своему обнадеждаващо звучеше и „Тук няма да намериш ни един, който да харесва „Кабралес“. Това ми заяви Арги, който заедно със своето семейство прави сирене вече близо век. Като повечето баски той произвежда „Игуазабал“ – твърдо сирене от овче мляко с комплексен вкус и силен аромат на трева и земя. Но подобно на хилядите видове „Кабралес“, така и тук има стотици малки семейни стопанства, които произвеждат своя собствена версия на „Игуазабал“.

Докаато Арги се чудеше дали да си губи времето с мен, още един турист, или не, нещо в погледа му просветна и рече, че дори и той да не заслужава доверие, то неговите овце са напълно достойни. Очевидно това беше ключовото изказване, с което проверяваше доколко поредният,

застанал на прага му, проявява интерес към онова, с което са занимава. И когато отвърнах, че разполагам с цял ден, за да ги видя, той почти ме метна на пикапа си и полетя по смъртоносно стръмен и тесен планински път, който ни изведе над облаците в прекрасните снопове ярка слънчева светлина. Овчарското коли скочи от багажника отзад и подгони овцете, които кротко пасяха по обсипаните с цветя и тучна зелена трева дълбоки долини. Стадото му беше маркирано в синьо и Бат почти веднага ги събра пред господаря си. Стояхме на превала, заобиколени от назъбени върхове, извисяващи се от земята като перките на акули и вдишвахме от прозрачния като изворна вода въздух.

„Големите ферми не могат да произвеждат сирене така, както ние. Техните животни ягат само фураж, гържат ги в ограничени пространства, стресирани са и затова млякото им не струва. А виж моите овце“ и той описа широк кръг с ръката си. „Пуснати са на свободна паша, ходят, където си поискат, ягат само трева, а зимата ги храним единствено със сено. Е-е, само Бат от време на време ги стресира, но то е колкото да им повиши имунитета“, намига ми Аргу дяволито. „През лятото се крият на сянка под гърветата, а голу, на гъното на годината, минава поток. Общо взето те си живеят по-добре, отколкото аз. Тук казваме, че фермерите обичат овцете повече от жените си“ повдига той вежда многозначително, показвайки ми, че може би не е съвсем така, макар и да има известна доза истина в думите му. „Поне едно е сигурно – те разполагат с по-хубава гледка, отколкото аз от хола си.“

Кучето скочи обратно в тойотата и ние се понесохме обратно надолу, за да опитахме неговата гордост – оранжев „Игуазабал“. Още го режеше, когато започна да ме подканя: „Е, какво ще кажеш?“ И действително, неговият вариант на „Игуазабал“ беше по-твърд, със силен аромат, но с деликатен, нежен привкус на детелина. „Виждаш ли, казах ти – остави овцете щастливи и те ще те дарят с щастливо мляко. От него може да произведеш всичко – дори и злато, защото за нас нашите овце са златни.“

Излязохме на двора с по едно триъгълно парче в ръка, облегнахме се на каменната ограда, направена от големи плоски камъни и изведнъж Аргу ми довери: „Това сирене върви най-добре с чаша вино и красиво момиче.“ А после ме погледна малко особено и добави: „Вино имам. но да не си погледнал гъщеря ми“ и се скри в къщата за бутилка домашно приготвен еликсир.

Нидерландия – кухня с тропически привкус

Когато си поръчвате нещо типично холандско, вие всъщност си поръчвате история

Амстердам е малък град. От каналите до историческите му забележителности, той може да се обходи пеша, с колело или лодка за един ден. Бурната му 800-годишна история не му пречи да е спокоен, чист, красив и романтичен. Въпреки това не му липсват предимствата на големия град: богата култура, множество музеи, необуздан нощен живот, многобройни кафенета, забавения, ресторанти.

Най-добротото време да посетите столицата на Нидерландия е лятото, ако искате да разгледате историческите ѝ забележителности или есента, ако искате да направите кулинарна обиколка на града. Защото националната холандска кухня е свързана с достиженията ѝ отвъд Стария континент, с нови хоризонти, нови вкусове, нови аромати, нови преживявания... За да ги опитам една есен посетих за втори път Амстердам, този път с перфектния гид – приятелката ми Виктория, която има доста холандска кръв по майчина линия. И макар че учи холандски, той ѝ се удаде завидно бързо (защо ли). А когато хората чуят някой да говори родния им език, който не е от групата на популярните четири, бързо се настройват положително. Така още първия ден, след като пристигнахме, се отправихме към центъра и случайно попаднахме в Квартала на червените фенери, при което Виктория ме ръга в ребрата по време на целия път, а аз ѝ обяснявам, че това е една от най-големите туристически атракции на Амстердам. Самият квартал съществува още от XIV в. Тогава тук са били разположени фабрики за дестилация. Започнала активна търговия по море с останалия свят и се появили много богати моряци и търговци, покрай които съвсем естествено започнали да се навъртат и гаме с не готам благопристойно поведение. Четиристотин години по-късно, през 2000 г., Холандия официално узаконява проституцията.

Най-накрая Виктория реши да се гържи като холандка и ме остави да зяпам по вятрините колкото си искам. След като ме изведнъж свършиха и ѝ споделих, че в края на краищата не съм видял нищо по-хубаво от нея, тя ме загърпа към ресторанта, който ѝ бяха препоръчали. Помещаваше се в стара, масивна сграда от червени тухли, издигната през XVII в. Маси от тъмно дърво, стени с рисувани флорални мотиви, дебели, бели покривки, на които бяха наредени шест прибора. Вдигнах поглед, а Виктория ме убедоми, че тук сервират традиционни нидерландски гозби и ми даде менюто на холандски... много смешно. В крайна сметка поръчахме боркоол – пюре от картофи със зеле и нагеница, като тук акцентът пада върху картофите, защото макар да фигурират в много европейски кухни, те са донесени на Стария континент от испанците през XVI в. Но изминават още 100 години преди да се превърнат в традиционна за Европа храна. И това става тук, в Нидерландия. Причината за успеха им е проста: те са госта хранителни и смесени с вода стават перфектна основа за вегетариански ястия или като гарнитура на задушено. Освен това картофът е уникален зеленчук, защото може да се вари, пече, пържи, мачка и сервира като пюре. След един тежък ден покрай дигите в блатата, какво му трябва на човек? Една бърза и питателна вечеря, която да го засити. А чрез картофа, комбиниран и с груги зеленчуци, можеш да приготвиш наистина питателна вечеря, която да не остави гладен никого. „Старата холандска кухня е фермерска, проста, бърза, здравословна – храна, която ти дава сили да работиш цял ден. Ето – картофи, зеленчуци и парчета месо. Но пък от тях могат да се постигнат безброй различни вкусове.“, рече гордо Виктория и аз я изгледах с половин око. „Едва по-късно започнали да използват картофите и като предястие, както и да ги пържат в мас.“ До XX в., когато се ражда чипсът. Изобщо картофите се оказват един изключителен продукт с многобройни приложения.

Докато се наслаждавахме на боркоола, усетих, че в зелето има и кашу, а пюрето е поръсено с индийско орехче. И това не е пропуск в кухнята на ресторанта или неволно пътуване във времето. През Средновековието една от малкото европейски погравки, достъпни за всички, била горчицата. Затова и боркоолът понякога се сервира със супена лъжица горчица отстрани. Но по-често с индийско орехче. Защото наред с Великобритания, Испания и Португалия, Нидерландия е сред водещите държави в света по време на Великите географски открития. По тази причина голяма част от нейната кухня е повлияна от Изтока. Днешната ѝ „националност“ се изгражда на базата на презокеанската ѝ търговия и донесените от колоничните продукти, затова когато си поръчвате нещо типично холандско, вие всъщност си поръчвате история!

Холандците първи започват широкомащабна търговия с погравки. Създаването на Остиндийската компания в Индонезия, първото международно дружество в света, донеся в страната десетки непознати ядки и погравки, като напр. кашуто и индийското орехче, което, както знаем, се свързва перфектно с картофите или пюрето. Те донесят и кафето, което щяхме да опитахме по-късно, и тютюна, който щяхме да запалим още по-късно в друго заведение, но преди всичко решихме да си отгъхнем от тежкия боркоол с по една бира. „Хайнекен“ и „Амстел“ са сред най-известните марки в Нидерландия, но в Амстердам има и по-екзотични бири, които са пили преди стотици години. Една от тях е ейлът „Афлигем“. Ейл е тип бира, която ферментира при по-високи температури (15-25°C) с използване на пивни дрожди за висока ферментация. Дрождите карат пивната мъст да ферментира бързо и ѝ придават сладък, плодов вкус. Напитката носи името на едноименното абатство, което я вари още от 1574 г. Лицензът ѝ все още принадлежи на монасите от Афлигем, макар че самата пивоварна е собственост на „Хайнекен“. Поради тази причина се получава един странен парадокс, който господства вече векове наред: само упълномощени от управата на органа заведения могат да продават тази бира ексклузивно, независимо какво казва мениджърският състав на бранда. Затова повечето хора днес в Амстердам си пият просто Амстел или Хайнекен, които са много по-достъпни.

Но много бира отива и с друга традиционна за холандците храна – осолената херинга, която се продава в специални павилиони, обикновено с накълцан лук и кисела краставица. Магазинчето беше пълно с всякакъв вид риба – от херинга до змиорки. И често, с покупките за вкъщи, хората си взимаха в картонена чинийка Маринована херинга с туршия. Другаде видяхме да поставят Мариновата херинга върху филийка хляб, поръсена със ситно нарязан лук и парченце кисела краставица на върха – нещо като сандвич с херинга. И тъй като откъм морето духаше студен вятър, а чайките пикираха над главите ни в опит да ни отмъкнат обяда, ние се насочихме към вътрешността на града и минахме покрай бутик за сирене. В него се беше събрала туристическа група, а една дама тъкмо ръкомахаше ентусиазирано, сочейки различните питу кашкавал. Хвърляйки празните тарелки в кошчето пред нас, решихме да влезем и ние, да се постоплим малко. Групата се оказа руска, така че докато се мотаехме между рафтовете, разбрахме как се е появило холандското сирене.

„Нидерландия е гържава с развита животновъдна индустрия. По отволюваните от морето територии в началото се е засаждала трева, която да изгърпа останалата под земята вода. Тя давала паша на хиляди крави. А добитото от тях мляко трябвало да се запазва по някакъв начин. Така холандците започнали да произвеждат сирене и масло в количества, рязко надвишаващи собствените им нужди. Ето тук са най-известните: Гауга и Едам. Първите са с жълтата восъчна кора, вторите – с червената.“ След което групата се насочи за дегустация към вътрешността на магазина, а там изникна местна девойка, облечена в традиционните за средновековна Нидерландия одежди и островърхата бяла шапка на главата. Тя посочи питеите за себе си и започна да обяснява, че восъчната им кора всъщност не е типична за холандското сирене. „У нас то се предлага без восъчно покритие, освен през туристическия сезон. Восъчното покритие осигурява допълнителна защита на питеите, предназначени за износ.“ Тя взе ножа за сирене, погребен на белачка и започна да стърже малки люспи върху синя порцеланова чиния. „Сиренето гауга, на нидерландски Goudse kaas, било произведено за първи път в град Гауга, откъдето идва и името му. Първото му документирано споменаване датира още от 1184 г. Това го прави едно от най-старите видове сирена.“

Звънчето на вратата оповести, че в магазина са влезли и групи самостоятелни туристи, които, като видяха дегустацията, най-безсрамно ѝ се нахвърлиха. Ние решихме, че в такъв случай също можем да се включим в купона. Накрая се оказа, че резени гауга и едамер си купихме само ние и англичаните.

Момичето взе друга пита, с яркочервена восъчна кора и заяви: „А това е Едамер. Може да го познаете по червената восъчна кора, макар че има питеи и с жълта, а черната означава, че сиренето е зряло поне 17 седмици.“ Тя отстрани твърдата обвивка с погребен на трион нож и започна да чегърта малки парченца от вътрешността. „Едамер получава наименованието си от името на пристанищния град Едам, откъдето било изнасяно за Франция и Испания още през XIV век. Това холандско сирене бързо станало много популярно поради неговата издръжливост и възможност за продължително пътуване.“ Тя вдигна поглед и огледа групата. „В миналото сиренето се е правело в специални гървени форми. Тези гървени форми често били ползвани като шлемове от местното население по време на войни и бунтове. Благодарение на този факт холандците били наричани от своите противници „сиреняви глави“.

Опитахме от сиренето, което имаше леко орехов вкус. Виктория ми обясни, че за най-добро се смятало сиренето, зряло около година и половина, затова когато руснаците напуснаха магазина, без да купят нищо, се консултирахме с момичето за щанда и докато Виктория си упражняваше холандския, аз опитах още няколко пъти гаугата и едамера. Англичаните използваха случая, че в момента има човек, говорещ нидерландски, да се допитат и те кое е най-доброто за тях.

Напуснахме магазина с по две мини-питеи и се насочихме към Държавния музей Рейксмузеум, една от най-посещаваните забележителности в холандската столица. Но за добър или лош късмет, един от трите „фили-

ала“ на Червените фенери се оказа именно в уличките край музея. „Утре отивам на опознавателен тур – отсеке Виктория, – да знам откъде да минаваме занаят.“ „Мога ли гойда с тебе?“, погледнах я аз като плюшен заек на стрелбище. „Я си стой в хотела“, бутна ме тя по рамото през смях и потънахме в дебрите на Рембранд, Вермер, Халс и Златния век на нидерландската живопис.

Тролската кухня на викингите

Слънцето танцуваше весела полка със сенките върху горската пътека, хванати ръка за ръка, звънливи птици трели изпълваха въздуха, червените гървени къщички с бели врати и прозорци осейваха изумруденозелените ливади, покрити с тучна трева, издигащи се над сияйното Северно море – а там, вдясно, под гърветата, зърнахме разтворена сгъваема маса, постлана с раурана на червени карета покривка, огъваща се под пиршеството на шведската кухня, което ни очакваше.

Сякаш се намирахме в някаква кулинарна приказка, а всъщност бяхме в Сконе, житницата на Швеция, на кулинарен тур из националния парк Кулаберг, за да видим какви гастрономически изкушения може да ни предложи Южна Швеция.

„Повечето от храната в Швеция идва от Сконе“, каза Ингрид Гунарсон, нашата домакиня, гюг и водач едновременно, докато разглеждаме наредените буркани и чинии на масата. „Това е най-богатият в земеделско отношение регион. Но да не забравяме и морето“, допълни тя и ни сервира пържена херинга, маринована преди това в мляко, копър и атика (силен бял оцет).

Идеята за кулинарни обиколки дошла на семейство Гунарсон след като се върнали от посещение при гъщеря си в Австралия, където били на „аборигенски кулинарен тур“ в пуцинака. Двамата със съпруга ѝ Съорен решили да направят същото и в родината си и след като поговорили с местните фермери, организирали тура. Съорен търчи напред да урежда пикниците и храната по маршрута, а Ингрид развежда гостите, разказвайки им митове и легенди за викинги и тролове, обитаващи местата, през които минаваме, където храната се отглежда на не повече от 5 км. от пътеката. Така през първия ден се отбиваме до Ролф, който произвежда ръжен хляб със сладникав послевкус, после до Петерсон, който отглежда повече от 20 вида картофи и е подел кампания за съхраняване на старите сортове, опитваме чай от коприва при Нистрьом, замезваме със сушените на въздух шунки и салами на Ингемар (единственият в Сконе, който ги прави), в очарователното крайбрежно градче Моле хапваме сурова херинга с домашно приготвено сирене и крем фреш при Алварсон, и постепенно попадаме в една скандинавска приказка, изпълнена с изкушаващи аромати, съблазнителни деликатеси и пленителни вкусове, която не ни се иска да свършва. Комбинацията от храна, фолклор и впечатляващи пейзажи, сред които са разположени изненадите за небцето по фермерски думове под шарени сенки на столетни буки или по масите за пикник, разтворени до

ромолящи поточета, е нещо омайно, от което не искаш да се откъснеш ни най-малко и за наше щастие белите нощи угължаваха удоволствието. Но на юг слънцето също отива да спи, макар и само за няколко часа, а пък шведите, независимо от времето, не пропускат своята фишка – следобедното време за кафе със сладкиш, нещо като чая с кейк в 5 ч. следобед в Англия. Водени от Ингрид, ние също не го пропускаме и го прекарахме в оригиналната, артистично наредена градина на художниците Леонард и Лила, където пробвахме местния специалитет спидекага или иначе казано – кейк с целувки, който се прави във формата на кула и при сватбени церемонии може да достигне внушителни размери, благодарение на твърдостта на целувките и „слепващото“ вещество вътре в тях – белтъкът.

На следващия ден гурме обиколката продължи с едно отклонение по новооткритата 70-километрова пътека Кулалеген, която прегръща целия полуостров Кулахалвон, част от 1000-километровия Сконелеген – живописен пешеходен маршрут, който прекосява широки, студени плажове, пълзи по ръба на отвесни скали, минава през колонии тюлени, излезнали се на брега и продължава покрай малки, затиснати от мъглата и северния вятър, почти откъснати през по-голямата част от годината от останалия свят, малки, крайморски селца, чийто жители се радват да видят посетители през лятото. По пътеката са построени хотели и открити къмпинги, както и магазини, кафенета и ресторанти за подкрепа на туристите.

Пътеката започва от Хелсинбори, малко, заспало градче, в което русите коси на жителките му се веят от силния вятър, духащ откъм брега и затова ние бързо се завираме в новооткритата микрореповарна „Хелсинбори Бриггерий“. В дегустационната зала опитваме летният ейл, който тук подправят с бъз (няколко години по-късно подобни бири вече можем да пием и у нас) и тъй като в Хелсинбори вятърът е постоянен, той изобщо не попречи на организирането на фермерския пазар, който се откри в старите конюшни – всичко, което суровата северна земя може да роди, зрееше в касетките, наредени в отделните помещения между дървените прегради, а след тях следваха мандраджиите със своите сирена и кашкавали от региона и най-накрая рибарите със своя улов от тази сутрин.

Но въпреки своето разнообразие от автентична, селска храна, която е здрава и питателна, произвеждана по традиционни рецепти, Сконе има и една друга, госта по-авантюристична кулинарна страна. Само на 60 км. от Хелсинбори е Малмьо, морската столица на Швеция и като такава тя винаги е била в челните редици при експериментирането с нови вкусове. Копърът, запазената марка на шведската кухня, всъщност идва по море от Индия, а вездесъщите зелени сарми, познати тук под името колдолмар, пристигат малко по-късно от Турция.

Малмьо е индустриален град, който западна в края на 80-те год. на XX в., но в началото на XXI се възроди. Населението му е сред най-младото в страната и занемарената доскоро крайбрежна зона бе превърната в модерно място за забавление с ресторанти и клубове, а мостът над пролива Йоресунд (истински инженерен подвиг) направи Европа по-близка

с 8 км. Космополитната нотка на Малмьо вибрира и върху кулинарната ѝ гама – от традиционните шведски ресторанти до кухнята на различните чужди общности, населяващи града, което най-добре може да се види по време на някой от четирите Дни на ресторанта в годината. Тогава всеки може да покаже своите кулинарни умения по паркове, улици, дворове и дори апартаменти, които се изпълват с хиляди местни и туристи, наслаждаващи се на добре приготвена храна, странни рецепти и експериментаторски техники. Провеждан приблизително веднъж на всеки три месеца, Денят на ресторанта представя градската гурме култура в най-добрия ѝ вид. Базиран на доброволен принцип, всеки, който желае, може да „отвори ресторант“ за един ден. През лятото фестивалът се провежда из свободните зелени площи, сергии и щандове окупират ъглите на централните и квартални улици, а зиме се вмъква на топло в офиси и частни домове. Основан през 2011 г. от група ентузиастични в Хелзинки, празникът се харесал толкова много, че днес вече се организира в 68 гържави. А ние попаднахме точно на един от тях – и то неслучайно; Ингриг беше пресметнала всичко.

Въоръжени с новото приложение Restaurant Day app, което Ингриг ни инсталира на телефона, ние набързо планирахме нашата гурме обиколка из Малмьо. Сравнявайки адресите с електронната карта на града, установихме, че градината на Нура, където тя предлага топъл, ливански хляб с местно сирене, е най-близо. По-нагоду радио журналистката Теа бе превърнала покрива на блока, чийто последен етаж обитаваше, в своеобразен кулинарен щанд, изнасяйки на открито две съгъваеми масички, които бе отрупала с френски ястия и френско-шведски фюжън експерименти. А Хана се бе отдала на претворяването на историческите рецепти на Густава Бьоркдунг, една от най-известните шефс в Швеция през XIX в., приготвяйки говежди наденички с индийско орехче, хрупкав хляб с портокалови кори и анасон, и още куп други вкусотици.

Времето минаваше и приближаваше часът на нашата вечеря с местно семейство, уредена ни от Ингриг. По нейна препоръка на път за семейство Лундгрен се отбихме в Salt&Vrygga – първият сертифициран Slow Food ресторант в Швеция, който предлага само еко- и биоорганични деликатеси, повечето от Сконе: антрекоти (по-известни у нас като медальони) от телешко месо с многоцветен пиперен сос (от бял, червен, черен и зелен пипер), задушени гърди с гъби пачи крак и дълго меню, отдаващо почит на Slow food традицията.

Четириетажен комплекс във формата на буквата П с градинка отпред, разделена от чакълеста алея по средата и гаражи между трите постройки, образуваше онова, което се водеше под номер 48. Бьорн Лундгрен ни посрещна на вратата по раирани чорапи и широка усмивка, и веднага ни покани в дневната, където масата беше прилежно подредена и украсена с шведски флагчета. Очакваха и груги гости. Като пристигнали първи, имахме възможността да си изберем местата, а жената на Бьорн Карин се появи с голям поднос напитки. По-късно се запознахме и с майка ѝ, която ѝ помагала в кухнята, главната виновничка за любовта на Карин към добре приготвената храна.

Смьоргосборг е шведска традиция, при която на масата се нареждат най-различни ястия, така че гостите сами да си сервирам – всеки минава и си взема онова, което му харесва. Ние му викаме „шведска маса“! Когато пристигнаха и двойката англичани и другата двойка германци, настана оживление пред шведската маса, на която скоро не остана празно място от чинии: херинга със сос от горчица, картофи с аншоа и сметана, тъмен, ръжен хляб, шведски кюфтенца с дресинг от червени боровинки, омлет с бекон, желирано пиле, пушени наденички, няколко вида салати. На края на масата Бьорн ни представи аквавит – скандинавският еквивалент на нашата ракия или мастика, който обаче се произвежда от ректифициран спирт, основно от картоф, ароматизиран с ким, анасон и копър, налят в специални малки чашки, чийто гръжки представляваха граконови глави.

След няколко часа, едно шише Aquavit (алкохолът в Швеция е изключително скъп, затова прогължихме с бира) и няколко кенчета, вече всички се познавахме и надпреварвахме да си разказваме истории за близки и далечни пътешествия, екзотични ястия и какви ли не опасности. Но когато стана единайсет (часът, до който е позволено да се вдига шум в Скандинавия през уикенда), всички се изсипахме навън, възбудени от страхотно прекараната вечер и новите запознанства с хора, които като нас споделят любовта си към добрата храна и качествената напитка.

Виетнам – кошмар и рай за гастрономите

Всеки ден започва с някакъв слаб, далечен тъмен, който до 6 ч. се превръща в грохот от гласове, клаксони, скърцането на велосипедни вериги, които отчаяно се нуждаят от смазка, ударите на метал в метал, изнасянето на маси, чийто крака се влачат по тротоара, и хоровият микс от писукания, цвъркания и вой на затворени в клетки птици, които до обед ще загубят живота си в някой ресторант или частна къща. А в 7 ч. доскоро празните улици се изпълват с енергия, целенасоченост и въодушевление, каквито рядко може да видите в други страни, освен може би в Япония.

Но докато в Япония най-големият дял от сутрешния шум се пада на индустрията, то във Виетнам той идва от трескавото приготвяне на храна – независимо дали е за закуска, обяд или вечеря. Тук има над 500 национални ястия, които играят голяма роля във виетнамската култура и живот. За авантюристичния и смел гурме изследовател това е едно стресиращо пътешествие, едно стремително спускане по хлъзгавите камъни на кулинарната стълбица, един кошмар и същевременно рай, бунт срещу общоприетите критерии за това кое е приемливо и кое – не, едно извисяване над стандартната кухня и обикновените ястия, което води до едно ново, философско възприемане на живота и целите, които човек трябва да си поставя в него – или иначе казано – просто яжте пържени тарантули!

Ще стигнем и до тарантулите, но докато слънцето изгрява над Хо Ши Мин (или Сайгон както е по-известен, запазил предишното си название сред местните) и лъчите му прогонват мрака от малките, тесни улички,

които обграждат сякаш с непроходим лабиринт големите булеварди, се появява един нов шум – тракането на канчета, гърнета, делви, буркани и всякакъв вид домашна посуда. Облаци пара се издигат от тенджерите, в които се готви ориз, врн супа, а всякакви по цвят и форма зеленчуци се белят, мият, режат и пускат в тази чорба, докато не заприлича на отбара, приготвена от вещици. От всеки ъгъл се носят всевъзможни миризми, а гъхът на бездесъщия рибен сос си пробива път до всеки един от тях. Амбулантните търговци бутат своите колички, изкусно адаптирани за разнокалибрен вид търговия, продаващи варена царевица и супа, скари на колела, предлагащи току-що изпечени меса или подвижни фреш барове, понесли цели купища от най-чудати плодове. Други изкушават с лепкави блокчета от пържен ориз, пържени насекоми и тарантули – със захар и сол или с чесън и подправки. Пържат се, докато краката им почти почернеят, от което следва, че съгържанието на корема няма да е толкова течено. Представяват идеална алтернатива на месото, евтин и изобилен източник на протеини, аминокиселини и микроелементи. Неслучайно ги наричат „шестокракият гобитък“. Но те трябва да се прокарат с нещо. А ако случайно не сте забелязали планината от плодове, разположени погпитаничния слънчобран, закачен за количка, бутана от възрастна гама, толкова гребна, че само острият връх на коничната ѝ сламена шапка едва се подава над артистично погрязания ананас, увенчаващ върха на грамадата, тя се е подготвила с пронизващо виеца и разтеглена вече от постоянното ѝ пускане весела френска песничка. А отсреща мъж с брадва разчупва огромен леден блок, насичайки го бързо на малки парченца заради жегата за своя рибен магазин.

След всичко това ви става ясно, че вече нямате никакъв друг избор, освен да станете, защото само огромната гоза сънотворни може да ви спаси от пробуждането на Виетнам. А аз като истински пътешественик не исках да го пропускам (е, може би до третия ден, след това става малко изтощително).

Навън в ранната утрин въздухът е все още хладен и първите работници и служители се събират по уличните кафенета, разполагат се на малки столчета и разтварят вестника, докато се наслаждават на първата си обогрителина напитка за деня. Виетнам се слави като голям производител и износител на качествено кафе в световен мащаб (тук не става дума за онова, внасяно у нас по време на социализма), и затова кафето, сервирано тук, е силно, сладко, поднасят го обикновено в чаша, пълна с лед и питат дали искате кондензирано мляко. Виетнамското кафе е идеалният начин да се събудите и подготвите за натоварения ден, който ви очаква.

А нас ни очаква много натоварен ден и заедно с ранобудните домакини се отправяме към пазара, където още по-ранобудните от тях вече оживено се пазарят за уловената само преди часове риба, току-що нарязаното месо, пресните зеленчуци и ориз. Всичко е съвсем свежо и за разлика от европейките, виетнамките ходят на пазар всеки ден.

Най-голямото тържище в Сайгон е Бен Тан и макар че чудовищните му зони за сувенири и всякакви стоки изискват свободомислещи умения за пазарене от туристите, хранителните му сектори са прекрасно място,

където може да закусите евтино. А от Лао Каї на север до р. Меконг на юг, това най-вероятно ще е „фъ“. Трудно е да се преувеличи важноста на това ястие за виецнамците. Голямата купа телешка или пилешка супа с оризови нудли, месо и много зелени погравки се сервира навсякъде, от сутрин до вечер, от понеделник до неделя. Аз сегнах в обособения фуудкорт на пазара до една от сергиите, където си го поръчах. Има стотици разновидности на фъ, но като видя, че съм турист, набитата виецнамка от другата страна реши да ме угости с „пълна програма“ и заедно с нудлите прибави лук, джнджифил, кориандър, босилек, люти чушки, листа мента, анасон, а накрая и рибен сос.

Яденето навън тук е традиция и не е запазена територия само за богатите или само за специални случаи. Всяко свободно пространство може да се усвои като ресторант – от входа на частна къща, където сягат на ниско столче и се рагват на домашна храна до ексклузивните ресторанти, където сервират гурме кухня. Но ако искаме да усетим истинския Виетнам, е по-добре да се придържаме към улицата.

А там пърпорят стотици мотопеди, понякога натоварени с цялото семейство от четирима, или скутери с елегантни млади гами, чийто черни, прави, дълги коси се веят зад тях, докато изчезват зад ъгъла. Възрастна велосипедистка с тънки като клечки крака и загоряла от ежедневното въртене на педалите по улиците под силното слънце кожа спира до тротоара, спуска стойката и се изляга наобратно върху колелото си: простира глезените си върху задния калник, намества се на седалката, сбутва рамене в рамката на кормилото и отпуска глава в предния кош за обедна сиеста с шапка на лицето. В това време рояк деца излита от близкото училище, но нищо не може да смути грямката на велосипедиста, докато един се ом таксиметров шофьор (таксимата в Сайгон често са на мотор и се наричат се ом) се опитва да ме въвлече в тридневен тур до делтата на Меконг, преди да види възрастна гама с твърде много покупки и да предложи услугите си на нея (ей, изгуби ме като клиент). Междувременно шумът, клаксоните и виковете никога не престават във Виетнам – те са навсякъде, повсеместно, неспирно, вечно, съпътствани от несекващата търговия: стоки и продукти се пренасят върху каквото собствениците им притежават, а пържени банани, зловонни дуриани, бонбони от втвърдената меласа на захарна тръстика и кокосови орехи, които отваряха с един замах на мачетето и пъхаха в него сламка, се продават на всеки ъгъл.

Независимо че окупацията от чужди гържави отдавна е в миналото и Виетнам гледа с надежда напред, някои влияния от иностранното господство са видими, но нито едно не е по-добре прието от френското и по-точно – тяхната багета. За френския хляб винаги има „запазено място“ на улицата, продава се от кошници сутрин, а малко по-късно – под формата на хотдог с щипка локална ексцентричност: кренвиршът го няма, заместен от пастет, кайма или сушени меса и добавки като виецнамска туршия, кориандър, кисели краставички, чили и, естествено, неизменният рибен сос. Попитах продавача как този пастет оцелява в 30-градусовата жега или по-точно как някой може да оцелее, след като го консумира, а

той ми отговори, че след като веднъж човек си зададе този логичен въпрос и не успее да си отговори, но докато се е чудил междувременио все още е останал жив, значи няма смисъл да се търси отговор, защото той със сигурност би бил положителен.

За следобедна закуска човек може да си вземе пролетни руца (тук пропуснете словосъчетанието „известни и у нас“). Нем, както са популярни те тук, нямат нищо общо с познатите у нас най-вече китайски пролетни руца. Постно смляно свинско месо, малко сурови скариди, месо от раци, нудли и листа от зелена салата, подправени с чесън, оризов оцет, захар, сока на един лайм, две люти чушки и да не забравяме – рибния сос, увити в квадратни оризови кори, са основните съставки на най-разпространената следобедна закуска. Може да ги хапнете на място, както правят повечето виетнамци, или да ви ги поставят в торбичка за вкъщи, като така ще получите допълнително чили и рибен сос за гин.

Нощта пада рано близо до екватора и служи за извинение на всички, които се нуждаят от мрака, за да отворят първата си бутилка бира. А Виетнам се слави като страната с най-евтината кехлибарена течност в света – 0.5 л. за 17 000 донги, което означава някъде към 1 лев. Онова, което човек трябва да търси обаче, е нагнисът *Via Noi* – в превод жива или прясна, непастъоризирана бира, която обикновено е и наливна. Вари се на място без консерванти (затова може да сте сигурни – никои местен пивовар не би дал пари, за да слага в бирата си нещо, за което дори не е и чувал) и по правило трябва да се консумира в рамките на 1 седмица, иначе вкисва, затова човек трябва да внимава откъде си купува бирата.

С тази мисъл на ум, след внимателен подбор, си харесахме едно забегение, където се настанихме на пластмасовите столчета отпред и отпивайки от високите халби, наблюдавахме сайгонския хаос със смесени чувства: тийнейджъри с паднали над лицата им перчемички типично по азиатски профучаваха покрай нас на модерните си японски колелета, наперени младежи със залезани назад коси се носеха напред с гребни, изящни девойки на високи токчета и бюстиета тип топ, а фактът, че бяхме с няколко момичета в групата изобщо не притесни три елегантно облечени госпожици, които под формата на въпроси се заинтересуваха дали не бихме се включили в някои двусмислени инициативи на лош английски и с такъв акцент, че не успяхме да ги разберем, но упоритите госпожици не се оставиха това да ги отклони от твърдо набелязаната цел и извадиха джиесемите си, в които имаха електронни преводачи, които най-накрая ни изясниха крайната им мисъл.

Барманът (и сервитьор) бързо ги разгони, като реши, че за това самопожертвователно дело заслужава награда и на свой ред попита дали не бихме искали да опитаме неговото бирено мезе – сладко къри, приготвено с кокосово мляко, лайм, чили и лимонена трева, сервирано върху хрупкави брускети. Е, поръчавме си го, заедно със салата от стеблата на лотус. Виетнамците просто са влюбени в това растение и то присъства буквално навсякъде – в кулинарията, в изобразителното изкуство, в цялата им култура, символизирайки чистотата и съвършенството. Третата бира обаче изискваше по-солідна подкрепа и я получихме в лицето на сач

с още цвъртящи в сусамовото олио морски деликатеси, който нападнахме веднага с нашите клечки: риби, късчета змиорки и миди с гъби, рибен сос и още куп резени от плодове и зеленчуци, които нямаше как да знаем какви са, но се прекръстихме и втурнахме с главата напред в дебритите на неизвестната виетнамската морска кулинария.

Но най-голямата изненада дойде на път за хотела ни, когато ни пресрещна амбулантен търговец със своя типичен хранителен щанд на колела, който завъртял педалите за към вкъщи, не можа да удържи триколката си на завоя, където пресичахме и се „спря“ в нас. Виетнамците по принцип са „мили и нахални“, но когато вината е тяхна, става направо ужасно. Нямахме никакъв шанс да се отървем от него, без да приемем част от онова, което продаваше безплатно. А човекът продаваше чисто и просто сармички: опечена кайма, увита в лозов лист. Подари ни по две бройки на всеки с пояснението, че това е „типично виетнамско ястие, специалитет“ и докато ги отхапвахме очакваше възхитителните ни и удивени погледи, но остана разочарован – как да му обясниш, че на другия край на света има абсолютно същият специалитет. От малко по-друг, но също толкова галечен край на света идваше мелодията, с която трябваше да се открие в безкрайната вълна от викове и клаксони друг амбулантен търговец, закрепил на колелото си машина за пуканки – а именно с Jingle Bells (трябва да му се признае, никога друг досега не бяхме чули да върти коледната мелодия).

Но сегайки по откритите площици на Сайгон, човек може да си купи не само храна, а и самобръсначка, часовник, тениска, наркотици, момиче, Луната. всичко на половин цена! Виетнамците имат предприемачески дух, голям колкото Тихия океан (и са го доразработили още малко), действайки според презумпцията, че щом си турист, значи си богат, а щом си богат, значи задължително искаш да се разделиш с парите си. Но когато разберат, че да изкарат нещо от теб е все едно да получат пари от застрахователна компания, те вежливо се отдръпват. Проблемът е, че след 10 секунди се появява нов ентузиаст, яхнал велосипед, пълен с всякакви боклуци, който иска да ти продаде Айфеловата кула или за скромната сума от 4000 донга да ти изчисти ушите „извънредно професионално там на площада“.

Всичко това е породено от двойственото лице на Сайгон – мизерия и богатство, бедняшки и заможни квартали, сдлупени постройките, в които сервират супа редом до магазини с маркови стоки, а над всичко това се носи миризмата на бензин и подправки. Но където и да отидете, хората тук готвят и мнозина от тях, независимо от бюджета и възможностите си, са се посветили на храната. Не само по кулинарни погуби, а защото в тази страна тя е неразделна част от живота – много повече, отколкото в другите държави. Вероятно поради глада през 60-те и 70-те години. И както гласи една виетнамска пословица: „Боговете порицават, боговете наказват. Но боговете не правят нищо едно от тези две неща, докато хората ядат“.

Камбоджа – една самобитна кухня

Скрито между апсарите (богини на облаците и водата в кхмерската митология) и многоръкия Вишну на стената на един 800-годишен храм в Ангкор се мъдри изобразението на готвач, държащ над открит огън набодена на шиш риба. Точно така – барбекюто е една от най-древните готварски техники и тук сеги рамо до рамо с боговете.

Камбоджа пренася през вековете своето увлечение по печеното месо, комбинирайки го с други похвати от различни континенти, доукрасявайки и разширявайки по този начин границите на кулинарните си традиции. Сега Камбоджа преоткрива богатството на своите рецепти. А аз го открих в самобитността ѝ.

Археологическият парк Ангкор не изглежда като място, което може да има свои обитатели. Макар някога да е бил столица на кхмерската империя, сега той е религиозен монумент, обявен за част от Световното културно наследство на ЮНЕСКО, най-известната туристическа атракция в страната. Но с територията си от 400 кв. км. Ангкор е толкова голям, че няколко общности са намерили място в него, заселили се по пътищата, свързващи руините. А където има хора, се ражда и търговия. Спряхме се до един от тези лагери, надничайки в огромен тиган, в който кипеше белезникава течност. Жената зад него я разбъркваше, докато сестра ѝ малко по настрани белеше плодовете на захарната палма, натрупани на купчина в краката ѝ. Дървесният захарен сок е една от основните съставки в камбоджанската кухня (както установихме по-късно) и се използва във всяка рецепта – от приготвянето на къри до задушено (затова тук трудно ще откриете лютивото, индийско къри), докато от железодобните семена на плодовете се приготвяха сокове, нектари и всякакви други напитки. Около 3 млн. захарни палми обточват вътрешността на страната и със своята значимост за Камбоджа са се превърнали в национален символ, появявайки се върху обратната страна на някои от риелите (местната валута – 1 долар = 4200 риела). Те са почти толкова честа гледка в пейзажа на Ангкор, колкото са и руините, и почти толкова важни, колкото останките, защото освен че се явяват постоянен източник на един от главните компоненти в кухнята на страната, дълбоките ѝ корени осигуряват защита срещу ерозията, листата ѝ служат за направата на покриви и плетенето на островърхите шапки, така характерни за Югозападна Азия, а гобитият от дървото сок, ако не се извари и превърне в захар, ферментира и се трансформира в палмово вино. Продавано практически навсякъде, то излиза госта по-евтино, отколкото килограм от плодове ѝ и може да го срещнете с различни градуси. Най-често те варират около 11, а вкусът му е нещо средно между ябълков сайдер и саке, макар че парливият му вкус едва ли си заслужава усилията.

Естествено, за да могат да виреят тези дървета, е нужна вода. А Камбоджа всяка година е навестявана от мусонните дъждове, които причиняват наводнения, разливи на реки и потоци. Но в страна, където порите са колкото разрушителни, толкова и животворни, камбоджанците са се научили да оползотворяват тази вода, кална или чиста, и вместо

да се боят от нея, да я употребяват практически. Бях наведен на тези мисли, когато влязохме в един крайпътен ресторант в Кампонг Том и редейки се на опашката видях зад стъклената витрина нещо пържено, което местните често си взимаха и приличаше на спанак. Попитах какво е, а те ми отговориха „воден спанак“ (по-късно разбрах, че и официалното му име е така, а иначе го наричат още „утринна слава“). По-малко горчив от обикновения спанак, водният е азиатската му разновидност, богат на калий и желязо, който расте бързо и затова често се отглежда покрай езерата и реките пред домовете на хората. Водният спанак обаче расте бързо и в мръсна вода. Както се говори тук, със спанака, израснал в мръсна вода, местните хранят прасетата, а с този, израснал в чиста вода – приятелите си. Аз не бях нито приятел на продавача, нито знаех откъде е взел връзките, така че бях щастлив, че в случая спанакът ми е добре изпържен. Защото ако предната страна на къщата не гледа към шайка препъващи се пилета или тайфа „свободно отглеждани“ крави, то пред нея задължително има кална локва, в която е насаден воден спанак и пълнена от гъждовете през влажния сезон, тя спомага на собственика на дома да изкара от гве до три реколти.

В големите градове положението не е по-различно, отколкото в провинцията. Навлизайки в Пном Пен шофьорът на нашето тук-тук някак си успя да се влее в потока от гву- три- и четириколесни превозни средства. Много от тях бяха окачили напреки или по дължина гървени рамки, на които превозваха малки прасенца или бяха провесили неголеми пилета. След като тази гледка започна да се повтаря почти всяка минута, се зачудих дали нашият обяд не преминава покрай нас точно сега. Всичко в Камбоджа в един или друг момент увисва покрай едната или другата страна на мотоциклет – от табли за легла до 40-килограмови чували ориз за цялото семейство. Един мотор може да пренесе до гузина жиби пилета, завързани за бамбукови пръчки, но като гледах как главите на някои от тях се клатеха точно до отвора на ауспуха, предпологах, че щяха да имат малко странен вкус в чинията.

Отминавайки заведението, в което те бяха гоставени, шофьорът ни спря пред столичния пазар, един от най-големите в страната. Ние побързахме да се скрием на сянка под покритата му част и започнахме да си пробиваме път през визуалната какафония от свински глави, камари гниеци дуриани, които излъчваха остра, неприятна миризма, определена от пътешественика Ричард Стърлинг като „нещо средно между свински изпражнения, терпентин и лук“, поради което са забранени за транспортиране в автобусите и градския транспорт в някои азиатски гържави, пирамиди от цигари, купчини мотоциклетни части. мислихме си, че сме виждали всичко и се опитахме да се гържим така, сякаш всичко това не ни прави впечатление, но не успяхме. Правеше ни; особено жената, която приготвяше кокосови вафли. Тя седеше на ниско столче и ги изпичаше на малка скаричка, докато станат хрупкави. Можеше да си сложиш допълнително мармалад от рамбутан или джакфрут, но сладкият аромат, който обвиваше като облак топката тесто, замесено с кокосово мляко, комбиниран с миризмата на дурианите, изпълваща целия пазар, беше напълно

достатъчно, за да те замае. И наистина – столичният пазар не би бил пълен без това невероятно взаимопроникване на културите вследствие смяната на колониализма с тероризма и на диктатурата с демокрацията. Защото е изминал само малко повече от половин век, откакто французите са напуснали Камбоджа, но някои кулинарни традиции са намерили подходяща почва тук като пресните багети рано сутрин и увлечението към червеното вино. Но кокосовите вафли някак си олицетворяваха начина, по който Камбоджа бе решила да асимилира колониалното си минало. Трансформирайки класическата рецепта с употребата на кокосово мляко вместо краве и поставяйки обикновена телена решетка над яма с открит огън, кхмерите успешно издигаха на ново равнище обикновената закуска от овесени ядки и мюсли. Благодарение на палмовата захар (която се добива след като сокът от дървото ври в продължение на 3 часа в големите тигани на открито и се състи) кхмерските вафли не се нуждаеха от масло или сироп, за да станат вкусни. Жената просто пъха 1000-риеловата вафла в пликче и ти си я ядеш по пътя като гофрета. С нея в ръка се спряхме пред следващия павилион, продаващ течна палмова захар в бурканче или вече втвърдената, нарязана на „бонбони“, и пред следващия „медицински“ щанд, предлагащ опакованата като малки шоколади мас от пипон за лечение на изгоряла и напукана кожа и т.н.

След толкова дни, прекарани в Камбоджа, започнах да се чудя дали тук изобщо се приготвя нещо, без да е сладко. Разбрах отговора на този въпрос, когато се озовахме в крайморския Кеп. Градчето често се пренебрегва като безинтересно, но именно тук ние открийхме онова, което никога не сме си представяли, че може да се комбинира. Защото Кеп е известен със своите раци и пипер. Но изглежда и те не са си давали сметка, че двете могат да се съчетаят, защото рецептата била открита случайно.

Научих това от нашия млад гид Нарин (гид в Кеп обикновено значи някой местен с автомобил, който иска да изкара малко пари отгоре) и след като се разбрахме за сумата, той ни заведе в Кимли – крайбрежен ресторант, за да опитаме раците с пипер. Лютивостта на пресния зелен пипер бавно завземаше сладкия вкус на рачешкото месо и за 26 000 риела можеш да усетиш борбата на сетивата в себе си. И тогава се случи необикновеното! Изведнъж проливният дъжд, който се лееше навън и биеше по стъклата се превърна в очарователен еком, пълен с мистика и наслада както за очите, така и за душата, а-а, исках да кажа – небцето. И дори се улових да казвам неща като: „Мусонният сезон няма да е истински без мусонните дъждове, нали?“.

Всичко това се дължеше на пипера. Пърженият рак с кампотски зелен пипер е истинско екзалтиращо ястие. То променя настроението на мига. И понеже всички почувствахме промяната, след като приключихме с обяда и дъждът спря, Нарин ни откара до близката плантация. „Само не плачете“, изкомандва той, докато ронеше едно клонче и ни подаваше зелените зърна, а те лютияха госта и аз се радвах на факта, че си носехме вода. Френските гурме готвачи били западени по кампотския пипер още от колониалния период. После обаче червените кхмери го изкоренили, за да отворят място за оризовите поля (което се оказало грешна тактика

и в крайна сметка довело Камбоджа до небивал глал). След пагането на режима, няколко фермери засадили отново ценната култура в района, възползвайки се от крайморския климат и богатата на минерали почва, която прераства на кампотския пипер именно тази окриляща нотка.

„Трябваше да го нарекат „кепски пипер“, а не „кампотски“, примижва Нарин, докато гъвче едно зърно. Той има предвид факта, че съседната провинция Кампот спечелила битката за името, макар че ценната суровина расте и в двете. Но малкото кулинарно съперничество е полезно за бизнеса, дори и за туризма. След като пиперът вече не можел да се нарича кепски, за тях останали само раците и бързо ориентирайки се в обстановката, те създали паметник на рака – малко кичовска статуя на рак, издигната на постамент във водата. Сега пиперите плантации в Кеп се опитват да привличат посетители и туристите могат да ги подпомагат като си купуват погравката директно от тях.

Приспособяването лежи в основата на оцеляването на камбоджанците. Лежи в основата на оцеляването на камбоджанската култура, и в основата на оцеляването на тяхната кухня. Тя преглъща горчивите хапове на колонизацията и на червената диктатура на Пол Пот (чието истинско име е Салот Сар, но е известен като Пол Пот /Pol Pot/ от съкращението Politique Potentielle, „потенциална политика“ на френски), преработва ги и ги усвоява, като жив организъм приема това, което би ѝ било полезно и изхвърля излишното, обогатявайки по този начин кулинарното си наследство, без да губи азиатското си начало и ядката на оригиналността си. Затова когато и да отидете в Камбоджа, ще вкусите самобитната ѝ кухня, но завоалирана от влиянията на вековните ѝ „приятели“ и „врагове“. А ако искате да опитате камбоджанска кухня в най-чистия ѝ вид, си поръчайте пържени тарантули. Добър апетит!

Фюжън кухня в облаците

Не се бях записал за това. Ама никак. Сегях в ъгъла на едно малко капанче, захвърлено в студените облаци на 4 150 м. надм. вис. в Ел Алто, предградие на столицата на Боливия Ла Пас, пред димяща купа със супа. Манджата беше под въпрос, местен специалист, познат като „калдо де карган“, което ми звучеше добре, докато не чух от какво се приготвя: от тестисите и фалоса на бик. Но тъй като винаги съм бил на мнение, че когато човек е в чужда страна, трябва да уважава културата ѝ и в частност кулинарните ѝ традиции, а „калдо де карган“ се слави като афродизиак, подпомагащ мъжката потенция, поради което е един от специалистите на боливийската кухня, порових в паницата и след като реших, че е по-добре да не гледам, а направо да ям, вдигнах лъжицата. Все още имах някои съмнения, когато я бутнах в устата си. Оказа се, че вкусът не е чак толкова зле, колкото очаквах, но жилавото месо ме отказа.

Неслучайно Боливия не е позната като кулинарна дестинация. Тук хората идват на приключенски туризъм и заради природата, заради удивителните пейзажи и гледки, които се разкриват от Андите, понякога

стигайки чак до океана. Но ако Боливия нямаше какво да предложи в гастрономическо отношение, Клаус Майер, основателят на „Нома“, ресторантът в Копенхаген, който три поредни години държи първенството за най-добър ресторант в света и изпусна короната едва през 2013 г., нямаше да отвори забегание в Ла Пас. „Густу“ се намира в богаташкия квартал на столицата Калакото, в който водят почти всички туристи, посещаващи Ла Пас, защото не всички гостилници (в пълния смисъл на тази дума) са подходящи за нежните европейски стомаси. Но по пътя за „Густу“ минаваме през най-големия открит пазар на Боливия „Меркадо Родригес“.

Още отдалеч човек разбира, че приближава тържище по амбулантните търговец, спекулантите и комарджииите, изпънали околните улици, по миризмата на храна и гниеци плодове, носеща се във въздуха. А когато се окажеш на самия пазар, попадаш в лабиринт от цветове, виковете, аромати, а малко по-късно и вкусове. Цветовете не цвят само от шарените плодове и зеленчуци, много от които не познавам и дори не съм подозирал, че съществуват, с извънземни форми и невероятни багри, а и от пъстрите наметала на жените от племето аймара, които слизат от планината, за да продават тук своята продукция. Заг сергията пред мен, отрупана с незнани плодове, виждам една гълга и извита зелена шушулка, досущ като тази на фасула, само че госта по-голяма. Чолитата заг цанга (местното название на жените от племето аймара) ми се усмихва, хваща една, обелва зелената обвивка и отвътре грейва памукообразната и вътрешност, скрила в себе си няколко огромни черни семена. Един от гвамата ни водачи ми обяснява, че се яде именно бялата вътрешност. Опитвам и с изненада установявам, че има вкуса на захарен памук.

По-нататък спираме пред друга чолита, разположила върху дървени палети своята продукция, а именно няколко вида картофи, от които Инти (нашият индиански водач) ми сочи първо вида „напалиса“. С яркочълтата си ципа, покрита с искрящи розови петънца, те приличат повече на плодове, отколкото на познатия ни солиден и плътен продукт. А после показалецът му се насочва към три чувала, в които картофите сякаш са покрити с циментен прах или брашно. Това е видът „тунта“ или бели картофи, братовчеди на черния чуньо, който плуваше в злочестата ми супа в Ел Алто. „Тук, в Алтиплано, събираме тунта в чували и ги слагаме в реката да ги измие. После картофите се обелват и оставят навън за през нощта на минусовите температури, които тук, на над 3000 м. височина, спадат под нулата. На сутринта цялата влага от картофите, които, както е известно, съдържат госта вода, е изчезнала, те са дехидратирани напълно и така могат да издържат с години. Когато решим да ги готвим, ги потапяме обратно във вода, те се рехидратират наново и са готови за по-нататъшна обработка. Едни от любимите ни ястия са тунта, сварени във вода, подправена с анасон, сервирана с яйце“, обяснява ми Инти.

Нашият боливийски водач Гонсало пое „смяната“ от Инти и ние се насочихме към гастрономическата Мека „Густу“. С персонал и готвачи от Дания и Боливия, ресторантът безспорно демонстрира интернационален уклон. Със стени от гранит и под от ламиниран паркет той определено има вид на скандинавски ресторант с характерния за тази част на света

минималистичен стил. Но разноцветните възглавници и полилеи издават втората му родина, както и използваните в кухнята продукти, които са изцяло местно производство. Менюто не разочарова, а погнасянето на храната направо въодушевява: то е пир за очите от форми и цветове, тържество за обонянието от аромати и ухания, празник за небцето от вкусове и сочност: картофи папалиса с накълцано на ивици червено цвекло с лек гъх на хибискус, киноа с рехигратиран череша, амарант (местна зърнена култура, близък родственик на срещания се у нас щир) и орехи, пилешки сърца в пикантен фъстъчен сос, пъстърва, уловена в езерото Титикака с коа (местна подправка с ментов вкус), нарязан на ленти заек с царевица и царевично пюре, филе от лама с коа и моркови. Петнайсет-степенното дегустационно меню, предназначено за туристи и чужденци, които заедно с боливийския елит са сред най-честите посетители на „Густу“, заедно с чашка алкохол за всяка порция, струва 925 боливанос (220 лв.), а 5-степенното меню – 390 боливанос (100 лв.). Гурме културата в „Густу“ може да се опише като фюжън кухня – комбинация от познанията и техниките на европейците с разнообразието от нови и необичайни продукти на Андите. Но проектът на Майер е госта по-голям, отколкото може да се предположи първоначално. Неговата цел е да експериментира с онова, което ражда боливийската земя, да комбинира европейски похвати с локални продукти, да смесва вкусове, цветове и консистенции, така че да получи нещо ново и оригинално. Местните рецепти също са от значение, защото заекът изглежда много различно, ако е сготвен по индианска рецепта и по европейска, но и ламата придобива много по-различен вкус, ако е приготвена от племето аймара или от гатчани.

Кулинарният разцвет естествено не е ограничен само в рамките на „Густу“. Стабилният икономически растеж и разрастващата се средна класа означава повече пари в обръщение, което пък от своя страна довежда до отварянето на нови и нови ресторанти в цяла Боливия. Така на следващата вечер в Ла Пас двамата ни водачи ни заведоха във „Виласерена“, където цените бяха госта по-поносими, обстановката – непринудено-лежерна, а храната – истинско гурме преживяване от висок клас. Аз си поръчах салата от боровинки, стафиди и ахипа поради простата причина, че просто не знаех какво е ахипа. Оказа се още един от фантастичните боливийски плодове, подобен на круша, който трябва да се обели, а под кората се разкрива бяла месеста част с плътността и вкуса на ябълка. Вкусът не е интензивен, което прави ахипата много подходяща за смесването ѝ със сладостта на стафидите и тръпчивостта на боровинките. Салатата беше поместена в графата „Прегястия“, но в графата „Основни блюда“ съзрях сахта де пойо – класическо южноамериканско ястие от пиле с жълто чили и гарнитура от червен лук и домати, много популярно в цяла Южна Америка.

Но всичко това трябва да се полее с нещо, а аз изобщо не предполагам, че освен кулинарна, Боливия ще се окаже и винарска дестинация. Със своята огромна надморска височина, страната се гордее с едни от най-високопланинските лозя в света: тук те растат на 3000-3500 м. над м.р., засадени още през XVII в. Но едва през 60-те год. на XX в. с внасянето на

модерни машини и внедряването на новите техники за винопроизводство започва истинският бум. Тариха е неговият център – град, който отстои само на няколко часа път от границата с Аржентина. Заедно с това той се слави и като кулинарна дестинация, главно заради суровата, сушена на въздух шунка, наследство от францисканските монаси, които, за да съхранят месото за по-дълго, го оставяли да се вее от камбанарията на своята църква на сухия пустинен вятър.

Точно този сух, пустинен и студен вятър духаше в лицето ми, докато пътувахме по Ruta del Vino у Singani de Altura или казано иначе по Винения маршрут, който тук винаги върви в комбинация с местната високоалкохолна напитка сингани, която също се произвежда от грозде (нещо като нашата гроздова ракия). Панорамният път, свързващ винените изби, се вие из Андите, гарявайки туристите с еднообразните гледки на полупустинята, покрита с хилави жълтокафяви храсти докдето поглед стига. Крайната ни цел бе бodega (изба) Ла Консепсион, на 2 км. от селото Ла Консепсион в долината Ла Консепсион. Дълго се чудех на тази липса на въображение, докато не разбрах, че Ла Консепсион е най-старата изба в Боливия и следователно всичко наоколо е наречено на нея в чест на избата. Бяхме посрещнати на красива тераса с наредени за дегустация маси, където гъщерята на собственика, днес мениджър на бранда, представи наследството на баща си. Вината се оказаха доста добри като сирата, която както е известно, вирее най-добре в Австралия и Южна Америка и отлежалата 3 месеца в дъбови бъчви в Ла Консепсион, спечели оваците на цялата група и няколко покупки.

И като бяхме тръгнали на винен тур, денят продължи със следващата изба в следващата долина – бodega Кампос де Солана в Санта Ана – най-големият производител на боливийската сцена. Тук бяхме посрещнати от енолога Хектор Сандовал, който последвахме по стъпалата надолу към избата. В мрака и приятния хлад, напоен с паяжини и пияни от аромата на отлежаващо вино паяци, той ни разказа, че вината, които произвеждат тук в някои отношения много приличат на онези, получавани в Южна Африка и Патагония. „Те са с ненапращив плодов вкус, което ги прави много пивки“, заяви той, при което отвори бутилка розе.

Последната ни спирка като за капак беше бodega Кулман, която произвежда сингани под марката Лос Паралес още от 1930 г. Собственикът ѝ, който приличаше на културист и ни поздрави със „Здравейте бе, хора. ‘айде да вървим“ ни поведе из производствените мощности, като от време на време сочеше една или друга машина и промърморваше: „Ей го на кюспето“, „Тук го варим“, а когато стигнахме залата за дегустации, извика: „А сега си гойдохме на думата!“ Само предпазливо ще изкажа мнението си, че според мен той вече беше „гръпнал“ няколко чашки и много се зарадва на новото посещение като извинение да „опъне“ още една. Но успя да ни обясни, че сингани е ракия, която се дестилира тройно от кюспето на мускам; кюспето, което остава след пресоването на гроздето при винопроизводството, се докарва тук и от него се дестилира сингани. То се смята за националното питие на Боливия (както е пиското за Перу). Дегустацията премина под видното ръководство на собственика на спир-

товарната, която ни говорих и вечерта в хотела премина много весело. Аз все пак реших, че след толкова много алкохол трябва да замезя с нещо и излязох да опитам уличната храна (очевидно не съм бил много на себе си). Но от други „съмнителни“ места, на които съм бил, знам, че всичко, преминало през огън, може да се яде. Така спрях до една подвижна сергия, от която се носеше примамлив аромат и си поръчах онова, от което той идваше. По-късно разбрах, че се нарича сифе: смляно говеждо с лук и грах, сервирано с ориз. Същото си взех и от една барака в Ла Пас, където лукът липсваше, но месото беше все така сочно и вкусно. От следващата сергия рискувах с две шишчета от шкембе, които подканващо цвърчаха на скарата и не сгреших.

Напускайки Тариха избите тук може и да нямаха все още необходимата инфраструктура и да изпитваха трудности от ограничения вътрешен пазар, но потенциалът им бе налице и хората поне се опитваха да правят нещо. Научих, че в Ла Консепсион планират да отворят пансион (а по-късно може би и хотел), където туристите да отсягат, вместо да се връщат до града поради липсата на каквито и да било места за настаняване и така турът из околността да се удължи и възможностите за разходки из района да се увеличат.

Обратно в Ла Пас аз вече се бях аклиматизирал към височината, знаех, че чаят става по-бързо, а яденето – по-бавно и разбрах защо предишната вечер всички така се напихме. Причината бе във височината! Когато кацаш на 3600 м надморска височина и си бил затворен в самолет, излетял от Магрид, в който се поддържа нормално налягане, се нуждаеш от сериозна аклиматизация, тъй като шокът е голям. В стаите на хотела има по едно пликче чай от листа на кока (мате де кока) и е добре да го изпиеш, тъй като още индианците са се борили с височината по този начин и е може би единственият с научно доказан ефект. Когато си за 1 седмица тук нямаш време да чакаш организъмът ти от само себе си да привикне към необикновените условия.

Така е и с готвенето. На 3600 м водата завира при 88°C, което е колкото добре за чая, толкова зле за ориза напр. и всичко останало, понеже трябва да се вари по-дълго; солта реагира различно, така че трябва да солите яденето си повече; тестото втасва трудно; губите апетита си, а що се отнася до алкохола, човек се напива много по-бързо и лесно, отколкото на морското равнище напр. Поради ниското налягане както и да наливате бирата си, чашата ви се пълни само с пяна. Но като всеки недостатък, той си има и някои положителни страни. Редица храни нямаше да са същите без голямата височина. Боливия се гордее със своите безброй видове царевица, една от които е почти бяла и много сладка, която използват за пуканки. Пониженото атмосферно налягане позволява перфектното пукане на зърната и една компания в тази сфера преместила цеха си в предградията на Ла Пас Ел Алто на 4 150 м. височина. А именно от Ел Алто започна моето кулинарно пътешествие из необузданата кухня на Боливия с калдо де кардан.

ПЛАМЪК

ЕДИНСТВЕНОТО БЪЛГАРСКО СПИСАНИЕ
ЗА ЛИТЕРАТУРА,
НАДЖИВЯЛО ДЕСЕТИЛЕТИЯТА!
ТАЗИ ГОДИНА „ПЛАМЪК“ НАВЛИЗА
В СВОЯТА 100-ГОДИШНИНА

ВАЖНО СЪОБЩЕНИЕ

Съобщаваме на нашите читатели, че абонаментът за списание „Пламък“ за 2024 година ще бъде без помощта на Български пощи. Може да се абонирате във фирма „Доби“ тел. 02/9632047 Или на банковата сметка на списание „Пламък“:
ДСК
BIC: STSABGSF
IBAN: BG24STSA93000029686023

Издателска къща „Списание Пламък“
Главен редактор **Георги Константинов**
Редакционна колегия **Паруш Парушев, проф. Йордан Калайков, Румен Шомов, Ирина Велева, Христо Сл. Караславов, Георги Н. Николов, Николай Дойнов, Боян Бойчев**
Редактор на броя **Румен Шомов**
Коректор **Ганка Петкова**
Предпечатна подготовка **Мариана Христова**
Редакционен адрес: София 1113, ул. „Незабравка“, блок 315
Формат 16/70/100. Печатни коли 8,75
Интернет страница на „Пламък“:
www.spisanieplamak.com
E-mail: haini@bgcell.net
Авторски материали не се връщат и не се хоноруват.